

Μακεδονικά

Τόμ. 16, Αρ. 1 (1976)

Σίρμιον ή Θεσσαλονίκη; (επανεξέτασις μιας κριτικής εξετάσεως της περί του Αγίου Δημητρίου παραδόσεως)

Γ. Ι. Θεοχαρίδης

doi: [10.12681/makedonika.641](https://doi.org/10.12681/makedonika.641)

Copyright © 2014, Γ. Ι. Θεοχαρίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Θεοχαρίδης Γ. Ι. (1976). Σίρμιον ή Θεσσαλονίκη; (επανεξέτασις μιας κριτικής εξετάσεως της περί του Αγίου Δημητρίου παραδόσεως). *Μακεδονικά*, 16(1), 269–308. <https://doi.org/10.12681/makedonika.641>

ΣΙΡΜΙΟΝ Ἡ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ;

(Ἐπανεξέτασις μιᾶς κριτικῆς ἐξετάσεως
τῆς περὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου παραδόσεως.)

Εἰς μίαν ἐνδιαφέρουσαν ἐργασίαν του πρό τινος ὁ Michael Vickers προσ-επάθησε νὰ ἀνατρέψῃ ὡς ἀνακριβῆ τὴν παράδοσιν περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς λα-τρείας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης¹ καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ ὡς ὀρθὴν τὴν παλαιὰν εἰκασίαν τοῦ E. Lucius καὶ τοῦ H. Delehaye, ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου μετεφέρθη ἐκ τοῦ Σιρμίου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην².

Ὁ συγγραφεὺς εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὰς προσπάθειάς του νὰ χρονολογήσῃ ἐκ νέου καὶ διαφορετικὰ πολλὰ χρονολογημένα παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης χρησιμοποιοῦν ὡς νέον χρονολογικὸν κριτήριον παρατη-ρηθεῖσαν ὁμοιότητα τῶν σφραγίδων εἰς μερικὰς ὀπτοπλίνθους, προερχομέ-νας ἐκ τῶν τειχῶν καὶ ἐκ διαφόρων παλαιοχριστιανικῶν μνημείων τῆς πό-λεως. Θεωρήσας πρῶτον τὸν Ὅρμισδαν τῆς γνωστῆς ἐπιγραφῆς εἰς τὸ ἀνα-τολικὸν τεῖχος τῆς Θεσσαλονίκης³ ὡς ἔπαρχον τοῦ Ἰλλυρικοῦ κατὰ τὸ ἔτος 447/8 καὶ ὄχι κατὰ τὰ πιστευόμενα ὡς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἀποσπά-σματος εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Μ. Θεοδοσίου περὶ τὸ 380 μ.Χ.⁴, ἐπομένως

1. M. Vickers, Sirmium or Thessaloniki? A critical examination of the St. Demetrius legend, «Byzant. Zeitschrift» 67 (1974) 338-350.

2. Πρῶτος ἐξέφρασε τὴν γνώμην αὐτὴν ὁ E. Lucius, Die Anfänge des Heiligenkults, Tübingen 1904, σ. 227, σημ. 3. Παρέλαβε καὶ ἐνίσχυσε αὐτὴν ὁ H. Delehaye, Les légendes grecques des Saints militaires, Paris 1909, σ. 103-109. Τὴν γνώμην τοῦ Delehaye ἐδέχθη-σαν, λόγῳ τοῦ κύρους του, πολλοί, μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ J. Zeiller, Les origines chrétiennes dans les provinces Danubiennes de l'Empire Romain, Studia Historica 48, Paris 1918. Φωτομηχανικὴ ἐκδοσις, Ρώμη 1967, σ. 81-83, ὁ Fr. Baršić, Čuda Dimitrija Solunskog kao istoriski izvori (=Τὰ Θαύματα Δημητρίου τοῦ Θεσσαλονικέως ὡς ἱστορικά πηγαί), Vizant. Institut, 2, Beograd 1953. Ἑλληνικὴ μετάφρασις-περίληψις ὑπὸ Ἰ. Ταρναβίδη, Θεσσαλονίκη, Ἰούλιος 1967, σ. 2 (Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Τμήμα Σλαβικόν. Περίληψεις-Μετάφρασεις, ἀριθ. 35), καὶ ὁ R. Egger, Die Christianisierung der pannonischen Provinzen, «Südost-Forschungen» 22(1963)11.

3. O. Tafra li, Topographie de Thessalonique, Paris 1913, σ. 33-40-Inscriptions graecae X, II, I (Berlin 1972), No 43.

4. M. Vickers, The Date of the Walls of Thessalonica. Annual of the Archaeological Museum of Istanbul (Istanbul Arkeoloji Müseleri Yilligi) 15-16 (1969) 313-318. Βλ. τὰς παρατηρήσεις ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Γ. Γ. Γούναρη, Παρατηρήσεις τινὲς ἐπὶ τῆς χρονολογίας τῶν τει-χῶν τῆς Θεσσαλονίκης, «Μακεδονικά» 11(1971) 311-323, καὶ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Μ. Vickers, Further Observations on the Chronology of the Walls of Thessaloniki, «Μακεδονικά»

χρονολογήσας και την κατασκευήν των τειχῶν τῆς πόλεως ὡς τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, χρονολογεῖ ὡς τῆς αὐτῆς ἐποχῆς και τὰ παλαιοχριστιανικά μνημεῖα τῆς πόλεως, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται μερικαὶ ὀπτόπλινθοι με σφραγίδας ὁμοίας ἐκείνων εἰς τὰς ὀπτοπλίνθους τῶν τειχῶν¹.

Εἰς τὴν ὡς ἄνω περὶ Σιρμίου ἢ Θεσσαλονίκης ἐργασίαν τοῦ ὁ συγγραφεύς, φροντίζων νὰ ἀποκτήσῃ πρῶτον χρονολογικὴν βάσιν διὰ τὴν περαιτέρω ἔρευνάν του, ἀσχολεῖται κατ' ἀρχάς με τὴν χρονολόγησιν τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Ἀνασκοπῶν πρὸς τοῦτο τὰς μέχρι σήμερον γενομένας χρονολογήσεις τῆς ἰδρύσεως τῆς βασιλικῆς, τὰς μὲν γενομένας με βάσιν τὸ ἔτος τῆς ἐπαρχότητος τοῦ κατὰ τὴν παράδοσιν ἱδρυτοῦ τῆς ἐπάρχου τοῦ Ἰλλυρικοῦ Λεοντίου ἀπορρίπτει, τὰς δὲ γενομένας με βάσιν τὴν τέχνην τῶν κιονοκράων και τῶν μωσαϊκῶν τῆς δέχεται διωρθωμένας διὰ νέων χρονολογικῶν κριτηρίων.

Ὡς γνωστὸν, ἐκ τῶν ἐν λόγῳ χρονολογήσεων αἱ πρῶται, ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ Tafel μέχρι τοῦ νεωτέρου Poronici, ἐδέχθησαν τὴν ὑπὸ τοῦ G. Bjeus (ASS Oct. 4, 68) γενομένην ταῦτισιν τοῦ κατὰ τὰ Μαρτυρολόγια ἱδρυτοῦ τῆς βασιλικῆς ἐπάρχου τοῦ Ἰλλυρικοῦ Λεοντίου μετὰ τοῦ ἐπάρχου τοῦ Ἰλλυρικοῦ Λεοντίου, τοῦ μαρτυρουμένου κατὰ τὰ ἔτη 412 και 413 εἰς τὸν Θεοδοσιανὸν Κώδικα (Cod. Theod. VIII, 4, 32 και XII, 1, 177), και ἐχρονολόγησαν εἰς τὰ ἔτη 412-413 τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης². Ἡ

12 (1972) 228-233. Πρῶτος ἐταῦτισε τὸν Ὁρμίσδαν τῆς ἐπιγραφῆς τῶν τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης με τὸν ἐπαρχον τοῦ Πραιτωρίου τοῦ 5ου αἰῶνος ὁ H. Koethe εἰς «Jahrb. d. Deutschen Archeol. Instituts» 48 (1933) 197.

1. M. Vickers, The Date of the Mosaics of the Rotunda at Thessaloniki, «Papers of the British School of Archaeology at Rome» 35 (1970) 183-187 - Τοῦ αὐτοῦ, A Note on the Byzantine Palace at Thessaloniki, «Annual of the British School of Archaeology at Athens» 66 (1971) 369-371 - Τοῦ αὐτοῦ, Fifth Century Brickstamps from Thessaloniki, «Annual of the British School of Archaeology at Athens» 68 (1973) 285-294.

2. G. L. F. Tafel, De Thessalonica ejusque agro, Dissertatio Geographica, Berlin 1839, σ. 116, σημ. 98 - Ch. Texier - R. P. Pullan, Byzantine Architecture, London 1864, σ. 123-130 - Ch. Diehl - M. Le Tournaeu - H. Saladin, Les monuments chrétiens de Salonique, Paris 1918 και Ch. Diehl, Manuel d'art byzantin, 2a ἐκδ., Paris 1925, σ. 211 - Κατ' ἀρχάς και ὁ Γ. Σωτηρίου, Ἐκθεσις περὶ τῶν ἐργασιῶν τῶν ἐκτελεσθεισῶν ἐν τῇ ἡρσιπωμένῃ ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς βασιλικῆ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης κατὰ τὰ ἔτη 1917-1918. Ἀρχαιολ. Δελτίον 4(1918), Παράρτημα 4, και Τοῦ αὐτοῦ, Χριστιανικὴ και βυζαντινὴ ἀρχαιολογία I. Ἀθῆναι 1942, σ. 295 - A. Grabar, Martyrium, recherches sur le culte des reliques et l'art chrétien antique, Paris 1946, σ. 299, 351, 450. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Γ. Βαρίσις, ἔ.α., σ. 2 (τῆς ἑλλην. μεταφρ.) φαίνεται ὅτι δέχεται τὴν ταῦτισιν χρονολογῶν ἀπὸ τοῦ 415 τὴν ἀρχὴν τῆς λατρείας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν. Ἀκόμη και τελευταίως πιστεύεται τὸ 412 ὡς ἔτος ἰδρύσεως τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου: V. Poronici, Sirmium, ville imperiale. Akten des 7. Internat. Congresses für christl. Archaeologie, Trier 1965. Città del Vaticano / Berlin, 1969, σ. 671. Βλ. και N. Nikonanos εἰς E. Meias, Alte Kirchen und Klöster Griechenlands, Cologne 1972, σ. 66.

χρονολόγησις αὐτῆ, 412-413, δὲν ἤμπορεῖ κατὰ τὸν Vickers νὰ ὑποστηριχθῆ σήμερον, α) διότι, ὡς παρατηρεῖ οὗτος, τὸ 412-413 ἡ Θεσσαλονίκη καὶ τὸ Σίρμιον ἀνήκον ἀκόμη εἰς δύο διαφορετικὰς ἐπαρχότητας καὶ ὁ ἐπαρχος τοῦ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀνήκοντος Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ Λεόντιος δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ μεταφέρῃ, ὡς θέλει ἡ παράδοσις, ἐκ Θεσσαλονίκης ἄγια λείψανα καὶ νὰ κτίξῃ ἐκκλησίαν εἰς τὸ ἀνήκον ἀκόμη εἰς τὴν Δύσιν Σίρμιον καὶ οὐτε βεβαίως καὶ ἀντιστρόφως¹, καὶ β) διότι ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης χρονολογεῖται ἐκ τῆς τέχνης τῶν κιονοκράνων αὐτῆς, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 5ου αἰῶνος, κατὰ δὲ τοὺς Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου εἰς τὰ μέσα τοῦ 5ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 5ου αἰῶνος².

Αἱ δευτέραι χρονολογήσεις, ἀπὸ τοῦ Kautsch μέχρι τοῦ Kleinbauer, ἐδέχθησαν τὴν ὑπὸ τοῦ Kautsch γενομένην χρονολόγησιν τῶν κιονοκράνων τῆς βασιλικῆς μεταξὺ 475-500 καὶ ἐχρονολόγησαν τὴν βασιλικὴν εἰς τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 5ου αἰῶνος, πλὴν τοῦ Παναγιωτίδη, ὁ ὁποῖος χρονολογεῖ αὐτὴν ὀλίγον πρὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ Σιρμίου τὸ 441³. Ὁ Kautsch

1. M. V i c k e r s, Sirmium, ἔ.ἀ., σ. 347. Τοιοῦτόν τι ἤμποροῦσε νὰ συμβῆ μόνον, ὅταν τὸ Σίρμιον καὶ ἡ Θεσσαλονίκη εὐρίσκοντο εἰς τὴν αὐτὴν ἐπαρχότητα ὑπὸ τὸν αὐτὸν ἐπαρχον καὶ εὐρίσκοντο εἰς τὴν αὐτὴν ἐπαρχότητα, ὡς γνωστὸν, εἰς δύο περιόδους: Πρῶτον, κατὰ τὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ 375, ὅποτε τὸ Ἰλλυρικὸν ὀλόκληρον ἀπετέλεσε χωριστὴν ἐπαρχότητα (τὴν Τετάρτην), μέχρι τοῦ 395/6, ὅποτε διὰ τῆς συμφωνίας Στιλίωνος-Ἀρκαδίου διηρέθη τοῦτο εἰς Ἀνατολικὸν Ἰλλυρικὸν («διοικήσεις» Δακίας καὶ Μακεδονίας), παραχωρηθὲν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἀποτελέσαν ἐπαρχότητα, καὶ Δυτικὸν Τμήμα τοῦ Ἰλλυρικοῦ, παραμεῖναν εἰς τὴν Δύσιν. Βλ. V. G r u m e l, L'Illyricum de la mort de Valentinien I (375) à la mort de Stilichon (408), «Rev. des Études Byzant.» 9 (1951) 7. Ἀπὸ τοῦ 395/6 τὸ Σίρμιον ἀνήκεν εἰς τὴν Δύσιν. Δεύτερον, μετὰ τὴν ὀριστικὴν παραχώρησιν τῆς Παννονίας Β' μετὰ τοῦ Σιρμίου τὸ 437 εἰς τὴν Ἀνατολὴν διὰ τοῦ γάμου τοῦ Βαλεντινιανοῦ Γ' καὶ τῆς Αἰκινίας-Εὐδοξίας. (Ἄγαι καὶ ἡ παραχώρησις εἶχε συμφωνηθῆ κατὰ τοὺς ἀρραβῶνας Βαλεντινιανοῦ Γ' καὶ Α. Εὐδοξίας τὸ 424. Marcell. Comes, Chronicon ad a. 424). Ἀπὸ τοῦ 437 τὸ Σίρμιον ἀνήκε πάλιν εἰς τὴν Ἀνατολὴν μέχρι τῆς καταλήψεώς του ὑπὸ τῶν Ἀβάρων τὸ 582, ὅποτε εἰς τὸ ἐξῆς πλέον δὲν ὑπάρχει ρωμαϊκὸν Σίρμιον. Βλ. L. H a u p t m a n n, Les rapports des Byzantines avec les Slaves et les Avars pendant la seconde moitié du VIe siècle, «Byzantion» 4 (1927-1928) 158 κ.έ. Πρβλ. M. V i c k e r s, Sirmium, ἔ.ἀ., σ. 345/6 καὶ σημ. 47.

2. Γ. καὶ Μ. Σ ω τ η ρ ί ο υ, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, Ἐν Ἀθήναις 1952, σ. 247. (Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἀριθ. 34).

3. R. K a u t s c h, Kapitellstudien, Beiträge zu einer Geschichte des spätantiken Kapitells im Osten vom 4. bis ins 7. Jahrhundert, Berlin/Leipzig 1936, σ. 73-75. Οἱ Γ. καὶ Μ. Σ ω τ η ρ ί ο υ, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, σ. 246-247, κατέληξαν ἐν τέλει εἰς τὸ μέσον ἢ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 5ου αἰῶνος. R. K r a u t h e i m e r, Early Christian and Byzantine Architecture, Harmondsworth 1965, σ. 96-97 - R. C. C o r m a c k, The Mosaic Decoration of St. Demetrius, Thessaloniki, «Annual of the British School at Athens» 64 (1969) 42-43 - W. E. K l e i n b a u e r, Some Observations on the Dating of St. Demetrius in Thessaloniki, «Byzantion» 40 (1970) 44 - Ὁ Ν. Π α ν α γ ι ω τ ῖ δ η ς, Βυζαντινὰ κιονόκρανα με ἀνάγλυφα ζῶα, «Δελτίον

δμως ἐχρησιμοποίησεν ὡς *terminum post quem* τὴν τέχνην τῶν κιονοκράνων τῆς πιστευομένης ὡς περατωθείσης τὸ 463 βασιλικῆς τῆς Μονῆς τοῦ Στουδίου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὡς ἀναγγέλει ὁ Vickers¹, ὁ Cyll Mango, ἐπανεξετάζων τὴν Anth. Palatina, I, 4, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ βασιλικὴ τῆς Μονῆς Στουδίου ἐπερατώθη τὸ 453/4 καὶ ὄχι τὸ 463. Ἡ χρονολόγησις λοιπὸν τοῦ Kautsch διὰ τὴν βασιλικὴν τῆς Μονῆς Στουδίου, διωρθωμένη σήμερον, δίδει διὰ τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης χρονολόγησιν μετὰ τὸ 454, ὡς *terminum post quem*.

Ὁ σ. μετὰ τὸ νέον κριτήριόν του χρονολογήσεως, τὴν ὁμοιότητα δηλαδὴ τῶν σφραγίδων εἰς τὰς ὀπτοπλίνθους, μετὰ τὸ ὅποιον ἐχρονολόγησε πολλὰ παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης² ὡς τῆς αὐτῆς μετὰ τὴν ἴδρυσιν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἐποχῆς (447/8)³, καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὡς καὶ τὰ ἄλλα ἀναφερθέντα παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα, ἀφοῦ ἔχουν ὁμοίαν ὀπτοπλίνθους μετὰ ἐκείνας τῶν τειχῶν τοῦ 447/8, ἀνηγέρθησαν μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τῆς ἐπαρχότητος τοῦ Ἰλλυρικοῦ τὸ 441/2 ἐκ τοῦ καταστραφέντος τὸ 441 Σιρμίου εἰς τὴν νέαν ἔδραν τῆς εἰς Θεσσαλονίκην, κοσμηθεῖσαν διὰ νέων κτισμάτων ἀναξίων πόλεως κυβερνητικῆς ἔδρας⁴. Ὑποστηρίζει λοιπὸν οὕτως ὅτι ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης ἰδρῦθη οὐχὶ πολὺ μετὰ τὸ 442, μὴ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὴν χρονολόγησιν τῆς ομάδος τοῦ Kautsch (μετὰ τὸ 454), καὶ θὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ἡ ἴδρυσίς τῆς ἔχει σχέσιν μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τῆς ἐπαρχότητος τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἐκ τοῦ Σιρμίου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην τὸ 441/2.

Ἡ Θεσσαλονίκη ὁμως δὲν ἐγένετο ἔδρα-τῆς ἐπαρχότητος τοῦ Ἰλλυρικοῦ διὰ πρώτην φοράν τὸ 441/2, ὅτε μετεφέρθη εἰς αὐτὴν ἡ ἔδρα τῆς ἐπαρχότητος τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ἀλλ' ἤδη εἶχε διατελέσει ἔδρα ἐπαρχότητος ἀπὸ τοῦ 395/6, ὅτε διὰ τῆς συμφωνίας Στιλίωνος-Ἀρκαδίου ἰδρῦθη ἡ ἐπαρχότης τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ μετὰ τὴν Θεσσαλονίκην⁵, καὶ μέχρι τῆς ὀριστικῆς προσαρτήσεως τὸ 437 τῆς Παννονίας Β' μετὰ τοῦ Σιρμίου εἰς τὸ Ἀνατολικὸν Ἰλλυρικόν, ὅτε ἡ ἔδρα τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ ἐπανῆλθεν εἰς τὸ

Χριστιαν. Ἀρχαιολ. Ἐταιρεία» 5η Σειρά, 6 (1972) 91, χρονολογεῖ μετὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Λεοντίου, ἀλλὰ ὀλίγον πρό τοῦ 441.

1. M. Vickers, Sirmium, ἔ.α., σ. 338 καὶ σημ. 13.

2. Βλ. ἐνταῦθα σελ. 270, σημ. 1.

3. M. Vickers, The late Roman Walls of Thessaloniki. Roman Frontier Studies. Eighth International Congress of «Limesforschung», Cardiff Univ. of Wales Press 1969, σ. 250-255. Βλ. καὶ ἐνταῦθα σελ. 269, σημ. 4.

4. M. Vickers, Sirmium, ἔ.α., σ. 338: «...all these buildings were erected shortly after the move of the prefect from Sirmium to Thessaloniki in 442/3, as part of a program to make Thessaloniki a suitably prestigious seat of government».

5. V. Grumel, L'Illyricum κ.λ., ἔ.α., σ. 34.

Σίρμιον¹. Διατί δέν ύπήρξε τότε ήδη πρόγραμμα κοσμήσεως τής πόλεως διά νέων κτισμάτων άνταξίων κυβερνητικής έδρας, άφοϋ μάλιστα τότε διά πρώτην φοράν έγίνετο ή Θεσσαλονίκη έδρα έπαρχότητος και κυβερνητικών κέντρων;

*Άλλωστε οϋτε ή άποψις του Vickers, ότι ή όμοιότης των σφραγίδων εις τας όπτοπλίνθους των τειχών και τινων παλαιοχριστιανικών μνημείων τής πόλεως άποδεικνύει τó σύγχρονον τής άνεγέρσεως αυτών, είναι δυνατόν νά γίνη άποδεκτή, οϋτε ό ίσχυρισμός αυτου, ότι ό 'Ορμίσδας τής έπιγραφης του άνατολικου τείχους τής Θεσσαλονίκης ήτο έπαρχος του πραιτωρίου του 'Ιλλυρικού τó 447-448 και ίδρυτής των τειχών τής πόλεως κατά τά έτη ταϋτα, στηρίζεται εις άποδεικτικά στοιχεία, αλλά μόνον εις εικασίαν αυτου τούτου του Vickers.

*Η όμοιότης των σφραγίδων των όπτοπλίνθων δέν άποδεικνύει τίποτε, διότι, ώς παρατηρεί ό Γ. Γ. Γούναρης², α) αί σφραγίδες είναι διαφόρων τύπων³, άποδιδόμενα εις διαφορετικά εργαστήρια-πλινθοποιεία⁴, και εύρίσκονται εις μνημεία χρονολογούμενα εις διαφορετικάς έποχάς, ώς είναι π.χ. αί περίπου σύγχρονοι βασιλικοί του 'Αγίου Δημητρίου και τής 'Αχειροποιήτου εκ του β' ήμίσεος του 5ου αιώνος άφ' ένός και άφ' έτέρου τά ύπό τήν σημερινήν 'Αγίαν Σοφίαν άνασκαφέντα οικοδομήματα, των όποιων τινά μέν χρονολογούνται εις τήν έποχήν του Μ. Κωνσταντίνου⁵, τινά δέ εις έποχήν μεταγενεστέραν, και β) «δέν είναι δυνατόν νά καταλήξωμεν εις άπολύτους χρονολογήσεις μνημείων βασιζόμενοι εις μίαν ή δύο πλίνθους, ύλικόν που εκκόλως μεταφέρεται από τόπου εις τόπον και τó όποιον πιθανώς έχει σφραγισθή με παλαιότερον χρησιμοποιηθείσας φραγίδας, εάν δέν λάβωμεν ύπ' όψιν και τά άλλα στοιχεία, τά όποια μάς δίδει τó ίδιον τó μνημείον».

Περί 'Ορμίσδα έπαρχου του 'Ιλλυρικού τó 447/8, ό όποιος θά ήδύνατο νά ταυτισθή με τόν ίδρυτήν των τειχών τής Θεσσαλονίκης, τόν άναφερόμενον εις τήν γνωστήν έπιγραφήν του άνατολικου τείχους αυτής, δέν ύπάρχει οϋδεμία μαρτυρία πηγής. 'Ο ώς άνω ίσχυρισμός του Vickers έστηρίχθη εις τά έξής: Εις τόν 'Ιουστινιάνειον Κώδικα άναφέρεται τήν 16ην Φεβρουαρίου 448 έπαρχος πραιτωρίου 'Ορμίσδας, χωρίς νά προσδιορίζεται ή έπαρχότης αυτου, εάν δηλαδή οϋτος ήτο έπαρχος 'Ιλλυρικού ή έπαρχος 'Ανατολής⁶.

1. Βλ. ένταϋθα σελ. 271, σημ. 1.

2. Γεωργίου Γ. Γούναρη, Παρατηρήσεις τινές επί τής χρονολογίας των τειχών τής Θεσσαλονίκης, «Μακεδονικά» 11(1971) 320/1.

3. Βλ. O. T a f r a l i, Topographie de Thessalonique, Paris 1913, σ. 76/7.

4. Βλ. Γ. Σωτηρίου εις Συμπλήρωμα 'Αρχαιολ. Δελτίου 1918, σ. 20. Πρβλ. E. M a m b o u r g εις «Byzantion» 1949, σ. 113.

5. «'Αρχαιολ. Δελτίον» 18 (1963), Μέρος Β2, Χρονικά, σ. 235-240.

6. Cod. Just. I, I, 3: 'Ορμισδῆ έπαρχω πραιτωρίων.

Εἰς τὸν αὐτὸν Κώδικα καὶ εἰς νόμον τοῦ τέλους τοῦ ἐπομένου ἔτους 449 ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 450 ἀναφέρεται ἑπαρχος πραιτωρίου τῆς Ἀνατολῆς Ὁρμισδας¹, ἀναφερόμενος ἀκόμη μερικὰς φορὰς κατὰ τὸ ἔτος 450².

Ὁ Μ. Vickers ὑποστηρίζει ἄλλοτε³ τὴν γνώμην τοῦ E. Koethe, ὅτι ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ τείχους τῆς Θεσσαλονίκης Ὁρμισδας ἦτο ὁ ἑπαρχος τοῦ πραιτωρίου τῆς Ἀνατολῆς (praefectus praetorio orientis) τοῦ 448-450 τοῦ Ἰουστινιανείου Κώδικος καὶ ὄχι ὁ εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν τὸ 380 ὑπὸ τοῦ Ζωσίμου (IV, 30, σ. 207-208) μαρτυρούμενος ὡς ἀρχηγὸς τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἀποσπάσματος ὑπὸ τὸν Θεοδοσίον Α' Ὁρμισδας⁴, ἀνεγνώρισε μὲν τὸ λάθος τῆς γνώμης ταύτης, ὅτι δηλαδὴ ὁ ἑπαρχος πραιτωρίου τῆς Ἀνατολῆς οὐδεμίαν ἀρμοδιότητα θὰ εἶχεν εἰς τὴν ἐπαρχότητα τοῦ Ἰλλυρικοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκεν ἡ Θεσσαλονίκη, καὶ δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ κτίζῃ εἰς αὐτὴν τείχη, ἐπιμένει ὅμως εἰς τὴν αὐτὴν γνώμην, ὑποστηρίζων τώρα ὅτι ὁ Ὁρμισδας τοῦ Ἰουστινιανείου Κώδικος διετέλεσεν ἑπαρχος πραιτωρίου τοῦ Ἰλλυρικοῦ, πρὶν νὰ γίνῃ ἑπαρχος πραιτωρίου τῆς Ἀνατολῆς. Τοῦτο μόνον καὶ μόνον, διότι τὸ γεγονός, ὅτι ἡ πρώτη μνεία τοῦ Ὁρμισδα εἰς τὸν Ἰουστινιανέιον Κώδικα δὲν ἀναφέρει τὴν ἐπαρχότητα αὐτοῦ, ἐπιτρέπει τὴν ὑπόθεσιν, ἡ ἐπαρχότης αὐτὴ νὰ ἦτο ἡ ἐπαρχότης τοῦ Ἰλλυρικοῦ⁵ καί, διότι, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουν μνημεῖα τῆς πύλεως χρονολογούμενα εἰς τὸν 5ον αἰῶνα καὶ ἔχουν ταῦτα σφραγίδας ὀπτοπλίνθων ὁμοίας με ἐκείνας τῶν ὀπτοπλίνθων τῶν τειχῶν, ὡς ἡ βασιλικὴ τῆς Ἀχειροποιήτου, ἡ ὑπὸ τὴν σημερινὴν Ἀγίαν Σοφίαν βασιλικὴ (:) καὶ ἡ πρώτη φάσις τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τὰ τείχη εἶναι τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ ὁ Ὁρμισδας τῆς ἐπιγραφῆς τῶν εἶναι ἑπαρχος πραιτωρίου τοῦ Ἰλλυρικοῦ⁶. Στηρίζεται λοιπὸν ὁ Vickers εἰς εἰκασίαν ἐκ τυχαίου γεγονότος καὶ εἰς στοιχεῖον ἄνευ ἀποδεικτικῆς ἀξίας.

Τὸ πιθανώτερον εἶναι, ὅτι εἰς τὸν Ἰουστινιανέιον Κώδικα καθ' ὅλα τὰ ἔτη 448-450 πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπάρχου πραιτωρίου τῆς Ἀνατολῆς Ὁρμισδα, τοῦ ὁποίου ἄπαξ παρελείφθη ὁ καθορισμὸς τῆς ἐπαρχότητός του. Ὡς δὲ παρετήρησεν ἡδη ὀρθῶς ὁ Γ. Γ. Γούναρης: «Ἡ σιωπὴ τῶν πηγῶν εἶναι ἐναντίον τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Μ. Vickers. Διότι εἶναι γεγονός, ὅτι ἀπὸ οὐδένα Βυζαντινῶν ἱστορικῶν γίνεται ἔστω καὶ ἡ ἐλαχίστη μνεία περὶ παρουσίας

1. Cod. Just. XL, 22, 1.

2. Cod. Just. V, 14, 8 καὶ 17, 8 - Cod. Just. VI, 52, 1 (3 Ἀπριλίου 450). Πρβλ. RE, VIII, 2410.

3. M. Vickers, The Date of the Walls of Thessalonica, ἔ.ἀ., σ. 316.

4. E. Koethe εἰς «Jahrb. des Deutschen Archeol. Instituts» 48 (1933) 197.

5. M. Vickers, Further Observations on the Chronology of the Walls of Thessaloniki, «Μακεδονικά» 12 (1972) 229: «Which leaves open the possibility that he was pro Illyricj at the time».

6. M. Vickers, ἔ.ἀ., τῆς σημ. 3.

τοῦ Ὁρμίσδα (τοῦ praef. praetorio orientis) εἰς Θεσσαλονίκην»¹. Ἀποτελεῖ λοιπὸν ἡ γνώμη τοῦ Vickers εἰκασίαν στηριζομένην εἰς μίαν παράλειψιν μάλ-
λον τυχαίαν.

Τὸ στοιχεῖον τῆς ὁμοιότητος τῶν σφραγίδων εἰς τὰς ὀπτοπλίνθους, τὰς προερχόμενας ἐκ τῶν τειχῶν καὶ ἐκ μερικῶν μνημείων τῆς πόλεως, μὲ τὸ ὀ-
ποῖον ὁ Vickers προσπαθεῖ νὰ ἐνισχύσῃ κλονιζομένην εἰκασίαν του, εἶναι
ἄνευ ἀποφασιστικῆς ἀποδεικτικῆς ἀξίας ὄχι μόνον διὰ τοὺς προαναφερθέν-
τας λόγους (σφραγίδες διαφόρων τύπων, διαφόρων ἐργαστηρίων καὶ ἐκ δια-
φόρων ἐποχῶν), ἀλλὰ καὶ διότι ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς ἔχει θεωρήσει ἀλλαχοῦ
τὴν ὁμοιότητα ταύτην τῶν σφραγίδων ὡς ὀφειλομένην εἰς τὸ γεγονός, ὅτι
πάντα τὰ ἐν λόγῳ μνημεῖα ἀνηγέρθησαν διὰ τῶν περισσευμάτων τῶν ὀπτοπλί-
νων μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἡ ὁποία ἐγένετο τὸ 447/8
κατ' αὐτόν². Τοῦτο, ἐκτὸς τοῦ λογικοῦ σφάλματος τῆς «λήψεως τοῦ ζητουμέ-
νου» (ἐχρονολόγησε διὰ τῶν σφραγίδων τὰ μνημεῖα ἐκ τῶν τειχῶν καὶ τώρα
χρονολογεῖ διὰ τῶν σφραγίδων τὰ τείχη ἐκ τῶν μνημείων), εἶναι καὶ ἀπίθα-
νον, διότι προϋποθέτει τὸ ἀπίθανον γεγονός, ὅτι διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν
τειχῶν παρήχθη ἐφ' ἅπαξ τόσον τεράστιος ἀριθμὸς τοιοῦτων ὀπτοπλίνθων,
ὥστε νὰ ὑπάρξουν περισσεύματα διὰ τόσα καὶ τόσον μεγάλα μνημεῖα, καὶ
ὅτι οὔτε προηγουμένως εἶχον παραχθῆ οὔτε κατόπιν παρήχθησαν τοιοῦτοι
ὀπτόπλινθοι μὲ τοιαύτας σφραγίδας. Πρᾶγμα ἀπίθανον.

Ἄς σημειωθῇ πρὸς τούτοις ὅτι ὑπάρχει ἔνδειξις ἐκ τοῦ 7ου αἰῶνος, ὅτι
μέχρι τότε τοιλάχιστον ἐλειτούργουν πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης πολλὰ
κεραμοουργεῖα κατασκευῆς ὀπτοπλίνθων. Ἡ ἔνδειξις αὕτη εἶναι ὁ «Κεραμή-
σιος κάμπος», εἰς τὸν ὁποῖον ἐστρατοπέδευσε περὶ τὸ 568 ὁ Κοῦβερ μετὰ τοῦ
λαοῦ του φυγῶν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν Ἀβάρων³. Ὁ «Κεραμήσιος κάμ-
πος», ἔχων τὸ ὄνομά του προφανῶς ἐκ τῶν εἰς αὐτὸν πολλῶν κεραμοουργειῶν
καὶ εὐρισκόμενος πλησίον τῶν εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Βεροίας ἐγκατεστημένων
Δρουγουβιτῶν Σλάβων⁴, πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀργιλώδης καὶ ἄλλοτε λιμνώδης
πεδιάς πέριξ τῆς ἀποξηρανθείσης σήμερον λίμνης τῶν Γιανιτσῶν.

Ἐπομένως ὀπτόπλινθοι μὲ διαφόρους σφραγίδας παρήγοντο πλησίον
τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ πληθῶς ἐργαστήρια-πλινθοποιεῖα ἐπὶ αἰῶνας καὶ τὰ
ὀλίγα εὐρήματα τοιοῦτων ὀπτοπλίνθων μὲ τοιαύτας σφραγίδας, προερχόμενα
ἐκ τῶν τειχῶν καὶ ἐκ διαφόρων παλαιοχριστιανικῶν μνημείων τῆς πόλεως,

1. Γ. Γ. Γ ο ῦ ν α ρ η, Παρατηρήσεις κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 319.

2. M. V i c k e r s, The Date of the Mosaics of the Rotunda at Thessaloniki, ἔ.ἀ., σ. 183/4:
«there is another explanation of the similarity of the brickstamps of the churches, namely that
the bricks were left over from the building of the walls».

3. Βλ. P e t e r C h a r a n i s, Kouver, the Chronology of his Activities and their Ethnic
Effects on the Region around Thessalonica, «Balkan Studies» 11, 2 (1970) 229-247.

4. P. C h a r a n i s, Kouver, κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 231.

δεν ἤμποροῦν νὰ ἀποδείξουν τὸ σύγχρονον αὐτῶν καὶ ἀποδυναμώνουν ἀκόμη περισσότερο τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Vickers, ὅτι τὰ μνημεῖα τοῦ 5ου αἰῶνος τῆς πόλεως διὰ τῆς ὁμοιότητος τῶν σφραγίδων τῶν ὀπτοπλίνθων τῶν στηρίζουν τὴν χρονολόγησιν τῶν τειχῶν εἰς τὸ 447/8 καὶ τὸν Ὁρμισίδα τῆς ἐπιγραφῆς τῶν ὡς ἐπαρχον τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Ἐὰν δὲν εὑρεθοῦν ἄλλαι ἀποδείξεις περὶ ἀναθεωρήσεώς των, Ὁρμισίδας καὶ χρονολογίαι τειχῶν καὶ μνημείων παραμένουν εἰς τὰς παραδεγεμένας θέσεις των¹.

1. Τὴν ὑπὸ τοῦ O. T a f r a l i, *Topographie de Thessalonique*, Paris 1913, σ. 33-40, γενομένην ταῦτισιν τοῦ Ὁρμισίδα τῆς ἐπιγραφῆς τῶν τειχῶν μετὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ζωσίμου, IV, 30, μαρτυρουμένου Ὁρμισίδα, τοῦ τὸ 380 εἰς Θεσσαλονικὴν παρόντος ἀρχηγοῦ τοῦ ἀποσπάσματος βαρβάρων μισθοφόρων, τοῦ ἀντικαθιστωμένου καὶ ἀποστελλομένου εἰς Αἴγυπτον ὑπὸ Θεοδοσίου Α', προσεπάθησεν ὁ M. Vickers νὰ ἀνατρέψῃ εἰς παλαιότεραν ἐργασίαν του (*The Date of the Walls of Thessalonica*, «*Annual of the Archaeological Museum of Istanbul*», 15-16, 1969, 313-318) καὶ προσπαθεῖ διὰ τῶν αὐτῶν ἐπιχειρημάτων νὰ ἀνατρέψῃ καὶ τώρα (*Further Observations on the Chronology of the Walls of Thessaloniki*, ἔ.ἀ., σ. 228/9). Ἄς παρακολουθήσωμεν αὐτὸν:

Λέγει ὁ Ζώσιμος, I, IV, 30, σ. 208: *ἤγειτο δὲ αὐτῶν* (τῶν ἀποστελλομένων εἰς Αἴγυπτον βαρβάρων μισθοφόρων) *Ὁρμισίδης ὁ Πέρσης, ἣν δὲ Ὁρμισίδου παῖς τοῦ κοινωήσαντος εἰς τὸν κατὰ Περσῶν πόλεμον τῷ αυτοκράτορι* (Ἰουλιανῷ). Προστίθεται ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀμμιανῶ *Μαρκελλίνου*, XXVI, 8 (ἔκδ. Clark, Βερολίνου 1910): *Hormisdas maturo juveni, Hormisdas regalis illius filio, potestatem proconsulis detulit* (ὁ σφετεριστὴς ἐπὶ Βάλῃ Προκόπιος) *et civilia more veterum et bella recturo*.

Κατόπι τούτων ὁ O. T a f r a l i, ἔ.ἀ., σ. 39, λέγει: «Hormisdas (πρόκειται περὶ τοῦ Ὁρμισίδα τῆς ἐπιγραφῆς τῶν τειχῶν) fut proconsul sous Procope, d'après l'information que nous fournit Marcellin (XXVI, 8). Il a probablement exercé aussi cette charge à Thessalonique même sous Theodose le Grand».

Ἐπ' αὐτῶν ἐπιπίπτει τώρα ὁ M. V i c k e r s, *Further Observations* κ.λ., σ. 228/9, ὑποστηρίζων ὅτι Ὁρμισίδας τῆς ἐπιγραφῆς τῶν τειχῶν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ὁ Ὁρμισίδας τοῦ Ζωσίμου καὶ τοῦ *Μαρκελλίνου*, ἀλλ' ἄλλος Ὁρμισίδας (ἐννοεῖ ὁ ἰδικὸς τοῦ ὑποτιθέμενος ἐπαρχος τοῦ Ἰλλυρικοῦ τὸ 447/8), διότι ὅσα λέγει ὁ *Μαρκελλίνος* διὰ τὸν Ὁρμισίδα τοῦ Ζωσίμου δὲν ἤμποροῦν νὰ ἰσχύουν διὰ τὸν Ὁρμισίδα τῆς ἐπιγραφῆς τὸ 380, ἦτοι α) νὰ ἔχῃ τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀνθυπάτου συγκεντρῶνων πολιτικῆν καὶ στρατιωτικῆν ἐξουσίαν καὶ μάλιστα χωρὶς καθωρισμένην διοικητικὴν περιοχὴν, πρῶγμα ἀνύπαρκτον κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα, ὁπότε ὁ Ἀνθύπατος εἶναι πολιτικὸς μόνον ἀρχων καὶ ὀρισμένης περιοχῆς, καὶ β) νὰ εὑρίσκειται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Κράτους ἐπὶ Θεοδοσίου Α' αὐτός, ὁ ὁποῖος ἐπὶ τοῦ προκατόχου τοῦ Θεοδοσίου Βάλῃ εἶχε πολεμήσει ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ ἠττηθέντος σφετεριστοῦ Προκοπίου.

Ἄλλ' ὁ *Μαρκελλίνος* διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀνθυπάτου λέγει σκοπίμως *more veterum* (κατ' ἀρχαῖον ἔθος), διὰ νὰ δείξῃ ἀκριβῶς τὸ ἄηθες τοῦ πράγματος διὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἐννοῶν ὅτι ὁ σφετεριστὴς Προκόπιος ἔδωκεν ad hoc ἐξαιρετικὰς ἐξουσίας κατὰ παλαιὰ πρότυπα εἰς τὸν Ὁρμισίδα κατὰ τὴν ἀγωνίαν τοῦ ἀκρίτου ἀκόμη ἀγῶνος τῆς ἐπαναστάσεως καὶ δὲν ὑπῆρχε βεβαίως περιοχὴ δι' αὐτὸν πρὸς διοίκησιν πρὸ τῆς κρίσεως τοῦ πολέμου. Ἐπειτα, γνωστοῦ ὄντος ὅτι ὁ Προκόπιος μετὰ δυσκολίας ἠττήθη, ἐπειδὴ ἐγκατέλειψαν αὐτὸν βάρβαροι μισθοφόροι του, δὲν γνωρίζομεν ποῖον ρόλον ἔπαιξεν εἰς τοῦτο ὁ Ὁρμισίδας διὰ νὰ εὑρίσκειται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Κράτους ἐπὶ Θεοδοσίου Α'.

Μίαν τοιαύτην νέαν ἀπόδειξιν ἐνόμισεν ὅτι εὗρηκεν ὁ Vickers καὶ ἐχρησιμοποίησεν αὐτὴν ἀπαντῶν¹ εἰς τὰς παρατηρήσεις τοῦ Γ. Γ. Γούναρη². Εἰς τὴν ἐργασίαν του πρὸς ὑποστήριξιν τῆς νέας χρονολογήσεώς του τῶν τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης εἰς τὸ ἔτος 447/8 εἶχε χρησιμοποιήσει, ἐκτὸς τῆς ὁμοιότητος τῶν σφραγίδων εἰς τὰς ὀπτοπλίνθους ἐκ τῶν τειχῶν καὶ ἐκ μνημείων τοῦ 5ου αἰῶνος τῆς πόλεως, καὶ τὴν παρατήρησιν, ὅτι τὰ εἰς τὴν βάσιν τοῦ δυτικοῦ τείχους τῆς πόλεως, κυρίως τοῦ πεδινοῦ αὐτοῦ τμήματος, ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν χρησιμοποιηθέντα ἐπιμήκη τεμάχια μαρμάρου, προερχόμενα ἐκ τοῦ Ἰπποδρόμου τῆς πόλεως, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐχρησιμοποιήθησαν ἐκεῖ παρά μόνον μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν καὶ καταστροφὴν τοῦ Ἰπποδρόμου, μετὰ δηλαδὴ τὴν γνωστὴν λόγφ ἀντιποίνων σφαγὴν τῶν Θεσσαλονικέων, τὴν γενομένην κατὰ διαταγὴν ἐκ τοῦ μακρόθεν ὑπὸ τοῦ Μ. Θεοδοσίου τὸ 392 μ.Χ. Ἐπομένως τὰ τεῖχη τῆς πόλεως δὲν εἶναι τοῦ Ὀρμισδα τοῦ 380 ἐπὶ Μ. Θεοδοσίου, ἀλλὰ μεταγενέστερα³.

Βεβαίως ἡ παλαιὰ γνώμη τοῦ Π. Παπαγεωργίου, ΑΕ, 1911, σ. 172, ὅτι τὰ τεμάχια ταῦτα μαρμάρου πρέπει νὰ προέρχωνται ἐκ τοῦ Ἰπποδρόμου τῆς πόλεως, ἀποδεικνύεται σήμερον ὀρθή⁴, τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἐχρησιμοποιήθησαν ταῦτα κατὰ τὴν ἀρχικὴν ἀνέγερσιν ὄλου τοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν, ἀλλὰ ἐχρησιμοποιήθησαν ἐκεῖ προφανῶς εἰς μεταγενεστέραν τοπικὴν καὶ ἐμφανῶς βιαστικὴν ἐπιδιόρθωσιν τοῦ, ὡς φαίνεται, καταστραφέντος τμήματος τοῦ δυτικοῦ τείχους, ἀφοῦ εἰς ὄλον τὸ τεῖχος παρατηροῦνται τρεῖς διαφορετικοὶ τρόποι τοιχοδομίας ἐκ τριῶν διαφορετικῶν ἐποχῶν καὶ τὸ δυτικὸν τεῖχος εἶναι κτισμένον κατὰ τὸν νεώτερον ἐκ τῶν τριῶν οἰκοδομικῶν τρόπων⁵.

Ἀντικρούων ταῦτα ὁ Vickers ἐπανατρέχει εἰς τὸν Ἰπποδρόμον. Ἐπιθέτει σχεδιάγραμμα τούτου ἐπὶ τοῦ Σχεδίου τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης πρὸ τῆς πυρκαϊῆς τοῦ 1917 εἰς τὴν γνωστὴν θέσιν τοῦ ὑπάρξαντος Ἰπποδρόμου πλησίον τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους τῆς πόλεως, σημειῶνων ἐπ' αὐτοῦ τὰ κατὰ καιροῦς ἀποκαλυφθέντα τμήματα τῆς ὑποδομῆς τῶν μακρῶν πλευρῶν αὐτοῦ, καὶ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν ἐπὶ δύο σημείων, κειμένων ἔξω τῆς νοτίας στενῆς πλευρᾶς τοῦ Ἰπποδρόμου (carceres): α) Ἐπὶ τοῦ σημείου Ε τοῦ Σχεδίου, ὅπου ἀπεκαλύφθη τὸ 1963 τμῆμα κτίσματος⁶, τὸ ὁποῖον ὀρθῶς χαρακτηρίζει ὡς «short stretch of city wall»⁷, ἀφοῦ καὶ νοτιώτερον αὐτοῦ ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐ-

1. M. Vickers, Further Observations κ.λ., ἔ.ἀ.

2. Γ. Γ. Γούναρη, Παρατηρήσεις τινὲς κ.λ., ἔ.ἀ.

3. M. Vickers, The Date of the Walls κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 313-318.

4. Γ. Γ. Γούναρη, Παρατηρήσεις τινὲς κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 312.

5. Γ. Γ. Γούναρη, Παρατηρήσεις τινὲς κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 315-318.

6. Φ. Δροσογιάννη, εἰς ΑΔ 18(1963) Β2, σ. 243-6, εἰκ. 3 καὶ 6, πίν. 275.

7. M. Vickers, Further Observations κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 232.

θείας ἔχουν ἀποκαλυφθῆ παλαιότερον καὶ ἄλλα τμήματα κτισμάτων, τὰ ὁποῖα ἢ ἀρχαιολογικῆ Ὑπηρεσία ἀπέδωκεν εἰς τὸ πρὸς ἀνατολὰς μετατεθὲν νότιον τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους πιθανῶς ἐπὶ Γαλερίου¹, ἐσφαλμένως κατὰ τὸν Vickers, ἀλλὰ χωρὶς ἀποδείξεις περὶ τοῦ ἐναντίου², β) ἐπὶ τοῦ συμπίπτοντος μετὰ τοῦ σημείου Ε ἐπιμήκους σχήματος ὁμάδος κατοικιῶν μεταξὺ δύο ὁδῶν εἰς τὸ παλαιὸν Σχέδιον πόλεως, τὸ ὁποῖον ὀφείλει κατὰ τὸν Vickers τὸ ἐμβολοειδὲς σχῆμα τοῦ ὄχι εἰς τὸν Ἱππόδρομον, ἀλλὰ «rather to the fact that the city wall underlies it», ὑπόκειται δὲ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως ὄχι μόνον ἐκεῖ, λέγει, ἀλλὰ καὶ βορειότερον, ὅπου ἦτο ὁ Ἱππόδρομος. Ἐπομένως, συμπεραίνει ὁ Vickers, ἢ ἀνατολικῆ πλευρὰ τοῦ Ἱπποδρόμου ἐχρησιμοποιήθη (μετὰ τὸ 392 ἐννοεῖται) ὡς θεμέλιον μέρους τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους τῆς πόλεως³. Συνεπῶς, πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ἡμεῖς, τὰ τεῖχη ἐκτίσθησαν ὄχι κατὰ τὰ ἰσχύοντα τὸ 380, ἀλλὰ μετὰ τὸ 392, τὸ 447/8 κατὰ τὸν Vickers.

Ἄλλ' οὐδὲν ἀρχαιολογικὸν εὑρημα ἐδίδαξεν ὅτι ἢ ἀνατολικῆ πλευρὰ τοῦ καταστραφέντος μετὰ τὸ 392 Ἱπποδρόμου ἐχρησίμευσεν ὡς θεμέλιον τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους τῆς πόλεως. Τὰ ἀνασκαφέντα σημεῖα τῆς πλευρᾶς ταύτης τοῦ Ἱπποδρόμου (σημεῖα C καὶ D τοῦ σχεδιαγράμματος τοῦ Vickers) δὲν εἶναι παρὰ τμήματα τοῦ μαρμαρίνου βάθρου (podium) τῆς πλευρᾶς του ταύτης καὶ μάλιστα ἀκκουμβῶντα καὶ ὄχι ὑποκείμενα εἰς τεῖχος⁴. Δὲν εἶναι βέβαιον πότε μετετέθη τὸ νότιον τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους τῆς πόλεως πρὸς ἀνατολὰς διὰ νὰ περιλάβῃ ἐντὸς αὐτοῦ τὰ νέα κτίσματα τοῦ συγκροτήματος τοῦ Γαλερίου (Ροτόντα, Ἀψίδα, Ἱππόδρομον καὶ Ἀνάκτορα), ἢ μετὰθεσις ὁμοῦς αὐτῆ εἶναι γεγονός ἀρχαιολογικῶς ἐξηκριβωμένον, ἀφοῦ τὸ νέον τεῖχος ἔκοπεν εἰς δύο περιοχὴν ρωμαϊκῶν νεκροταφείων, εὑρισκομένων πάντοτε *extra muros*⁵.

1. X. I. Μακαρόνας εἰς «Μακεδονικὰ» 2(1941-1952) 597: «Φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἡ οἰκοδόμησις τοῦ τείχους τούτου ἐγένετο ἐπὶ Γαλερίου πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ νοτιοανατολικοῦ τμήματος τῆς πόλεως, διὰ νὰ καταστῆ δυνατόν νὰ περιληφθοῦν ἐντὸς αὐτῆς τὰ μεγάλα κτηριακὰ συγκροτήματα τῶν ἀνακτόρων, τοῦ Ἱπποδρόμου καὶ τῆς «ροτόντας» τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἐνισχυτικῆ τῆς γνώμης αὐτῆς εἶναι καὶ ἡ διαπίστωσις τοῦ E. Dygge, ὅτι τὰ κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ τόξου τοῦ Γαλερίου οἰκοδομήματα τῆς ἐποχῆς τῆς Τετραρχίας εἶχον κτισθῆ ἐπὶ παρθένου ἐκτάσεως (Χρον. 1939, 472). Πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Γαλεριανοῦ τούτου τείχους ἢ περιοχὴ αὕτη ἦτο, φαίνεται, κατελημμένη ὑπὸ νεκροταφείων, τὸ μαρμαρίνον ὑλικὸν τῶν ὁποίων ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὴν οἰκοδόμησιν». Ἀνασκαφὴ 1950: «Bull. Cor. Hel.» 75 (1951) 1116. Βλ. καὶ «Bull. Cor. Hel.» 76 (1952) 227: ἀνασκαφὴ 1951. Ἐπίσης «Bull. Cor. Hel.» 77 (1953) 224. Πρβλ. καὶ ἐνταῦθα σελ. 277, σημ. 6.

2. M. Vickers, Further Observations κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 232, σημ. 6.

3. M. Vickers, Further Observations κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 232/3.

4. Φ. Δροσογιάννη εἰς ΑΔ 18(1963) Β2, σ. 244-6, εἰκ. 4-6, πίν. 276α-Φ. Πέτσας εἰς ΑΔ 24(1969) Β2, σ. 295-6, εἰκ. 2, πίν. 305 C-D. Ὁ αὐτός, εἰς ΑΔ 23(1968) Β2, σ. 332-4, εἰκ. 6, πίν. 279 (καὶ «Μακεδονικὰ» 9, 1969, 151, πίν. 50 α-β καὶ 51 α-γ).

5. Περὶ τοῦ ἐντὸς τοῦ νέου τείχους περιληφθέντος (ἀπὸ τῆς Ἀψίδος τοῦ Γαλερίου μέχρι

Ο ύπαρξις λοιπόν τόσων άλλων αντίθετων στοιχείων καθιστά τούς έπι ύποθέσεων κυρίως στηριζόμενους ίσχυρισμούς του Vickers άνικάνους νά πείσουν α) ότι ο Όρμισδας τής έπιγραφής του άνατολικού τείχους είναι ο άμάρτυρος έπαρχος του Ίλλυρικού του 447/8 και ότι τότε έκτίσθησαν τά τείχη τής Θεσσαλονίκης, β) ότι ή όμοιότης των σφραγίδων εις μερικάς όπτοπλίνθους εκ των τειχών και έξ άλλων παλαιοχριστιανικών μνημείων τής πόλεως είναι άψευδές μαρτύριον ότι πάντα ταυτά άνηγέρθησαν τήν αυτήν έποχήν και γ) ότι τά έν λόγω παλαιοχριστιανικά μνημεία έκτίσθησαν διά των περισσευμάτων όπτοπλίνθων μετά τήν άνέγερσιν των τειχών τό 447/8 και δή πρός έξωραϊσμόν τής Θεσσαλονίκης έπ' ευκαιρία τής καταφυγής εις αυτήν τής έδρας τής έπαρχότητος του Ίλλυρικού μετά τήν καταστροφήν του Σιρμίου τό 441/2.

Έκ τούτων θά έξαγάγη ο Vickers τό άναπόφευκτον συμπέρασμα, ότι και ή βασιλική του Άγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, δώσασα όπτοπλίνθους με όμοίας πρός τάς άλλας σφραγίδας, έκτίσθη και αυτή τήν αυτήν έποχήν (447/8) και εκ τής αυτής άφορμής (μεταφορά τής έδρας τής έπαρχότητος του Ίλλυρικού εις Θεσσαλονίκην μετά τό 441/2). Δέν άπομένει νά άποδειχθή παρά α) ότι ή παράδοσις περι των άρχών τής λατρείας του Άγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης είναι άναξιόπιστος, και β) ότι ή λατρεία του Άγίου Δημητρίου άρξαμένη εις Σίρμιον ήλθεν εις Θεσσαλονίκην με τήν μεταφοράν τής έδρας τής έπαρχότητος του Ίλλυρικού εκ του Σιρμίου εις Θεσσαλονίκην και με τον προσφυγόντα εις αυτήν έπαρχον του Ίλλυρικού Λεόντιον τής παραδόσεως, ο όποϊος εκτισε και τήν πρώτην βασιλικήν του Άγίου εις τήν πόλιν. Ταυτα θά ύποστηρίξη ο Vickers έν τοις έπομένοις.

Η περι του Άγίου Δημητρίου παράδοσις συγκεντρούται, ως γνωστόν, εις τά τρία βιβλία των Θουμάτων του (Miracula), εις τά Μαρτυρολόγια του (Passiones) και εις τά πολυάριθμα Έγκώμιά του (Laudationes). Τό Α' Βιβλίον των Θουμάτων (Miracula), συγγραφέν ύπό του άρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Ίωάννου μεταξυ 610-620, κατά τήν πρώτην δηλαδή δεκαετιάν τής βασιλείας του Ήρακλείου (610-640)¹, είναι ή παλαιότερα μας πηγή περι τής λα-

τής Κασσανδρεωτικής πύλης) τμήματος του νεκροταφείου τούτου όμιλεί ο τήν Θεσσαλονίκην μεταξυ των έτων 1837-1838 επισκεφθείς Γερμανός Zachariä (Dr. E. Zachariä's Reise in den Orient in den Jahren 1837 und 1838, Heidelberg 1840. Παρά Tafel, De via Egnatia, Tübingen 1842. Prolegomena, σ. LXXXVI). Τό έκτός του τείχους τμήμα, τό έξωθι τής Κασσανδρεωτικής πύλης, άνασκάπεται άπό του 1949 ύπό του έφόρου άρχαιοτήτων Χ. Ι. Μακρόνα, Άνασκαφή νεκροπόλεως έν Θεσσαλονίκη, ΠΑΕ 1949, σ. 145-6, εικ. I, ΠΑΕ 1951, σ. 164-172. Το υ α υ τ ο υ, Χρονικά εις «Μακεδονικά» 2 (1941-1952), σ. 599 και «Bull. Cor. Hel.» 74 (1950) 305 και 76(1952) 227.

1. P. L e m e r l e, La composition et la chronologie des deux premiers livres de miracula S. Demetrii, BZ 46 (1953) 349-361 - F r a n j o B a r i š i ć, Čuda Dimitrija Solunskog kao

τρείς τοῦ Ἁγίου. Τὰ Μαρτυρολόγια (Passiones), συγγραφέντα ὑπὸ Ἀωνόμου, εἶναι πολὺ μεταγενέστερα καί, διαιρούμενα εἰς τρία στάδια¹, ἀφηγοῦνται (εἰς ἕκαστον στάδιον μὲ περισσοτέρας ἀγιογραφικὰς λεπτομερείας) τὰ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἁγίου καὶ τὰ τῆς ἰδρύσεως τῶν ἐκκλησιῶν αὐτοῦ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ εἰς τὸ Σίριμον. Τὸ πρῶτον στάδιον περιέχει τρία κείμενα: α) Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς «Βιβλιοθήκης» τοῦ πατριάρχου Φωτίου (περὶ τὸ 856)², β) βραχεῖαν Ἀφήγησιν Ἀωνόμου³, καὶ γ) λατινικὴν μετάφρασιν αὐτῆς, γενομένην ὑπὸ Ἀναστασίου τοῦ Βιβλιοθηκαρίου διὰ τὸν Κάρολον τὸν Φαλακρὸν (τὸ 876)⁴. Τὸ δευτερον στάδιον ἀποτελεῖται ἀπὸ Ἀφήγησιν Ἀωνόμου πάλιν, ἀλλὰ μὲ πολὺ περισσοτέρας λεπτομερείας⁵. Τὸ τρίτον, τέλος, στάδιον ἀποτελεῖ ἢ μακρὰ καὶ πλήρης λεπτομερειῶν καὶ τυπικῶν ἀγιογραφικῶν μοτίβων Ἀφήγησις τοῦ Συμεῶνος τοῦ Μεταφραστοῦ τοῦ 10ου αἰῶνος⁶. Τὰ Ἐγκώμια (Laudationes) οὐδὲν νέον στοιχεῖον προσθέτουν, ἀλλ' ἐπεξεργάζονται ἐγκωμιστικῶς τὴν ὕλην τῶν Θαυμάτων καὶ τῶν Μαρτυρολογίων.

Τὴν ἀξιοπιστίαν τῆς παραδόσεως ταύτης περὶ τοῦ Ἁγίου ἐπιχειρεῖ τώρα νὰ κλονίσῃ ὁ Vickers ἐπισημαίνων ὅτι εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν παλαιότεραν μὲς πηγὴν, εἰς τὸ Α' Βιβλίον τῶν Θαυμάτων, τὸ συγγραφὲν ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Ἰωάννου μεταξὺ 610-620, τὸσον ὁ Ἰωάννης ὅσον καὶ ὁ προκάτοχος αὐτοῦ Εὐσέβιος, ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχονται μερικαὶ ἀφηγήσεις τοῦ Ἰωάννου, δὲν φαίνεται νὰ γνωρίζουν οὔτε τὴν ὑπαρξίν τάφου οὔτε τὴν ὑπαρξίν λειψάνων τοῦ Ἁγίου. Χρησιμοποιοῦν τὰς ἐκφράσεις «φασίν τινες» καὶ «λέγεται» προκειμένου περὶ τοῦ ἀργυροῦ Κιβωρίου, τοῦ θεωρουμένου ὡς περιέχοντος τὸν τάφον τοῦ Ἁγίου, καὶ διηγοῦνται δύο προσπαθείας βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τοῦ Μαυρικίου, νὰ λάβουν τεμάχια ἐκ τῶν ἱερῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου, ματαιωθείσας ὁμῶς τὴν μίαν φοράν δι' ἀναπηδήσεως φλογῶν ἐκ τοῦ ἐδάφους τοῦ Κιβωρίου καὶ τὴν ἄλλην

istoriski izvorí (=Τὰ Θαύματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τοῦ Θεσσαλονικέως ὡς ἱστορικὴ πηγὴ), Beograd 1953. Ἑλληνικὴ Μετάφρασις-Περὶλήψις ὑπὸ Ἰ. Τ α ρ ν α ν ἰ δ ῆ, Θεσσαλονίκη 1967, 20-21. (Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Τμῆμα Σλαβικόν. Περὶλήψεις-Μεταφράσεις, Νο 35).

1. Εἰς τρία στάδια, ἀντιπροσωπεύοντα τὰς βαθμίδας ἐξελιξέως τῆς παραδόσεως περὶ τοῦ Ἁγίου, διήρσε ταῦτα ὁ G. de Bije (Bejus) εἰς ASS. Oct. 4, 50-209 (=P. Gr. 116, στ. 1081-1426), ἀκολουθηθεῖς ὑπὸ τοῦ H. D e l e h a y e, Les légendes grecques des Saints militaires, Paris 1909, σ. 103-109.

2. P. Gr. 104, στ. 104-5 (cod. 255).

3. Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ H. D e l e h a y e, Les légendes κ.λ., σ. 259-263. (Appendix XI. Ἐκ τῶν κωδ. Paris. Gr. 1485 καὶ Coisl. 110).

4. ASS. Oct. 4, 87-9. P. Gr. 116, στ. 1168-1172 (=P. La. 129, στ. 715-7). (Bibl. Hagiograf. Latina, No 2122).

5. ASS. Oct. 4, 90-95. P. Gr. 116, στ. 1173-84. (Cod. Vatic. Gr. 821).

6. ASS. Oct. 4, 96-103. P. Gr. 116, στ. 1185-1201.

δι' ἀπαγορευούσης φωνῆς. Αἱ ἀβεβαιότητες αὐταὶ τοῦ ὁμιλοῦντος πρὸς τοὺς συμπολίτας του ἀρχιεπισκόπου, συμπεραίνει ὁ Vickers, «raise strong doubts as to whether the relics were ever in Thessaloniki at all»¹. Ζητεῖ λοιπὸν ὁ Vickers νὰ ὑπῆρχον λείψανα τοῦ σώματος τοῦ Ἁγίου τριακόσια καὶ πλέον ἔτη μετὰ τὸ μαρτύριον αὐτοῦ, ζητεῖ δὲ ταῦτα εἰς τὸ μεταγενέστερον Κιβώριον, λησιμονῶν τὸν ἀρχικὸν τάφον τῆς παραδόσεως καὶ τὸ Ἐγκαίνιον τοῦ ἱεροῦ Βήματος.

Καὶ εἰς τὰ μεταγενέστερα τῶν Θαυμάτων Μαρτυρολόγια τῶν Ἀνανύμων εὐρίσκει ὁ Vickers σημεῖα ἀναξιοπιστίας αὐτῶν. Οὕτω: α) Εἰς τὴν λατινικὴν μετάφρασιν τοῦ δευτέρου Μαρτυρολογίου τοῦ πρώτου σταδίου, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν ὁ Ἀναστάσιος ὁ Βιβλιοθηκᾶριος τὸ 876 διὰ τὸν Κάρολον τὸν Φαλακρόν, δὲν ἀναφέρεται ἡ Θεσσαλονίκη, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δεικνύει κατὰ τὸν Vickers ὅτι ἡ μνεῖα τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ ὑπάρχουσα εἰς τὸ ἑλληνικὸν κείμενον, προστετέθη εἰς αὐτὸ ἀφοῦ ἐγένετο ἡ λατινικὴ μετάφρασις του, μετὰ λοιπὸν τὸ 876, β) εἰς τὸ Μαρτυρολόγιον τοῦ δευτέρου σταδίου ὁ Λεόντιος ἐμποδίζεται ὑπὸ τοῦ Ἁγίου δι' ἔνυπνιου, ὡς ἠμποδίσθησαν ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ὁ Μαυρίκιος, νὰ λάβῃ λείψανον τοῦ σώματος τοῦ Ἁγίου διὰ νὰ ἀνεγείρῃ ναὸν του εἰς τὸ Σίρμιον καὶ περιορίζεται εἰς αἰματοβαφῆς τεμάχιον ἱματίου τοῦ Ἁγίου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὑποδηλοῖ κατὰ τὸν Vickers ἀνυπαρξίαν τοῦ λειψάνου τοῦ Ἁγίου².

Ἐπειδὴ δὲ τὸ Συριακὸν Μαρτυρολόγιον, γραφὲν τὸ 411³, ἀναφέρει, ὡς θὰ ἴδωμεν, «διάκονον Δημήτριον» λατρευόμενον εἰς Σίρμιον τὴν 9ην Ἀπριλίου, τοῦτο μαρτυρεῖ κατὰ τὸν Vickers ὅτι ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἐλατρεύετο εἰς Σίρμιον εἰς χρόνους παλαιότερους παντὸς ἐπάρχου Λεοντίου τῶν ἑλληνικῶν Μαρτυρολογίων καὶ πάσης μεταφορᾶς λειψάνων τοῦ Ἁγίου ἐκ Θεσσαλονίκης εἰς Σίρμιον. Ἐπομένως «any serious attempt to explain the demetrianic texts must take into account the likelihood that the cult of Demetrius moved from Sirmium to Thessaloniki rather than vice versa»⁴.

Ἀφοῦ δὲ ὁ ἑπαρχος Λεόντιος τῶν Μαρτυρολογίων δὲν ἠμπορεῖ, ὡς ἐλέχθη, νὰ εἶναι κατὰ τὴν ἐπιχειρηματολογίαν τοῦ Vickers ὁ ἑπαρχος Λεόντιος τοῦ Θεοδοσιανοῦ Κώδικος τῶν ἐτῶν 412-413, ἀναζητεῖ ὁ Vickers Λεόντιον, ὁ ὁποῖος θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἦτο ἑπαρχος τοῦ Ἰλλυρικοῦ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 437, ὅτε Σίρμιον καὶ Θεσσαλονίκη εὐρέθησαν εἰς τὴν αὐτὴν ἐπαρχότητα, καὶ 447/8, ὅτε ἐκτίσθησαν κατ' αὐτὸν τὰ τείχη καὶ ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου μὲ τὰς ὁμοίας σφραγίδας ὀπτοπλίνθων, καὶ εὐρίσκει αὐτὸν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Λεοντίου, ἐπάρχου πόλεως εἰς Κωνσταντινούπολιν μεταξὺ

1. M. Vickers, Sirmium κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 339 καὶ σημ. 15.

2. M. Vickers, Sirmium κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 341-343.

3. V. Ρορονιέ, Sirmium, κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 671.

4. M. Vickers, Sirmium κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 344/5.

434-435¹. Μαρτυρία, ότι ούτος ἐγένετο κατόπιν ἑπαρχος τοῦ Ἰλλυρικοῦ, δὲν ὑπάρχει. Ὑπάρχει μόνον ἡ θεωρητικὴ δυνατότης περὶ τούτου λόγῳ τοῦ παραλλήλου παραδείγματος τοῦ Φλαβίου Ἀνθεμίου Ἰσιδώρου, ἐπάρχου Κωνσταντινουπόλεως τὸ 410-412², ὁ ὁποῖος ἐγένετο κατόπιν ἑπαρχος τοῦ Ἰλλυρικοῦ τὸ 424³, διὰ τὴν γίνῃ ἀργότερον καὶ ἑπαρχος τῆς Ἀνατολῆς τὸ 435-436⁴.

Πρὸς ταλαιπωρίαν τοῦ Vickers αἱ μαρτυρίαι τῶν πηγῶν περὶ τοῦ ἐπάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Λεοντίου τῶν ἐτῶν 434-435 δὲν φέρουν αὐτὸν ὡς ζηλωτὴν Χριστιανὸν καὶ ἰδρυτὴν ἐκκλησιῶν, ἀφοῦ ἐπεχείρησε νὰ ἀνασυστήσῃ τοὺς τελομένους ἄλλοτε Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας εἰς τὴν Χαλκηδὸνα καὶ ἠμποδίσθη εἰς τοῦτο ὑπὸ τοῦ Ὑπατίου, μεγάλου κύρους ἰδρυτοῦ καὶ ἡγουμένου τῆς ἐν Χαλκηδόνι Μονῆς τῆς Δρυός, καὶ τῶν μοναχῶν του. Σῶζει ὁμοῦ αὐτὸν ἀπὸ τὴν κατηγορίαν εἰδωλολατρίας ὁ Vickers πάλιν μὲ τὸ παράλληλον παράδειγμα τοῦ συγχρόνου του ἐπισκόπου Χαλκηδόνος Εὐλαλίου, ὁ ὁποῖος ἠρνήθη εἰς τὸν Ὑπάτιον, ἦκιστα χριστιανικῶς, ζητηθεῖσαν ἐπέμβασίν του διὰ τὸ αὐτὸ ζήτημα. Ἀφοῦ λοιπὸν δὲν ὑπάρχει ἄλλος Λεόντιος εἰς τὸν ὀρίζοντα κατ' αὐτὴν τὴν κατάλληλον ἐποχὴν, αὐτὸς πρέπει νὰ εἶναι κατὰ τὸν Vickers ὁ διατελέσας κατόπιν μεταξὺ Αὐγούστου 435 καὶ 441 ἑπαρχος Ἰλλυρικοῦ δῆθεν Λεόντιος, ἐδρεῦν εἰς Σίρμιον, ὅταν τοῦτο ἐπιπτεν εἰς χεῖρας τῶν Οὐννων, καὶ τοποθετούμενος ὑπὸ τοῦ Vickers μεταξὺ τοῦ Εὐβούλου τοῦ 436 καὶ τοῦ Θαλασσιου τοῦ 439 καὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ 441⁵.

Ἐπειδὴ ὁμοῦ αἱ σφραγίδες τῶν ὀπτοπλίνθων ἐκ τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης φέρουν, ὡς σημειοῦν οἱ Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου⁶, ἰνδικτιόνα 1ην καὶ 2αν, ἐνῶ τὸ ἔτος 435 ἔχει ἰνδικτιόνα 4ην καὶ τὸ ἔτος 441 ἔχει ἰνδικτιόνα 10ην, δὲν ἠμπορεῖ, συμπεραίνει ὁ Vickers, ὁ ἑπαρχος Λεόντιος τοῦ Ἰλλυρικοῦ νὰ ἔκτισε τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Θεσσα-

1. Cod. Theod. 14, 16. 3 (Νοέμβρ. 434) - Cod. Theod. 6, 28. 8 (Ἰανουάρ. 435) - Cod. Theod. 16, 5. 66 (Αὐγούστ. 435).

2. Cod. Theod. 8, 17. 2 - Cod. Theod. 8, 17. 3 - Cod. Just. I, 19. 6, - Cod. Just. 8, 57. 2 - Cod. Just 8, 58. 1 (Σεπτέμβρ. 410) - Cod. Theod. 15, 1. 50 (Νοέμβρ. 412).

3. Cod. Theod. 15, 54 (Μάιος 424) - Cod. Theod. 11, 1. 33 (Ὀκτώβρ. 424).

4. Cod. Theod. 6, 28. 8. (Φεβρουάριος 435) - Cod. Theod. 12, 1. 192 (Αὐγούστ. 436).

5. M. V i c k e r s, Sirmium κ.λ., ἔ.α., σ. 348 καὶ σημ. 62, ὅπου σημειοῦται ἑπαρχος τοῦ Ἰλλυρικοῦ Εὐβούλος τὴν 3ην Ἀπριλίου 436 (Cod. Theod. 8, 4. 30 καὶ 12, 1.187-8) καὶ Θαλασσιος τὴν 11ην Αὐγούστου 439 (Θεοδώρητος, II, Nov. 13) καὶ τὴν 7ην Σεπτεμβρίου 439 (Cod. Just. 2, 7. 7. - Σωζομενός 7, 48. 4).

6. Γ. καὶ Μ. Σ ω τ η ρ ί ο υ, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, σ. 235: «Συχνότερον ὑπάρχει ἡ συντετηγμένη λέξις ENT συνοδευομένη ἐνίοτε ὑπὸ ἐνός τῶν γραμμάτων Α ἢ Β, ἣτις σημαίνει προφανῶς Ἰνδικτιῶν (indictio)». Ἡ Ἰνδικτιῶν ὁμοῦ συγκόπτεται εἰς IN, INΔ, INΔΙ κ.ο.κ., ὅχι εἰς ENΔ. Βλ. E. M a m b o u r g, «Une nouvelle lecture raisonnée des inscriptions de briques byzantines», «Byzantion» 19 (1949) 121.

λονίκης μεταξύ τῶν ἰνδικτιόνων 4ης καὶ 10ης τῶν ἐτῶν 435-441, ἀφοῦ αὐτὴ ἔχει εἰς τὰς σφραγίδας τῶν ὀπτοπλίνθων τῆς ἰνδικτιόνας 1ην καὶ 2αν. Ἄφοῦ ὁμως τὰ κείμενα μαρτυροῦν ὅτι ἐπαρχος τοῦ Ἰλλυρικοῦ Λεόντιος ἔκτισε βασιλικὴν εἰς τὸν Ἅγιον Δημήτριον, ἡ μόνη δυνατότης εἶναι κατὰ τὸν Vickers νὰ ἔκτισεν αὐτὴν εἰς τὸ Σίρμιον, ὅπου αὐτὴν τὴν ἐποχὴν εὗρίσκετο ἀκόμη ἡ ἔδρα τοῦ ἐπάρχου τοῦ Ἰλλυρικοῦ¹.

Γνωστοῦ δὲ ὄντος, ἐξακολουθεῖ ὁ Vickers, ἐκ τῆς Νεαρᾶς XI τοῦ 535 τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὅτι ἡ ἔδρα τῆς ἐπαρχότητος τοῦ Ἰλλυρικοῦ κατέφυγεν εἰς Θεσσαλονίκην μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Σιρμίου ὑπὸ τῶν Οὐννων τοῦ Ἀττίλα τοῦ 441, εἶναι πολὺ πιθανόν, λέγει, ὡς ὑπέδειξεν ἄλλοτε καὶ ὁ Zeiller², ὅτι μετὰ τῆς ἔδρας τῆς ἐπαρχότητος μετεφέρθη καὶ ἡ λατρεία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς Θεσσαλονίκην. Ὁ θρησκευτικὸς ζήλος τοῦ Λεοντίου εἰς τὰ Μαρτυρολόγια τοῦ Ἁγίου ἐξηγεῖται κατ' αὐτὸν ἐκ τῆς δημοτικότητος τῆς λατρείας τοῦ Ἁγίου εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ ἐπάρχου εἰς τὸ Σίρμιον καὶ πρὸς τοῦτο συμφωνεῖ τὸ γεγονός, ὅτι οὗτος ἔκτισε βασιλικὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς Θεσσαλονίκην ἕν χιλιόμετρον μόνον ἀπέχουσιν τῶν ἀνακτόρων του³. Τὸ δὲ φιαλίδιον μὲ τὴν φαῖαν κόνιν, λέγει, τὸ εὑρεθὲν εἰς τὴν σημερινὴν βασιλικὴν τοῦ Ἁγίου εἰς Θεσσαλονίκην, εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ Ἐγκαίνιον, τὸ ὁποῖον ἔφερον ὁ Λεόντιος ἐκ Σιρμίου διὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς νέας βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου εἰς Θεσσαλονίκην. Μανθάνομεν καὶ ἄλλα ἐνδιαφέροντα παρὰ τοῦ Vickers: Οἱ κάτοικοι τοῦ Σιρμίου δὲν ἀπεμάκρυναν ἐγκαίρως τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου πρὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Οὐννων τὸ 441, διότι πρῶτον ἐθεώρουν τοῦτο προστασίαν τῆς πόλεως τῶν καὶ ἔπειτα δὲν ἐπίστευον εἰς τὰ καταστροφικὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπιδρομῆς, καὶ οὕτω κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου κατεστράφη κατὰ τὴν λεηλασίαν τῆς πόλεως τὸ 441 καὶ δὲν μετεφέρθη εἰς Θεσσαλονίκην διὰ τὴν νέαν βασιλικὴν ἐκεῖ, ἀλλὰ μετεφέρθη μόνον τὸ φιαλίδιον ἀπεξηραμένου αἵματος ὡς «Ἐγκαίνιον» ταύτης. Μετέφερον ὁμως οἱ κάτοικοι τοῦ Σιρμίου ὀλίγα ἔτη ἀργότερον, τὸ 460 (ὁ Θεοφάνης ἀνάγει τὴν μεταφορὰν εἰς τὸ ἔτος 458, παραλαμβάνων τὴν πληροφορίαν παρὰ τοῦ Θεοδώρου Ἀναγνώστου, Ἐκκλησι. Ἱστορ. II, 65), τὸ λείψανον τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, τῆς ὁποίας ὁ ναὸς ἐγειτόνευε μὲ τὴν βασιλικὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ τῆς ὁποίας τὸ λείψανον παραδόξως δὲν κατεστράφη κατὰ τὴν λεηλασίαν τῆς πόλεως τὸ 441, ἀπὸ Σιρμίου εἰς Κωνσταντινούπολιν⁴. Ποῦ εὗρίσκετο ἄραγε τὸ φιαλίδιον ἀπεξη-

1. M. Vickers, Sirmium κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 348.

2. J. Zeiller, Les origines chrétiennes κ.λ., σ. 83, No 3.

3. M. Vickers, Sirmium κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 349 καὶ σημ. 66, ὅπου παραπομπὴ εἰς Τοῦ αὐτοῦ, A Note on the Byzantine Palace at Thessaloniki, «Annual of the British School at Athens» 66 (1971) 369-371.

4. M. Vickers, Sirmium κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 349 καὶ σημ. 67, ὅπου καὶ παραπομπὴ εἰς

ραμένον αίματος εις τὸ Σίρμιον, ὑπάρχοντος ἀκόμη τοῦ λειψάνου τοῦ Ἁγίου;

Ἄκόμη κάτι ἐνδιαφέρον: Ἡ ἡμερομηνία τῆς ἐορτῆς τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, τὴν ὁποίαν δίδει τὸ Ἱερωνυμιανὸν Μαρτυρολόγιον, διαφέρει τῆς ἡμερομηνίας τῆς ἐορτῆς τῆς Ἁγίας εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἡ τελευταία εἶναι προφανῶς, κατὰ τὸν Vickers, ἡ ἡμερομηνία τῆς μετακομιδῆς τῶν λειψάνων τῆς Ἁγίας εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐξηγεῖται, λέγει, καὶ ἡ διαφορά μεταξὺ τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς τὸ Σίρμιον (9ῆ Ἀπριλίου) καὶ τῆς ἐορτῆς αὐτοῦ εἰς Θεσσαλονίκην (26ῆ Ὀκτωβρίου). Ἡ τελευταία εἶναι πάλιν προφανῶς ἡ ἡμερομηνία τῆς μετακομιδῆς τοῦ φιαλιδίου τοῦ «Ἐγκαινίου» ἐκ τοῦ Σιρμίου εἰς Θεσσαλονίκην. Καὶ μάλιστα ἡ 26ῆ Ὀκτωβρίου ἦτο ἡμερομηνία κατάλληλος, διὰ τὴν μετακομίσῃ τὸν Λεόντιος τὸ «Ἐγκαινίου» εἰς ἀσφαλὲς μέρος πρὸ τῆς ἐπελεύσεως τοῦ χιμῶνος¹.

Ἀπομένει ὁ «οἰκίσκος», τὸν ὁποῖον ἀναφέρουν τὰ Μαρτυρολόγια. Ὁ «οἰκίσκος» θὰ ἠμποροῦσε νὰ εἶναι, ἐξακολουθεῖ τὴν εἰκοτολογίαν του ὁ Vickers, προσωρινὸν στέγασμα τοῦ «Ἐγκαινίου» εἰς τὴν ἐπιλεγείσαν θέσιν διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς βασιλικῆς τοῦ 447/8, μέχρις ὅτου γίνουσι τὰ ἀρχιτεκτονικὰ σχέδια αὐτῆς καὶ συγκεντρωθοῦν τὰ ἀναγκαῖα χρήματα. Καὶ καταλήγει εἰς τὸ τελικὸν συμπέρασμά του ὁ Vickers: Οὕτω τοῦ Σιρμίου ἐγκαταλειφθέντος ἐν ἐρείπιοις ἦτο φυσικὸν νὰ συγκεντρωθῇ ἡ λατρεία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τοῦτο ἐξηγεῖ διατὶ μετὰ αἰῶνας ἐπιστεύθη ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ Λεοντίου ἀναφέρεται εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ τοπογραφικὰ δεδομένα τῶν Μαρτυρολογίων, τὸ «λουτρὸν» καὶ τὸ «στάδιον», τὰ ὁποῖα ἀνευρέθησαν εἰς τὴν σημερινὴν Θεσσαλονίκην, ταῦτα δὲν ἀποτελοῦν ἀνυπερβλήτον ἐμπόδιον, διότι, ὡς παρετήρησεν ὁ P. Lemerle²,

M. V. Brandi, Anastasia di Sirmio, Bibliotheca Sanctorum I, Rome 1967, 1046. Πρβλ. καὶ J. Zeller, Les origines chrétiennes κ.λ., σ. 84-5.

1. M. Vickers, Sirmium κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 349. Ἡ ἡμερομηνία τοῦ μαρτυρίου τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τοῦ Σιρμίου εἰς τὸ Ἑορτολόγιον εἶναι ἡ 25ῆ Δεκεμβρίου. Ἀναφέρεται ὁμως καὶ δευτέρα ἐορτὴ αὐτῆς τὴν 6ῆν Ἰανουαρίου, ἀλλ' αὕτη προέρχεται ἐκ διορθώσεως. Βλ. J. Zeller, Les origines chrétiennes κ.λ., σ. 84 σημ. 3: «une deuxième fête de Sainte Anastasie est annoncée au 6 Janvier, mais c'est probablement par suite d'une retouche: le texte primitif devait donner à cet endroit le nom de Saint Anastase d'Antioche». Ἐὰν αὐτὰς τὰς δύο ἡμερομηνίας τῆς ἐορτῆς τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας ἐννοεῖ ὁ Vickers, πῶς τότε νὰ στηριχθῇ ἡ ἐρμηνεία, τὴν ὁποίαν οὗτος δίδει εἰς αὐτάς, ὅταν ἡ δευτέρα προέρχεται ἐκ διορθώσεως;

2. P. Lemerle, S. Démétrius de Thessalonique et les problèmes du martyrium et du transept, «Bull. de Corr. Hellen.» 67 (1953) 672: «comme la légende met le supplice du saint en relation, de façon d'ailleurs bizarre, avec des jeux du stade, et localise, le supplice dans les sous-sole voutés où se trouvait la chaufferie d'un bain, on a pensé que cet tradition déjà constituée expliquait la construction de la basilique à cet endroit: c'est possible, sinon vraisemblable, bien qu'a priori, notons-le en passant, le rapporte inverse puisse être admis, l'existence de thermes et la proximité du stade ayant pu contribuer à donner sa forme au recit du martyre». Ἐὰν ὁμως ἡ παράδοσις προηγήθη τῆς τοποθεσίας, τότε πῶς ἐδημιουργήθη

ἀκριβῶς ή ὕπαρξις τοῦ «λουτροῦ» και ή γειντίασις τοῦ «σταδίου» συνετέλεσαν εἰς τήν διαμόρφωσιν τῆς παραδόσεως¹.

Ἄτυχῶς διὰ τὸν συγγραφέα ἀνυπερβλήτον ἐμπόδιον δι' ἑλὴν αὐτὴν τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀποτελεῖ κατὶ ἄλλο, τὸ ὅποῖον διὰ θαύματος τοῦ Ἁγίου Δημητρίου διέφυγε τὴν προσοχὴν του. Ὁ ἑπαρχος τοῦ Ἰλλυρικοῦ τοῦ ἔτους 441/2, ὁ καταφυγὼν εἰς Θεσσαλονικὴν μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Σιρμίου τοῦ 441, δὲν ὠνομάζετο Λεόντιος, ἀλλὰ Ἁπραιέμιος και δὲν ἐποίησεν ὄσα ἀποδίδει εἰς αὐτὸν ὁ συγγραφεὺς. Ὀνομάζει αὐτὸν ρητῶς ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τὴν γνωστὴν εἰς τὸν συγγραφέα Νεαρὰν XI αὐτοῦ τοῦ 535: «...Apraemius praefectus praetorio de sirmimana civitate in Thessalonicam profugus venerat...»². Οὐδεὶς λοιπὸν Λεόντιος ἔκτισε βασιλικὴν πρῶτον εἰς τὸ Σίρμιον μετὰξὺ 436-439 και οὐδεὶς Λεόντιος κατέφυγεν εἰς Θεσσαλονικὴν τὸ 441/2 μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως ταύτης τὸ 441 φέρων «Ἐγκαίνιον», διὰ νὰ κτίσῃ και εἰς αὐτὴν βασιλικὴν τοῦ Ἁγίου τὸ 447/8. Ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα τῶν ἐπαλλήλων ὑποθέσεων τοῦ συγγραφέως οὕτω καταρτεῖ. Ὁ συγγραφεὺς ἔκαμεν ἐπίπονον και ἐπαινετὴν προσπάθειαν νὰ λύσῃ τὰ ἀποθαρρύναντα πολλοὺς ἐρευνητὰς δυσκολώτατα προβλήματα, τὰ ὅποια παρουσιάζει ή ἀρχὴ τῆς λατρείας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Πρὸ τῶν δυσκολιῶν ὅμως ἐστηρίχθη ὑπερβολικῶς εἰς πιθανοφανεῖς μὲν, ἀλλ' ἀναποδείκτους ὑποθέσεις.

Δὲν εἶναι βεβαίως εὐκόλον νὰ παρακολουθῶμεν σήμερον ἐπιστημονικῶς τὰς ἀρχὰς τῆς λατρείας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ή ὅποια τοπικῶς περιορισμένη κατὰ τοὺς πρώτους αὐτῆς αἰῶνας φωτίζεται μόνον ὑπὸ τῆς παραδόσεως. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ παραβλέψωμεν τὸ γεγονὸς, ὅτι ή παράδοσις ἔχει δύναμιν συντηρήσεως ἱστορικῶν στοιχείων πάντοτε, ἔστω και παραμορφωμένων, και δὲν πρέπει νὰ ἀπορρίπτεται ἐξ ὀλοκλήρου ἄνευ ἀδιασειστων ἀντιθέτων ἀποδείξεων, ἀλλως θὰ κατέρρεεν ὀλόκληρος ή Ἁγιολογία, ή ὅποια εἰς τὴν παράδοσιν στηρίζεται.

τοιαυτὴ παράδοσις μὲ στάδιον και ὑπόκαιστον λουτροῦ; Ἐάν ή τοποθεσία ἐδημιούργησε τὴν παράδοσιν, τότε διατὶ ἐξελέγη ή περίεργος τοποθεσία αὐτὴ διὰ τὴν Ἰδρυσιν τῆς βασιλικῆς; Πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ή παράδοσις ἀληθεύει και ὅτι διετηρεῖτο ἀρχικὴ λατρεία τοῦ Ἁγίου πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τῆς πρώτης βασιλικῆς εἰς τὴν τοποθεσίαν ἐκείνην, μετὰξὺ τοῦ λουτροῦ και τοῦ σταδίου.

1. M. Vickers, Sirmium κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 350.

2. Justiniani, Novellae, XI (14 Ἀπριλίου 535). Ἐκδ. R. Schoell - G. Kroll. Bero-lini 1954, σ. 94: «...cum antiquis temporibus Sirmii praefectura fuerat constituta, ibique omne fuerat Illyrici fastigium tam in civilibus quam in episcopalibus causis, postea autem Attilianis temporibus ejusdem locis devastatis Apraemius praefectus praetorio de Sirmimana civitate in Thessalonicam profugus venerat...necessarium duximus ipsam gloriosissimam praefecturam, quae in Pannoniam fuerat constituta, juxta Pannoniam in nostra felicissima patria collocare...».

Ἐκ τῆν παράδοσιν λοιπὸν αὐτὴν περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἠμποροῦμε νὰ διαχωρίσωμε τρία στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται ἐπιναλαμβανόμενα σταθερῶς καὶ ἠμποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὡς περιέχοντα ἱστορικὴν ἀνάμνησιν, καὶ νὰ ἐξετάσωμεν αὐτὰ ὅσον τὸ δυνατόν ἀνεπηρέαστως ἀπὸ τὴν λοιπὴν ἀγιογραφικὴν ποικιλομορφίαν. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἶναι: α) Ὅτι ἐπὶ Μαξιμιανοῦ Γαλερίου ἐμαρτύρησεν ἅγιος ὀνόματι Δημήτριος, β) ὅτι ἔπαρχος τοῦ Ἰλλυρικοῦ ὀνόματι Λεόντιος ἀνήγειρε μέγαν ναὸν πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ γ) ὅτι εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἀναμειγνύεται τὸ Σίρμιον καὶ μαρτυρεῖται ἀνεγερσις ναοῦ τοῦ Ἁγίου καὶ εἰς αὐτό.

α) Τὸ μαρτύριον τοῦ Ἁγίου. Κατὰ σταθερὰν παράδοσιν ὁ Ἁγιος Δημήτριος ἐμαρτύρησεν ἐπὶ Γαλερίου. Πότε ὁμοῦ καὶ ποῦ; Πότε ἐμαρτύρησεν, ἐπὶ Γαλερίου ὄντος ἀκόμη καίσαρος ἢ ἐπὶ Γαλερίου γενομένου αὐγούστου; Ὁ C. Galerius Valerius Maximianus εἶχεν ἀνακηρυχθῆ καίσαρ ὑπὸ τοῦ αὐγούστου Διοκλητιανοῦ εἰς τὴν Νικομήδειαν τὴν 1ην Μαρτίου τοῦ 293 μ.Χ.¹ καὶ ἐγένετο αὐγούστος μετὰ τοῦ Κωνσταντίου τοῦ Χλωροῦ τὴν 1ην Μαΐου τοῦ 305 μ.Χ., ὅτε παρητήθησαν οἱ πρῶτοι αὐγούστοι τῆς Τετραρχίας Διοκλητιανὸς καὶ Μαξιμιανός². Ἀπέθανεν εἰς τὴν Σαρδικὴν τὸν Μάϊον τοῦ 311 μ.Χ.³. Θεωρητικῶς λοιπὸν ὁ Ἁγιος Δημήτριος πρέπει νὰ ἐμαρτύρησεν μίαν 26ην Ὀκτωβρίου μετὰ τῶν ἐτῶν 303 μ.Χ., ὅτε ἐξεδόθη τὸ πρῶτον διάταγμα τοῦ Διοκλητιανοῦ περὶ διωγμοῦ τῶν Χριστιανῶν, καὶ 311 μ.Χ., ὅτε ἐξεδόθη τὸ διάταγμα τοῦ Γαλερίου περὶ ἀνεξιθρησκείας, τὸ ὁποῖον ἔπαυσεν ἐπισήμως τοῦλάχιστον τὸν διωγμὸν τῶν Χριστιανῶν⁴. Μὲ τὸ πρῶτον

1. Βλ. B. Niese - Hohl, Grundriss der römischen Geschichte. 5. Aufl., München 1923, σ. 386. E. Stein, Geschichte des spätrömischen Reiches. Τόμ. Ι, Wien 1928., σ. 98.

2. Βλ. B. Niese - Hohl, ἔ.ἀ., σ. 393. E. Stein, ἔ.ἀ., σ. 123.

3. Βλ. B. Niese - Hohl, ἔ.ἀ., σ. 394. Ἀπέθανε τέλος Ἀπριλίου ἢ ἀρχὰς Μαΐου κατὰ τὸν E. Stein, ἔ.ἀ., σ. 134 (αὐτὸ θι, σημ. 4: πηγαὶ καὶ βιβλιογραφία). Ἀπέθανε «horrenda tate consumptus», κατὰ τὸν Lactantius, De mortibus persecutorum, 35. Βλ. J. Moresau, Lactance, De la mort des persecuteurs (1954), σ. 396. Ἡ μεταφορὰ τῶν λειψάνων του εἰς τὴν Ροτόνα τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀνεγείρει ὡς οἰκογενειακὸν του Μωσωλεῖον κατέστη ἀδύνατος μετὰ μάλιστα τὴν νίκην τοῦ Λικινίου εἰς Campus Eginus τὸ 313 κατὰ Μαξιμίνου, ἀφοῦ ὁ Λικίνιος ἐξετέλεσε καὶ τὴν χήραν τοῦ Γαλερίου εἰς Θεσσαλονίκην τὸ 314. Βλ. H. Grégoire εἰς «Byzantion» 13 (1938) 565.

4. Τὸ πρῶτον διάταγμα τοῦ Διοκλητιανοῦ περὶ διωγμοῦ τῶν Χριστιανῶν ἐξεδόθη τὴν 23ην Φεβρουαρίου τοῦ 303. Ἐξεδόθησαν ἄλλα τρία διατάγματα τοῦ Διοκλητιανοῦ μέχρι τοῦ 304 καὶ ὁ διωγμὸς διήρκεσε μὲ διαλείμματα μέχρι τῆς 30ῆς Ἀπριλίου τοῦ 311, ὁπότε ἐξεδόθη τὸ διάταγμα ἀνεξιθρησκείας τοῦ Γαλερίου, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, τὸ ὁποῖον ἔπαυεν ἐπισήμως τὸν διωγμὸν, ἀλλ' οὗτος ἐξηκολούθησεν ἀνεπισήμως καὶ μέχρι τοῦ 313 εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τοῦτο ἐπροκάλεσε τὴν ἐκδοσιν τῆς Ἐγκυκλίου τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Λικινίου τὸ 313 εἰς τὸ Μεδιόλανον, ἢ ὁποῖα ὀνομάζεται συνήθως Διάταγμα τοῦ Μεδιολάνου. Βλ. B. Niese - Hohl, ἔ.ἀ., σ. 391 καὶ σ. 394. E. Stein, ἔ.ἀ., σ. 121 καὶ

ὁμος διάταγμα τοῦ Διοκλητιανοῦ τῆς 23ης Φεβρουαρίου τοῦ 303 μ.Χ. οὐδεις ἐθανατώθη. Ἐφηρέθησαν δι' αὐτοῦ τὰ πολιτικά δικαιώματα ἀπὸ τοὺς Χριστιανούς, ἀπηγορεύθη ἡ ἀπελευθέρωσις δούλων Χριστιανῶν καὶ διετάχθη ἡ καταστροφή χριστιανικῶν ναῶν καὶ ἡ καύσις ἱερῶν βιβλίων τῶν Χριστιανῶν. Ὅτε κατόπιν ἐπεχειρήθη δις πυρπόλησις τῶν ἀνακτόρων τῆς Νικομηδείας, ὅπου εὐρίσκοντο ὁ Διοκλητιανὸς καὶ ὁ Γαλέριος, ἐξετελέσθησαν ὡς ὑποπτοὶ τῆς ἀπολείρας τοῦ ἐμπρησμοῦ ὁ ἐπίσκοπος Νικομηδείας καὶ ὅσοι Χριστιανοὶ τῆς πόλεως κατέστη δυνατόν νὰ συλληφθοῦν. Δὲν ἐγένοντο συλλήψεις καὶ ἐκτελέσεις εἰς ὄλον τὸ Κράτος. Ὑποψίαι κατόπιν ὑποκινήσεως ὑπὸ Χριστιανῶν ἐπαναστάσεων, αἱ ὁποῖαι ἐξεδηλώθησαν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Καππαδοκίαν καὶ εἰς τὴν Συρίαν καὶ αἱ ὁποῖαι κατεπνίγησαν, ἐπροκάλεσαν δεῦτερον διάταγμα τοῦ Διοκλητιανοῦ διὰ τὴν σύλληψιν διαοκλήρου τοῦ χριστιανικοῦ Κλήρου τοῦ Κράτους, ὁ ὁποῖος διὰ τρίτου διατάγματος ἐξηναγκάσθη ἐντός τῆς φυλακῆς νὰ προσφέρῃ εἰδωλολατρικὰς θυσίας ἢ νὰ ἀποθάνῃ. Καὶ μόνον τὸ 304 μ.Χ. τέταρτον διάταγμα τοῦ Διοκλητιανοῦ ἐθετεν ὄλους τοὺς πολίτας τοῦ Κράτους πρὸ τοῦ διλήμματος ἢ νὰ προσφέρουν θυσίας εἰς τοὺς θεοὺς τοῦ Κράτους ἢ νὰ ἀποθάνουν. Τότε ἤρχισεν ὁ μέγας διωγμὸς τῶν Χριστιανῶν, ὁ ὁποῖος εἰς μὲν τὴν Δύσιν, ὅπου δὲν ὑπῆρχον πολλοὶ Χριστιανοί, κατέπαυσε τὸ 306 μ.Χ., εἰς δὲ τὴν Ἀνατολήν, ὅπου ὑπῆρχον πάμπολλοι Χριστιανοί, διήρκεσεν ἀνεπιστήμως καὶ μετὰ τὸ διάταγμα ἀνεξιθρησκείας τοῦ Γαλερίου τοῦ 311 μ.Χ., μέχρι τοῦ λεγομένου Διατάγματος τοῦ Μεδιολάνου τοῦ 313 μ.Χ., ὅπερ ἐξεδόθη ἀκριβῶς διὰ τὴν πιστὴν τήρησιν τοῦ διατάγματος τοῦ 311 τοῦ Γαλερίου καὶ ἐξ ἀφορμῆς πολλῶν παραβάσεων τούτου¹. Ὁ Δημήτριος λοιπὸν, μαρτυρήσας ἐπὶ Γαλερίου καὶ ὄχι ἐπὶ Διοκλητιανοῦ, πρέπει κατὰ τὰ ἀνωτέρω νὰ ἐμαρτύρησε μετὰ τὸ τ ε τ α ρ τ ο ν διάταγμα τοῦ Διοκλητιανοῦ τοῦ 304 μ.Χ. ἀφ' ἐνὸς καὶ ἐπὶ Γαλερίου ἀφ' ἑτέρου, μετὰ λοιπὸν τὴν 1ην Μαΐου τοῦ 305 μ.Χ. ἐπὶ αὐγούστου πλέον τοῦ Γαλερίου, τὴν 26ην δηλαδὴ Ὀκτωβρίου τοῦ 305 μ.Χ.

Ποῦ ὁμος ἔλαβε χώραν τὸ μαρτύριον τοῦ Ἁγίου; Ὁ Γαλέριος, ὡς Καῖσαρ ἀπὸ 1ης Μαρτίου τοῦ 293 μ.Χ., εἶχε τὴν ἔδραν του εἰς τὸ Σίρμιον. Ὡς παρετήρησεν ὁμος ὁ W. Seston, ἀπὸ τοῦ 298/9 ἤρχισε νὰ λειτουργῇ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην νομισματοκοπεῖον τοῦ Γαλερίου καὶ τοῦτο σημαίνει ὅτι ἀπὸ τοῦ 298/9 ἤρχισαν τὰ ἔργα τοῦ Γαλεριανοῦ ἀνακτορικοῦ συγκροτήματος εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, τὰ ὁποῖα διήρκεσαν, λίαν πιθανῶς, καὶ μέχρι τοῦ 311 μ.Χ., τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου τοῦ Γαλερίου². Ὁ Γαλέριος λοιπὸν εὐρίσκετο

σημ. 4, σ. 122 καὶ σημ. 1. Πρβλ. καὶ J. R. K n i p f l i n g, The Edict of Galerius reconsidered, «Revue Belge de Philologie» 1 (1922) 693.

1. Βλ. ἐνταῦθα σελ. 286, σημ. 1.

2. W. S e s t o n, Diocletien et la Tetrarchie I, 1946, σ. 392. Πρβλ. M. V i c k e r s, The Hippodrome at Thessaloniki. «Journ. of Roman Studies» 1972, σ. 26, σημ. 20. Ἡ ὑπαρξις ἀνα-

ἀπὸ τοῦ 298/9 συχνότερον εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου σχεδὸν μετέφερε τὴν ἔδραν του καὶ ὅπου ἐκτιζεν ἀνάκτορα παρακολουθῶν τὰς ἐργασίας. Τὸ πιθανώτερον λοιπὸν εἶναι ὅτι ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἐμαρτύρησεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὡς λέγει ἡ παράδοσις εἰς τὸ παλαιότερον Μαρτυρολόγιον τῶν Ἀνωθύνων, καὶ ὄχι εἰς τὸ Σίρμιον, ὡς ὑπεστήριζαν νεώτεροι.

Προβλήματα πάντως δημιουργεῖ τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὸ «παλαιότερον μαρτυρολόγιον τῆς Θεσσαλονίκης» δὲν ἀναγράφεται ἅγιος μὲ τὸ ὄνομα Δημήτριος, ἐνῶ, τοῦναντίον, εἰς τὸ ἐπὶ παλαιότερου ἑλληνικοῦ μαρτυρολογίου βασιζόμενον Συριακὸν ἀναφέρεται «διάκονος καὶ μάρτυς Δημήτριος ἐν Σιρμίφ», εἰς τρία δὲ ἄλλα λατινικὰ χειρόγραφα σημειοῦται «in Sirmia Demetrii diaconi»¹. Διὰ ταῦτα ὁ καλύτερος γνώστης τῆς ἑλληνικῆς ἁγιογραφίας Hippolyte Delehaye ἐθεώρησε πιθανὸν ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐν Σιρμίφ εἶναι παλαιότερα τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ².

κτόρων τοῦ Γαλερίου εἰς Θεσσαλονίκην μαρτυρεῖται τὸ ἐνωρίτερον εἰς τὰ Θαύματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου: P. Gr. 116, στ. 1180: (Γαλέριος) *Μαξιμιανός... ἐπὶ τὰς βασιλείους ἀλλάς ἐπανήχετο*. Ρητὴ μαρτυρία περὶ ἀνεγέρσεως ἀνακτόρων ὑπὸ τοῦ Γαλερίου εἰς Θεσσαλονίκην ὑπάρχει εἰς τὸ Μηνολόγιον Βασιλείου Β', τόμ. Ι, σ. 83: *Μαξιμιανῶ βασιλεία κτίζοντος ἐν Θεσσαλονίῃ*.

1. Τὸ «παλαιότερον μαρτυρολόγιον τῆς Θεσσαλονίκης» (χαρακτηρισμὸς τοῦ Α. Σιγῆλα, Νικητὴ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης εἰς τὰ Θαύματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ΕΕΒΣπ. 12, 1936, σ. 319) εἶναι τὸ Martyrologium Hieronymianum, ἐκδ. J. -B. de Rossi - L. Duchesne, ASS. Nov. II, Bruxelles 1894, σ. LVI, τὸ ὅποιον περιέχει περιληψὴν Συριακοῦ Μαρτυρολογίου, ὅπου διὰ τὴν 9ην Ἀπριλίου σημειοῦται: *Ἐν Σιρμίφ Δημήτριος*. Τὰ λατινικὰ χειρόγραφα εἶναι οἱ κώδικες: Epternacensis, Bernensis καὶ Wissenburgensis, ὅπου διὰ τὴν 5ην τῶν Ἰδῶν Ἀπριλίου σημειοῦται: *In Sirmia Deme trii Diaconi*. Βλ. ASS. Nov. II, 41. Βάσει τούτων λέγει ὁ H. D e l e h a y e, Les légendes κ.λ., σ. 108: «en effet, les anciens martyrologes ne connaissent point Démétrius de Thessalonique; mais ils annoncent au 9 avril un Démétrius à Sirmium. Le martyrologe syriaque dit simplement ἐν Σιρμίφ Δημήτριος, les trois principaux manuscrits de l'Hiéronymien sont d'accord sur la leçon 'in Sirmia Demetrii Diaconi'. L'abrégé syriaque est antérieur à la date de la basilique de Léontius. Un S. Démétrius était donc honoré à Sirmium avant l'arrivée des reliques dont parle la légende. N'est-il pas vraisemblable que son culte se répandit au dehors et que Thessalonique, enrichie par la libéralité du préfet d'Illyrie, d'une relique précieuse du saint, lui éleva une basilique qui éclipsa bientôt le premier sanctuaire dédié au martyr dans sa ville natale? Αὐτὴ ἡ εἰκασία τοῦ Delehaye ἐδημιούργησεν ὅλα τὰ προβλήματα.

2. Πρῶτος ἐξέφρασε τὴν γνώμην αὐτὴν ὁ E. L u c i u s, Die Anfänge des Heiligenkults, Tübingen 1904, σ. 227, σημ. 3, τὴν ὁποίαν παραλαβὼν ἐνίσχυσεν ὡς ἐξῆς ὁ D e l e h a y e, Les légendes κ.λ., σ. 107: «Le commencement obscur et l'éclosion tardive du culte de ce martyr, l'emplacement de son tombeau en pleine ville et au milieu des édifices profanes, τῶν περιβόλων τοῦ δημοσίου λουτροῦ καὶ τοῦ σταδίου, donnent je ne sais quel aspect anormal à la gloire posthume de S. Démétrius. Ce n'est pas ainsi que les églises particulières avaient coutume de rendre à leurs martyrs propres les honneurs publics. Πρβλ. τ ο ὕ α ὐ τ ο ὕ, Les origines du culte des martyrs, 2a ἐκδ., Bruxelles 1933, σ. 228. Βλ. ἐνταῦθα σελ. 269, σημ. 2.

Τὸ Συριακὸν Μαρτυρολόγιον χρονολογεῖται ὑπὸ τοῦ Ρορονιέ εἰς τὸ ἔτος 411¹ καὶ μαρτυρεῖ βεβαίως παλαιὰν λατρείαν Ἁγίου Δημητρίου εἰς τὸ Σίρμιον. Μία μάλιστα *passio* τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τὴν ὁποίαν ἐπεσήμανεν ὁ J. Zeiller, φέρει αὐτὸν ὡς γεννηθέντα εἰς τὸ Σίρμιον² καὶ ἐπιβεβαιοῖ οὕτω τὴν ὑπαρξιν παραδόσεως ἐν Σιρμίῳ παραλλήλου πρὸς ἐκείνην τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ ἐν Σιρμίῳ ὁμῶς διάκονος Δημήτριος τοῦ Συριακοῦ μαρτυρολογίου καὶ τῶν λατινικῶν χειρογράφων καὶ ὁ ἐν Θεσσαλονίκη πολίτης Δημήτριος τοῦ παλαιότερου μαρτυρολογίου τῶν Ἀωνύμων ἔχουν διαφορετικὴν ἡμερομηνίαν μαρτυρίου (9ην Ἀπριλίου ὁ εἰς - 26ην Ὀκτωβρίου ὁ ἄλλος), ὡσὰν νὰ ἐπρόκειτο περὶ δύο διαφορετικῶν, ἀλλὰ συνωνύμων Μαρτύρων, καὶ τοῦτο ἔκαμε παλαιότερον τὸν Ταφραλί καὶ τοὺς Σωτηρίου νὰ ὑποστηρίξουν τὴν ὑπαρξιν δύο Δημητρίων, ἐνὸς εἰς τὸ Σίρμιον καὶ ἐνὸς εἰς τὴν Θεσσαλονίκην³. Καὶ πράγματι, ὁ διάκονος Δημήτριος τοῦ Σιρμίου ἐμαρτύρησεν 9ην Ἀπριλίου μὲ τὸ τρίτον διάταγμα τοῦ Διοκλητιανοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου συνελήφθη, ὡς εἶδομεν, ὅλος ὁ χριστιανικὸς Κληρὸς τοῦ Κράτους, ἐνῶ ὁ πολίτης Δημήτριος τῆς Θεσσαλονίκης ἐμαρτύρησε τὴν 26ην Ὀκτωβρίου μὲ τὸ τέταρτον διάταγμα τοῦ Διοκλητιανοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου, ὡς εἶδομεν, ἐτέθησαν πρὸ τοῦ διλήμματος τῆς θυσίας εἰς τοὺς θεοὺς ἢ τοῦ θανάτου ὅλοι οἱ ὑπήκοοι τοῦ Κράτους. Οὕτως οἱ δύο Δημήτριοι ἔχουν δύο διαφορετικὰς ἡμερομηνίας μαρτυρίου καὶ αἱ ἡμερομηνίαι τοῦ μαρτυρίου τῶν Μαρτύρων δὲν μετεκινουῦντο αὐθαιρέτως, διότι εἶχον καθιερώσει τὴν ἐτησίαν λατρείαν ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν Μαρτύρων καὶ εἶχον ληφθῆ ἕκ τῶν Πρακτικῶν τῆς δίκης εἰς τὰ ρωμαϊκὰ δικαστήρια, τὰ ὁποῖα εἶχον καταδικάσει τοὺς ἐκτὸς Νόμου Χριστιανοὺς τῶν Διωγμῶν. Ὑπῆρξαν λοιπόν, κατὰ τὰ φαινόμενα, δύο παραδόσεις περὶ Ἁγίου Δημητρίου, μίᾶς εἰς τὸ Σίρμιον καὶ μίᾶς εἰς τὴν Θεσσαλονίκη. Τοῦτο δὲν συνάγεται μόνον ἐκ τῶν δύο διαφορετικῶν ἡμερομηνιῶν. Λατρείαν Ἁγίου Δημητρίου καὶ μακρὰν παράδοσιν περὶ αὐτοῦ εἰς τὸ Σίρμιον μαρτυρεῖ α) ἡ ὑπαρξις ναοῦ τοῦ Ἁγίου εἰς αὐτό, σωζομένου τοῦλάχιστον μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΑ' αἰῶνος⁴, β) αἱ ἐπικλήσεις τοῦ Ἁγίου ὑπὸ τῆς τοπικῆς Ἐκ-

1. V. Ρορονιέ, Sirmium, ville impériale. Akten des 7. Internationalen Kongresses für christliche Archäologie, Trier 1965. Vatican city/Berlin 1969, σ. 671. Εἰς M. Vickers, Sirmium κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 337, σημ. 8.

2. J. Zeiller, Les origines chrétiennes κ.λ., σ. 82 καὶ σημ. 3: ASS. Oct. 4, σ. 57/8.

3. O. Ταφραλί, Thessalonique des origines au XIVe siècle, Paris 1919, σ. 65, σημ. 2. Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, Ἐν Ἀθήναις 1952, σ. 9 κ.έ. Τὸ ὅτι ἡ ἡμερομηνία καὶ ὁ τόπος τοῦ μαρτυρίου εἶναι τὰ μόνον ἀσφαλῆ κριτήρια διαχωρισμοῦ δύο ὁμωνύμων Μαρτύρων ἢ Ἁγίων βλ. εἰς H. Delhaye, Cinq leçons sur la méthode hagiographique, Brüssel 1934, σ. 13 κ.έ., σ. 30 καὶ 32.

4. Βλ. J. Zeiller, Les origines chrétiennes κ.λ., σ. 83, σημ. 1: D'après un acte de donation du comte palatin Rado en 1055, publié par Pray, Specimen hierarchiae Hungaricae, Parag. I, p. 229, reproduit dans Farlati-Colleti, Illyricum Sacrum, τ. VII, p. 546.

κλησίας τοῦ Σιρμίου ὡς πάτρωνος αὐτοῦ¹ καὶ γ) τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τῆς σημερινῆς Γιουγκοσλαβίας Μητροβίτσα (=Δημητροβίτσα), τῆς εὐρισκομένης εἰς τὴν θέσιν περίπου τοῦ παλαιοῦ Σιρμίου, ὄνομα τὸ ὁποῖον σημαίνει «πόλις τοῦ Ἁγίου Δημητρίου». Ἡ σύγχυσις τῶν δύο παραδόσεων ἐπῆλθε κατόπιν ἐκ τοῦ πολιτικοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν δύο αὐτῶν πόλεων, τὸν ὁποῖον θὰ ἴδωμεν.

Παραμένει ὁμως ἀκόμη ἀναπάντητον τὸ ἐρώτημα, διατί εἰς τὸ παλαιότερον Μαρτυρολόγιον, τὸ Ἱερωνυμιανόν, δὲν ἀναφέρεται ἅγιος Θεσσαλονίκης ὀνόματι Δημήτριος, ἐνῶ εἰς τὸ ἐντὸς αὐτοῦ ἐν μεταφράσει περιεχόμενον Συριακὸν ἀναφέρεται διάκονος Δημήτριος μαρτυρήσας εἰς τὸ Σίρμιον;

Τὸ γεγονός πάντως, ὅτι ἅγιος Θεσσαλονίκης ὀνόματι Δημήτριος δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ παλαιότερον Μαρτυρολόγιον, δὲν πρέπει νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ὑπόψιν, ὅτι τοιοῦτος ἅγιος δὲν ὑπῆρξεν. Ὑπάρχουν παράλληλα παραδείγματα πείθοντα περὶ τοῦτου. Εἰς τὴν «ζωφόρον τῶν μαρτύρων» (Kalenderfries) π.χ.τῆς Ροτόνας, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου λεγομένης, τῆς Θεσσαλονίκης ἀπεικονίζονται διὰ ψηφιδωτῶν μάρτυρες, ἀναγραφομένου παραπλεύρως ἐκάστου τοῦ ὀνόματός του καὶ τοῦ μηνὸς τῆς ἑορτῆς του, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀναφέρονται εἰς οὐδὲν Μαρτυρολόγιον καὶ ἐὰν δὲν εἶχομεν τὴν ἀπεικόνισίν των ἐκεῖ, θὰ ἦσαν δι' ἡμᾶς ἀνύπαρκτοι. Ὅπως π.χ. ὁ Λέων εἰς τὸ ΝΑ διάχωρον τῆς ζωφόρου², ὁ Ὀνησιφόρος εἰς τὸ Ν διάχωρον τῆς ζωφόρου³, ὁ Θερῖνος εἰς τὸ ΒΑ διάχωρον τῆς ζωφόρου⁴ κ.ἄ. Οὕτω καὶ ὁ Ἅγιος Δημήτριος, δὲν ἀναφέρεται μὲν εἰς τὸ παλαιότερον Μαρτυρολόγιον, ὑπάρχουν ὁμως ἐνδεί-

1. Βλ. J. Z e i l l e r, Les origines chrétiennes κ.λ., σ. 83, σημ. 2: Les litaniae sanctorum Sirmiensium, dont une copie m'a été fournie à Mitrovica, le nomment deux fois de suite: Sancte Demetri Diacone martyr, Sancte Demetri dioceseos patrone martyr. Βλ. καὶ α ὑ τ ὅ θ ι, σ. 89-90.

2. Βλ. Θεοχαρίδης Π α ζ α ρ ᾶ, Ἡ Ροτόνα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στῆ Θεσσαλονίκη, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 34, πίν. 10 καὶ 18. (Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ὁδηγοὶ Μνημείων Μακεδονίας, ἀριθ. 5). Ὁ ταυτίσας τοὺς μάρτυρας τῆς «ζωφόρου» ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὸ Μηνολόγιον Βασιλείου Β' καὶ πρὸς τὸ Synaxarium Constantinopolitanum E. W e i g a n d, Der Kalenderfries von Hagios Georgios in Thessalonike. Datierung, Ideen und kunstgeschichtliche Stellung, BZ 39 (1930) 116-145, λέγει, σ. 123: 8. Λέων, στρατιώτης, μ. Ἰουνίου: Ein Soldatenheiliger dieses Namens findet sich, soweit ich sehe, in keinem älteren Kalendarium.

3. Βλ. Θεοχαρίδης Π α ζ α ρ ᾶ, Ἡ Ροτόνα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, σ. 34, πίν. 11 καὶ 20 Περὶ αὐτοῦ λέγει ὁ E. W e i g a n d, Der Kalenderfries κ.λ., ἔ. ἄ. σ. 123: 9. Ὀνησιφόρος, στρατιώτης, μ. Αὐγούστου: Ein Soldatenheiliger Onesiphoros ist m. W. nirgends bekannt.

4. Βλ. Θεοχαρίδης Π α ζ α ρ ᾶ, Ἡ Ροτόνα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, σ. 35, πίν. 16 καὶ 30. Περὶ αὐτοῦ λέγει ὁ E. W e i g a n d, Der Kalenderfries κ.λ., ἔ. ἄ., σ. 124: 15. Θερῖνος, στρατιώτης, μ. Ἰουλίου: Ein Soldatenheiliger dieses Names im Juli ist nicht bekannt.

Ξεις παλαιότητος λατρείας του εἰς Θεσσαλονίκην, παλαιότερας τῆς καταστροφῆς τοῦ Σιρμίου τὸ 411, τὰς ὁποίας θὰ ἴδωμεν περαιτέρω καὶ αἱ ὁποῖαι δὲν ἐπιτρέπουν τὸ συμπέρασμα, ὅτι Ἅγιος Δημήτριος Θεσσαλονίκης δὲν ὑπῆρξεν καὶ ὅτι ἡ λατρεία του μετεφέρθη εἰς Θεσσαλονίκην ἐκ τοῦ Σιρμίου μετὰ τὴν καταστροφήν τούτου τὸ 411.

Προηγουμένως ὁμοῦ θὰ ἡμπορούσαμεν ἴσως νὰ ἐπιχειρήσωμεν μίαν πιθανοφανῆ ἐξήγησιν τοῦ περιέργου γεγονότος, ὅτι οὔτε τὸ Ἱερωνυμιανὸν Μαρτυρολόγιον οὔτε τὸ εἰς αὐτὸ ἐν μεταφράσει περιεχόμενον Συριακὸν (*breviarium syriacum*) ἀναφέρουν ἄγιον Θεσσαλονίκης ὀνόματι Δημήτριον, ἐνῶ εἰς τρία λατινικὰ χειρόγραφα τοῦ Ἱερωνυμιανοῦ ἀναφέρεται: *In Sirmia Demetrii Diaconi* καὶ εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ Συριακοῦ ἀναφέρεται: *Ἐν Σιρμίῳ Δημήτριος*.

Τὸ Ἱερωνυμιανὸν Μαρτυρολόγιον συνετάγη εἰς τὴν Ἱταλίαν περὶ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ ὑπέστη κατόπιν ἐπανειλημμένας διευρύνσεις διὰ διαφόρων προσθηκῶν¹. Ἦρχισεν ὡς κατάλογος ρωμαίων ἐπισκόπων καὶ μαρτύρων τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰῶνος, εἰς τὸν ὁποῖον περιελήφθησαν μόνον τρεῖς ἄγιοι τῆς Ἀφρικανικῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι εἶχον γίνει δεκτοὶ εἰς Ρώμην καὶ ἐλατρεύοντο εἰς αὐτήν. Διηρύνθη κατόπιν διὰ τῆς ἀποδοχῆς Ἀφρικανικοῦ τοπικοῦ Μαρτυρολογίου, τὸ ὁποῖον καὶ αὐτὸ μετὰ τὴν σειρὰν του εἶχεν ἀποδεχθῆ λίαν περιορισμένον ἀριθμὸν ρωμαίων ἁγίων τῆς Ἱταλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας. Μετεβλήθη, τέλος, εἰς Οἰκουμενικὸν Μαρτυρολόγιον Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως διὰ τῆς προσθήκης περὶ τὸ 530 ἐνὸς Μαρτυρολογίου τῆς Ἀνατολῆς², τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν H. Delehaye συνετάγη καὶ τοῦτο εἰς Ἱταλίαν μετὰ τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰῶνος³.

Τὸ Μαρτυρολόγιον τοῦτο τῆς Ἀνατολῆς εἶχεν ὡς βάσιν του ἀρειανὸν Μαρτυρολόγιον τῆς Νικομηδείας, συνταχθὲν περὶ τὸ 370, τὸ ὁποῖον τὸ 411/2 μετεφράσθη εἰς τὴν συριακὴν γλῶσσαν εἰς τὴν Ἔδεσσαν τῆς Συρίας (*martyrologium syriacum*)⁴. Τούτου ἐλληνικὴν μετάφρασιν περιέλαβε τὸ 530 τὸ Ἱερωνυμιανὸν Μαρτυρολόγιον, τὴν λεγομένην *breviarium syriacum*.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ὁμοῦ αὐτὴν, τέλη 5ου καὶ ἀρχὰς 6ου αἰῶνος, ἡ λατρεία πολλῶν μαρτύρων τοῦ Ἰλλυρικοῦ μεταφυτεύεται εἰς Ἱταλίαν⁵. Ἡ μετα-

1. Βλ. L. Duchesne, Les sources du martyrologe Hiéronymien, «Mélanges d'Archéologie et d'Histoire» 5 (1885) 120 κέ. Πρβλ. J. Zeller, Les origines chrétiennes κ.λ., σ. 85, σημ. 4.

2. E. Weigand, Der Kalenderfries κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 125 καὶ σημ. 1. H. Delehaye, Cinq leçons sur la méthode hagiographique, Brüssel 1934, σ. 52.

3. Βλ. E. Weigand, Der Kalenderfries κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 125 καὶ σημ. 1. H. Delehaye, Cinq leçons κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 52.

4. Βλ. E. Weigand, Der Kalenderfries κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 126.

5. Τοὺς μάρτυρας τούτους παρακολουθεῖ ὁ J. Zeller, Les origines chrétiennes κ.λ., σ. 121/2.

φύτευσις και ἡ διάδοσις αὐτῆ τῆς λατρείας Μαρτύρων τοῦ Ἰλλυρικοῦ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐρμηνεύεται κατὰ μέγα μέρος πρῶτον ἐκ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιθέσεων τοῦ 5ου και τοῦ 6ου αἰῶνος εἰς τὰς χώρας τοῦ Δουνάβεως, αἱ ὁποῖαι ἐπροκάλεσαν ἔξοδον πληθυσμῶν τῶν χωρῶν τούτων πρὸς τὴν Ἰταλίαν, συναποφερόντων τὰ τιμαλφῆ των, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν και λείψανα τῶν ὑπ' αὐτῶν λατρευομένων ἁγίων. (Παρόμοιόν τι συνέβη και εἰς νεωτέρους χρόνους μετὸς πρόσφυγας τῆς μικρασιατικῆς καταστροφῆς τοῦ 1922, οἱ ὁποῖοι ἔφερον εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰς θαυματουργοὺς εἰκόνας τοῦ τόπου των, ὡς π.χ. τὴν Παναγίαν τοῦ Σουμελά, τὴν Παναγίαν τῆς Μηχανιώνας κ.ἄ.). Δεύτερον, ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, ἡ ὁποία κατὰ τὰ τέλη τοῦ 3ου και τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰῶνος κατάγεται ἐκ τοῦ Ἰλλυρικοῦ και ἐκ τῆς Παννονίας (ἀπὸ τῶν Ἰλλυριῶν Διοκλητιανοῦ και τῶν ἡμέσων προκατόχων του, τῶν καισάρων Κωνσταντίου Χλωροῦ και Γαλερίου Μαξιμιανοῦ, μέχρι τῶν ἐκ Παννονίας ἀδελφῶν Βαλεντινιανοῦ Α' και Βάλη και τοῦ υἱοῦ τοῦ πρώτου Γρατιανοῦ) και τῆς ὁποίας μέλη ἐλάτρευον ὀρισμένους ἁγίους τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Καί, τρίτον, και ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ γεγονότος, ὅτι Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες διέτριβον συχνὰ κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα εἰς τὸ Σίρμιον¹.

Οὕτως ἴσως ἐξηγεῖται διατὶ ὁ μάρτυς τοῦ Σιρμίου Δημήτριος σημεῖοῦται εἰς τὸ ἐν Ἰταλίᾳ συνταχθὲν Ἱερωνυμιανὸν Μαρτυρολόγιον² και περιελήφθη εἰς τὸ ἐν Ἰταλίᾳ ἐπίσημη συνταχθὲν και εἰς τὸ Ἱερωνυμιανὸν ἐνσωματωθὲν Μαρτυρολόγιον τῆς Ἀνατολῆς (εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ Συριακοῦ-breviarium syriacum)³, ἐνῶ ἡ τύχη τοῦ Δημητρίου Θεσσαλονίκης ἦτο διαφοροετική.

Ἐκ τῆς μεταφράσεως τοῦ Συριακοῦ (breviarium syriacum), συνεπῶς και ἐκ τοῦ προτύπου τοῦ Συριακοῦ (τοῦ martyrologium syriacum), τοῦ ἀρειανοῦ δηλαδὴ Μαρτυρολογίου τῆς Νικομηδεῖας τοῦ 370 περίπου, καταφαίνεται ὅτι περὶ τὸ 370 πολλοὶ ὀλίγοι τοπικοὶ μάρτυρες ἐλατρεύοντο εἰς τὴν Θεσσαλονίκην και οὐδεὶς ἀκόμη Δημήτριος. Ἦσαν οὗτοι: Ἐξ ἄρρενες μάρτυρες (Φρόντων μετὰ τριῶν ἀγνώστων, Θεόδουλος και Ἀγαθόπους) και δύο θήλειες (Χιονία και Ἀγάπη). Εἰς τούτους ἠμποροῦν νὰ προστεθοῦν ἐκ τῆς ἀνατολικῆς ἐλληνικῆς πηγῆς τοῦ Ἱερωνυμιανοῦ Μαρτυρολογίου (τοῦ ἐνσωματωθέντος Μαρτυρολογίου τῆς Ἀνατολῆς) τρεῖς ἄνδρες (Ἀλέξανδρος, Διονύσιος και Δομνίνος) και δύο γυναῖκες (Εἰρήνη και Ματρόνα)⁴. Οἱ τοπικοὶ αὐτοὶ μάρτυρες ἐλατρεύοντο κατ' ἀρχὰς εἰς ναῖσκους Μαρτυρίων, κειμένους εἰς τὸν τόπον τῆς ταφῆς τῶν μαρτύρων και εἰς τὰ ἐκτὸς πόλεως (extra muros)

1. Περὶ αὐτῶν βλ. J. Z e i l l e r, Les origines chrétiennes κ.λ., σ. 122.

2. Martyrologium Hieronymianum. Ἐκδ. J.-B. de Rossi-L. Duchesne, ASS. Nov. II, Bruxelles 1894, σ. 41: *In Sirmia Demetrii Diaconi*.

3. ASS. Nov. II, σ. LV1: *Ἐν Σιρμίῳ Δημήτριος*.

4. ASS. Nov. II, 2 R. Βλ. E. W e i g a n d, Der Kalenderfries κ.λ., ἔ.ἄ. σ. 130 και σημ. 2.

κοιμητήρια (Coemeterialkirchen)¹. Ούτω συνέβαιναν εις την Ρώμην με τούς μάρτυρας του *martirologium romanum*, ούτω και εις την Θεσσαλονίκην.

Ο κατά τον 7ον αιώνα σωζόμενος ναός τής Χιονίας, Ειρήνης και Ἀγάπης εὑρίσκετο ἔξω του δυτικοῦ τείχους τής πόλεως² και ὁ τής Μαρτόνας, πρέπει και αὐτός νά εὑρίσκετο ἔξω του δυτικοῦ τείχους³ και προφανῶς ἦσαν ναῖσκοι Μαρτυρίων εις τὰ δυτικῶς (και ἀνατολικῶς) τής πόλεως γνωστά ρωμαϊκά νεκροταφεῖα. Ὁ ἀρχικός ναῖσκος Μαρτυρίου του Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης ἴσως, ὁ «οἰκίσκος» τῶν μετέπειτα Μαρτυρολογίων του, εὑρίσκετο κατά τρόπον ἀσυνήθη ἐντός τής πόλεως και παρέμεναν ἀπαρατήρητος ἐντός τῶν ἐρειπίων ρωμαϊκοῦ λουτροῦ.

Ἡ λατρεία του Ἁγίου Δημητρίου τής Θεσσαλονίκης λοιπὸν περι τὸ 370 δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀναπτυχθῆ. Εὐμεγέθης ὑπέργειος ναός του Ἁγίου δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη. Καὶ ἐπὶ πλέον ὁ Δημήτριος Θεσσαλονίκης δὲν ἦτο μάρτυς τῶν παραδουναβίων χωρῶν και ἡ λατρεία του δὲν μετεφυτεύθη ἔνωρίς εις την Ἰταλίαν διὰ προσφύγων τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν τῶν χωρῶν του Δουνάβεως, ὡς ἡ λατρεία του Δημητρίου του Σιρμίου, και διὰ ταῦτα δὲν ἦτο δυνατόν νά γίνῃ γνωστός και νά περιληφθῆ εις τὰ ἐν Ἰταλίᾳ συνταχθέντα Μαρτυρολόγια, εις τὸ Ἱερωνυμιανόν και εις τὸ εἰς αὐτὸ ἐνσωματωθὲν Μαρτυρολόγιον τής Ἀνατολῆς, ὡς ἦσαν γνωστοὶ οἱ ναῖσκοι Μαρτυρίων τῶν ἄλλων ἀναφερθέντων Μαρτύρων τής Θεσσαλονίκης και ἡ λατρεία αὐτῶν.

Αὐτὴ εἶναι ἴσως ἡ πιθανωτέρα ἐρμηνεία τῶν πραγμάτων και ὄχι ἡ ἀναφερθεῖσα ὑπόψια του E. Lucius, ἡ διατυπωθεῖσα ἄλλωστε μετὰ πολλῆς ἐπιφυλάξεως, ὅτι ἡ λατρεία του Ἁγίου Δημητρίου μετεφέρθη εις Θεσσαλονίκην ἐκ του Σιρμίου⁴. Τὸ κῦρος του H. Delehaye, ὁ ὁποῖος μετέβαλε την ὑπόψιαν του E. Lucius εις ἰδικὴν του πεποιθῆσιν⁵, ἐστερέωσε την γνώμην ταύτην.

Πάντως ὁ Δημήτριος δὲν ἐμφανίζεται ὡς Ἅγιος τής Θεσσαλονίκης με

1. Βλ. E. Weigand, *Der Kalenderfries* κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 130.

2. *Miracula S. Demetrii. Migne*, P. Gr. 116, στ. 1277A. O. Tafrali, *Topographie de Thessalonique*, Paris 1913, σ. 24. Πρβλ. R. Janin A. A., *Les églises et les monastères des grands centres byzantins*, Paris 1975, σ. 414. (Institut Français d'Études Byzantines). Ἡ ἐναντίον του ἐπίθεσις τῶν Σλάβων τὸν 7ον αἰῶνα πρέπει νά ἐγένετο ἐκ τής δυτικῶς τής πόλεως πεδιάδος και ὄχι ἐκ τῶν λόφων ἀνατολικῶς αὐτῆς.

3. *Miracula S. Demetrii. Migne* P. Gr. 116, στ. 1240A, 1288B. Πρώτη ἐκκλησιαμαρτύριον αὐτῆς ὑπὸ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Ἀλεξάνδρου (325), «πλησίον τής Ἐγνατίας» (ASS. Oct. IV, 139A, 144D). Δὲν καθορίζεται, ἐὰν ἔξω του ἀνατολικοῦ ἢ του δυτικοῦ τείχους τής πόλεως. Οἱ Ἀβάροι ἐξέλαβον τὴν εις τὴν αὐτὴν θέσιν φρουριακῆς κατασκευῆς Μονὴν Μαρτόνας του 7ου αἰῶνος ὡς τὰ τείχη τής πόλεως. Πρβλ. R. Janin, ἔ.ἀ., σ. 396. Δὲν θά ἐγένετο τοῦτο, ἐὰν ἤρχοντο ἐκ τῶν ἀνατολικῶν λόφων.

4. E. Lucius, *Die Anfänge des Heiligenkults*, σ. 227 κ.ἑ. και σμ. 3.

5. H. Delehaye, *Les légendes* κ.λ., σ. 107 κ.ἑ.

τὴν ἀνέγερσιν τῆς βασιλικῆς τοῦ τοῦ 5ου αἰῶνος, ὡς ὑποστηρίζει ὁ Barišić¹. Ἡ λατρεία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν φαίνεται πολὺ παλαιότερα, παλαιότερα τῆς καταστροφῆς τοῦ Σιρμίου τὸ 411 καὶ παλαιότερα τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου τοῦ 5ου αἰῶνος, ὡς ἀποδεικνύουν τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα καὶ ὡς ὑποδεικνύει ἡ εἰκονογραφικὴ παράδοσις τοῦ Ἁγίου².

Κατὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως δηλαδὴ τῶν ἐτῶν 1945-1949 τοῦ καυθέντος κατὰ τὴν πυρκαϊάν τῆς πόλεως τοῦ 1917 ναοῦ ἀπεκαλύφθησαν ἐντὸς αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ καυθέντος ναοῦ τὰ θεμέλια τρικλίτου ἑλληνιστικῆς βασιλικῆς³. Ὑπῆρχε λοιπὸν ἐκεῖ πρὸ τοῦ πεντακλίτου ναοῦ τοῦ 5ου αἰῶνος λατρευτικὸς χώρος, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι λογικὸν νὰ θεωρηθῆ ὡς ξένος πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἀφοῦ τὰ Μαρτυρολόγια τῶν Ἀναγνύμων ἀναφέρουν ρητῶς ὅτι πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Λεοντίου ὑπῆρχεν εἰς τὸν αὐτὸν χώρον *σεβάσμιος σηκὸς ἢ μικρὸς οἰκίσκος, ὃς τὸ ἱερόν εἶχε τοῦ μάρτυρος σώμα*⁴. Δὲν ἐξηγεῖται δὲ ἄλλως ἢ ἐπιλογή τῆς θέσεως αὐτῆς διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς βασιλικῆς τοῦ 5ου αἰῶνος, εἰς τόπον δηλαδὴ τόσον ἀκατάλληλον, συνωθούμενον μεταξὺ τῶν περιβόλων τοῦ ρωμαϊκοῦ λουτροῦ καὶ τοῦ σταδιοῦ τῆς πόλεως, ἐὰν οὗτος δὲν ἦτο ἤδη καθιερωμένος ὑπὸ τῆς παραδόσεως. Τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν τρικλίτον ἑλληνιστικὴν βασιλικὴν οἱ Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου ἐταύτισαν πρὸς τὸν «μικρὸν οἰκίσκον» τῶν ἁγιολογικῶν κειμένων, ἀλλὰ αἱ διαστάσεις τῆς βασιλικῆς δὲν φαίνεται νὰ ἐπιτρέπουν τὴν ταύτισιν αὐτῆν⁵. Τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα λοιπὸν ἀποδεικνύουν

1. Barišić, ἑ.ἀ., σ. 2 (τῆς ἑλλ. μεταφρ.). Ἀναφέρει τὸ ἔτος 415, διότι δέχεται ὡς ἰδρυτὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης τὸν ἐπαρχὸν τοῦ Ἰλλυρικοῦ Λεόντιον, τὸν μαρτυρούμενον εἰς τὸν Θεοδοσιανὸν Κώδικα κατὰ τὰ ἔτη 412 καὶ 413 (Cod. Theod. VIII, 4, 32 καὶ XII, 1, 177).

2. Βλ. Στ. Πελεκανίδου, Γραπτὴ παράδοσις καὶ εἰκαστικὲς τέχνες γιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, Θεσσαλονίκη 1970. (Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης. Λόγος πανηγυρικός, ἐκφωνηθεὶς ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τελετῶν τὴν 26ην Ὀκτωβρίου 1970).

3. Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, σ. 58 κ.ἑ.

4. Βλ. Στ. Πελεκανίδου, Γραπτὴ παράδοσις κ.λ., ἑ.ἀ., σ. 14.

5. Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, σ. 58 κ.ἑ. Ὁ Στ. Πελεκανίδης, ἑ.ἀ., σ. 14/5, δὲν δέχεται τὴν ταύτισιν αὐτῆν, πρῶτον, διότι αἱ διαστάσεις τῆς ἀποκαλυφθεῖσης τρικλίτου βασιλικῆς δὲν ἐπιτρέφουν, ὡς φρονεῖ, νὰ χαρακτηρισθῆ αὐτὴ ὡς «μικρὸς οἰκίσκος» (καὶ μόνον ἢ ἄψις αὐτῆς ἔχει διάμετρον 9,60 μ. Βλ. Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, σ. 59) καὶ δεύτερον, διότι ὁ οἰκίσκος αὐτὸς «σύμφωνα μὲ τὰ κείμενα βρισκόταν κατὰ τὰς τῶν καμίνων καμάρας, οἱ ὁποῖες καὶ σήμερα εἶναι δυνατόν νὰ ἐντοπισθοῦν στὴ λεγόμενη κρύπτη, κατὰ τὴ νότια στοῦ της, ὅπου ἀνοίγονται οἱ ἀεριοῦλκοι τῶν ὑποκαύσεων». Τὸν «σεβάσμιον σηκόν» ἢ «μικρὸν οἰκίσκον» ὁ Στ. Πελεκανίδης θεωρεῖ ὡς ἀρχαιότερον καὶ τῆς τρικλίτου βασιλικῆς λατρευτικὸν χώρον, ὡς Μαρτύριον, τὴν δὲ τρικλίτον βασιλικὴν ὡς «μὴ πρώτη ἐκκλησία περιωρισμένης σχετικῶς ἐκτάσεως πού, κατὰ τὴν ἰδρυσὴ της, χρησιμοποιήθησαν καὶ κτιστὰ τμήματα

ὅτι ὑπῆρχε λατρεία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς τὸν χῶρον ἐκεῖνον πολὺ πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ναοῦ τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ πολὺ πρὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ Σιρμίου τὸ 441, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς ὑποστηρικτὰς τῆς θεωρίας τῆς μεταφορᾶς τῆς λατρείας τοῦ Ἁγίου προηγήθη καὶ ἐπροκάλεσε τὴν ἀνεγερσιν τοῦ ναοῦ τοῦ 5ου αἰῶνος τοῦ Ἁγίου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Τοῦτο εἶναι τὸ σημαντικόν.

Ἡ εἰκονογραφικὴ παράδοσις ἔπειτα ἀπεικονίζει τὸν Ἅγιον εἰς τὰ παλαιότερα μωσαϊκὰ καὶ τοιχογραφίας του ἐντὸς τῆς βασιλικῆς αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ 5ου μέχρι τοῦ 7ου αἰῶνος¹ πεζὸν μὲ στολὴν Ῥωμαίου ἀξιοματικοῦ, μὲ λευκὸν δηλονότι ὑπατικὸν χιτῶνα καὶ μὲ τὸ «ταβλίον» τοῦ βαθμοῦ του, ἄρχικῶς δὲ καὶ εἰς στάσιν «δεήσεως», μὲ τὰς χεῖρας ὑψωμένας καὶ μὲ τὰς παλάμας ἀνοικτὰς, ὡς παρίστανον, φαίνεται, αὐτὸν αἱ παλαιότεραι μὴ διασωθεῖσαι λατρευτικαὶ του εἰκόνες, αἱ διαμορφωθεῖσαι κατὰ τὴν παλαιωτάτην νεκρικὴν τέχνην τῶν Χριστιανῶν εἰς τὰς κατακόμβας τοῦ 2ου καὶ 3ου αἰῶνος μ.Χ.² Ἡ γενικὴ αὐτῆ καὶ ἀφρημένη μορφή τῆς «δεομένης» χριστιανικῆς ψυχῆς τῶν κατακομβῶν ἀρχίζει, ὡς παρατηρεῖ ὁ Στ. Πελεκανίδης, νὰ λαμβάνη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 3ου αἰῶνος ὑποκειμενικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ νὰ γίνεται συγκεκριμένη, διὰ τὴν ἐξελιχθῆ κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα εἰς πραγματικὴν εἰκονιστικὴν προσωπογραφίαν³. Καὶ ἡ εἰκονογραφικὴ παράδοσις τοῦ Ἁγίου λοιπὸν ὑποδεικνύει λατρείαν αὐτοῦ παλαιότεραν τοῦ 5ου αἰῶνος.

Ἐπὶ πλέον τούτων, ὡς δεικνύει ἡ ἱστορία τοῦ φόνου τοῦ σκορπιοῦ κατὰ τὴν φυλάκισιν τοῦ Ἁγίου εἰς τὰς καμάρας τοῦ ἠρειπωμένου Ῥωμαϊκοῦ λουτροῦ τῆς πόλεως καὶ ἡ ἀνεγερσις τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου μέσων τοῦ δημοσίου λουτροῦ καὶ τοῦ σταδίου⁴, εἰς μὴ ἐλεύθερον δηλαδὴ καὶ μεταξύ κτισμάτων συνωθούμενον χῶρον, ἔχοντα μάλιστα καὶ τὸ ἀσυνήθιστον σύμπλεγμα τῶν ὑπογείων στοῶν τῆς λεγομένης «Κρύπτης», ἡ λατρεία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου πρέπει νὰ παρηγκόνισε κάποιαν εἰδωλολατρικὴν λατρείαν ἐκεῖ. Κατὰ τὸν Ε. Lucius παρηγκόνισε λατρείαν Καβείρων (εἰς Κάβειρος ἐλατρεύετο εἰς τὴν Θεσσαλονίκην)⁵. Εἰδωλολατρικὴ ὁμοῦ λατρεία δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπι-

τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λουτροῦ, πράγμα ποῦ ὑποδηλώνεται ὅταν ὁ Ἀνόνημος λέγει οἰκία (ἀντὶ τοῦ οἴκου) φορτωτὸς ἐπικεχωσμένη καὶ στενωμένη ὑπὸ τῶν περιβάλων τοῦ δημοσίου λουτροῦ καὶ τοῦ σταδίου.

1. Πέντε παραστάσεις τοῦ Ἁγίου ἀνήκουν εἰς τὸν 5ον αἰῶνα. Ἀπὸ αὐτὰς δύο σώζονται εἰς τὴν θέσιν των, μία φυλάσσειται εἰς τὴν Κρύπτην καὶ δύο γνωρίζομεν ἀπὸ ἐγχρωμα ἀντίγραφα, τὰ ὁποία ἐγένοντο πρὸ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 1917. Βλ. Στ. Πελεκανίδου, Γραπτὴ παράδοσις κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 15 καὶ σημ. 8, ἔνθα ἡ περὶ αὐτῶν βιβλιογραφία.

2. Migne, P. Gr. 116, στήλ. 1317 ῤν': τῆ ἰδέα κατὰ τὴν γραφὴν τὴν ἐν ταῖς παλαιωτάταις αὐτοῦ εἰκόσιν ἐγγεγραμμένην.

3. Βλ. Στ. Πελεκανίδου, Γραπτὴ παράδοσις κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 15.

4. Migne, P. Gr. 116, στήλ. 1200: ...μέσων τοῦ δημοσίου λουτροῦ καὶ τοῦ σταδίου.

5. E. Lucius, Die Anfänge des Heiligenkults, Tübingen 1904, σ. 226, ὅστις εἰς τὴν

ζή δημοσία μετὰ τὸν Θεοδόσιον Α' (379-395). 'Επομένως ἡ ἐν λόγῳ παραγκώνισις συνετελέσθη βαθμηδὸν ἤδη πρὸ τοῦ Θεοδοσίου Α'. Οὕτω καὶ πάλιν ὀδηγοῦμεθα εἰς χρόνους παλαιότερους τοῦ 5ου αἰῶνος διὰ τὰς ἀρχάς τῆς λατρείας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης.

Ἀνασκαφικὰ λοιπὸν δεδομένα, εἰκονογραφικὴ παράδοσις καὶ παραγκώνισις παλαιᾶς εἰδωλολατρικῆς λατρείας ἐπιβεβαιοῦν τὴν παράδοσιν τῶν Μαρτυρολογίων περὶ τοῦ Θεσσαλονικέως Μάρτυρος Δημητρίου καὶ σημειοῦν τὰς ἀρχάς τῆς λατρείας του εἰς χρόνους παλαιότερους τοῦ 5ου αἰῶνος, παλαιότερους τῆς καταστροφῆς τοῦ Σιρμίου καὶ παλαιότερους τῆς μεταφορᾶς τῆς ἔδρας τῆς ἐπαρχότητος τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἀπὸ Σιρμίου εἰς Θεσσαλονίκην. Οἰκειοποίησις λοιπὸν τῆς λατρείας τοῦ ἐν Σιρμίῳ Δημητρίου ὑπὸ τῶν Θεσσαλονικέων μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Σιρμίου καὶ μετὰ τὴν μεταφορὰν τῆς ἔδρας τῆς ἐπαρχότητος τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἐξ αὐτοῦ εἰς Θεσσαλονίκην δὲν φαίνεται πιθανή, ἀφοῦ προὔπηρχε λατρεία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.

Ὡς πολιοῦχος καὶ προστάτης τῆς Θεσσαλονίκης ὁ Ἅγιος ἐμφανίζεται ἀπὸ τοῦ 6ου καὶ ἰδίως ἀπὸ τοῦ 7ου αἰῶνος, ὁπότε ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονίκης ἔζησεν ἐπὶ μακρὸν τὴν ἀγωνίαν ἐπανειλημμένων ἐπιθέσεων Βαρβάρων κατὰ τῆς περιοχῆς τῆς πρῶτον καὶ Ἀβαροσλάβων καὶ Σλάβων κατὰ τῶν τειχῶν τῆς ἔπειτα καὶ οὕτως αὐξηθεῖσα ἡ λατρεία τοῦ Ἁγίου, ἡ ὁποία ἔκαμε νὰ λησμονηθῇ καὶ αὐτὴ ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς τὴν πόλιν, ἔδωκε τὴν ἐντύπωσιν καθυστερημένης ἐμφανίσεως τῆς λατρείας του καὶ ἐγέννησε τὴν ὑποψίαν ξένης προελεύσεως αὐτῆς εἰς τοὺς ὑποστηρικτάς τῆς μεταφορᾶς αὐτῆς ἐκ τοῦ Σιρμίου.

β) Ὁ ἔπαρχος Λεόντιος καὶ ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου. Ὡς παρατηρεῖ ὁ J. Zeiller, ἡ παράδοσις διετήρησε κατὰ κανόνα πιστῶς τὰ ὀνόματα τῶν ἰδρυτῶν ἐκκλησιῶν¹. Ἡ παράδοσις τῆς Θεσσαλονίκης, εἰς ὅλα τὰ Μαρτυρολόγια τοῦ Ἁγίου (passiones), ἀναφέρει σταθερῶς καὶ ὁμοφώνως καὶ πολλάκις αὐτολεξεῖ: α) ὅτι ὁ Ἅγιος ἐτάφη προχείρως ἐκεῖ, ὅπου εἶχε φυλακισθῆ καὶ ἐκτελεσθῆ, εἰς τὰς «τῶν καμίνων καμάρας» τοῦ δημοσίου λουτροῦ, τοῦ κειμένου παρὰ τὸ Στάδιον τῆς πόλεως, β) ὅτι ὁ τόπος τῆς ταφῆς τοῦ Ἁγίου παρημελήθη ἐπὶ πολλὰ ἔτη (καὶ λίαν πιθανῶς ἡ ἀκριβὴς θέσις τοῦ τάφου του ἐλησμονήθη), καὶ γ) ὅτι ἔπαρχος τοῦ Ἰλλυρικοῦ ὀνόματι Λεόν-

παραγκωνισθεῖσαν λατρείαν τῶν Καβείρων ἀποδίδει τὴν στρατιωτικὴν ιδιότητα τοῦ Ἁγίου. Περὶ ἑνὸς Καβείρου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην βλέπε Firmicus Maternus (floruit 343-350), *De errore profanarum religionum*, II. Ἐκδοσις ὑπὸ Ziegler, Μόναχον 1953, σ. 54: «hic est Cabirus, cui Thessalonicenses quondam cruento cruentis manibus supplicabant». C. F. E d s o n, *Macedonica III, State Cults of Thessalonica*. «Harv. Theol. Rev.» XLI (1948) 188-204.

1. J. Z e i l l e r, *Les origines chrétiennes κ.λ.*, σ. 83, σημ. 3: *Les noms des fondateurs d'églises sont d'ordinaire bien conservés par les légendes.*

τιος ἀνήγειρε ναὸν εἰς τὸν Ἅγιον μεταξύ τοῦ λουτροῦ καὶ τοῦ Σταδίου ἐκεῖ, ὅπου (ἐπιστεῦετο ὅτι) ἦτο ὁ τάφος τοῦ Ἁγίου, *περικαθάρας τὸ χωρίον ἐν ᾧ τὸ τοῦ μάρτυρος λείψανον ἀπέκειτο καὶ εὐρύνας, ὡς λέγει τὸ παλαιότερον Μαρτυρολόγιον τοῦ Ἁγίου* (ἢ Μυριόβιβλος τοῦ Φωτίου)¹.

Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα διεπίστωσε σήμερον τὴν θέσιν τοῦ Σταδίου νοτίως τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου². Ἡ ἀρχαιολογικὴ διερεύνησις τῆς βασιλικῆς μετὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1917 διεπίστωσεν ἐπίσης τὰ ἐνσωματωμένα εἰς τὴν βασιλικὴν τμήματα τοῦ ρωμαϊκοῦ λουτροῦ³. Τὰ ἀρχαιολογικὰ ταῦτα δεδομένα δὲν ἤμποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὅτι διεμόρφωσαν τὴν παράδοσιν προϋπάρξαντα αὐτῆς, ὡς ὑπεστηρίχθη⁴, διότι τότε δὲν ἐξηγεῖται ἡ ἐπιλογὴ τῆς θέσεως ἐκείνης, θέσεως τόσον ἀκαταλλήλου μεταξύ τοῦ λουτροῦ καὶ τοῦ Σταδίου, δι' ἀνέγερσιν μεγάλου ναοῦ, ἐὰν αὕτη δὲν εἶχε πρὸ πολλοῦ καθιερωθῆ ὡς ἱερὸς τόπος ὑπὸ προηγηθείσης παραδόσεως.

Πρέπει λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν ὡς ἱστορικὸν γεγονὸς, ὅτι ἐπαρχος τοῦ Ἰλλυρικοῦ ὀνόματι Λεόντιος ἔκτισε τὴν πρώτην βασιλικὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης ἐπὶ τοῦ πιστευομένου ὡς τάφου τοῦ Ἁγίου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.

Νεώτεροι ἐπεὶτα ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι, γενόμεναι κατὰ τὸ ἔτος 1948 ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ἱεροῦ Βήματος τῆς βασιλικῆς, ἔφερον εἰς φῶς μεγάλην ἡμικυκλικὴν ἀψίδα, εἰς τὸ κέντρον τῆς ὁποίας καὶ πλησίον τοῦ τοίχου αὐτῆς εὐρίσκεται τὸ ἀποκαλυφθὲν κατὰ τὰς πρώτας ἐρεῦνας τοῦ 1917 ὑπὸ τὴν ἁγίαν Τράπεζαν σταυρικὸν ὄρυγμα, τὸ περικλείον τὰ λείψανα τοῦ Ἁγίου, ἦτοι αἶμα ἐντὸς ὑαλίνου φιαλιδίου⁵.

Τὴν ἀψίδα αὐτὴν οἱ Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου θεωροῦν ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν «οἰκίσκον»⁶, περὶ τοῦ ὁποίου ὀμιλοῦν τὰ Μαρτυρολόγια τοῦ Ἁγίου⁷, καὶ δια-

1. Μυριόβιβλος Φωτίου. P. Gr. 104, στ. 104-105. Ἄνωνμος Βιβλιοθήκης Παρισίων, ἐκδ. H. Delhaye, Les légendes κ.λ., σ. 259 κ.ε. Ἀναστάσιος Βιβλιοθηκᾶριος, P. La. 129, στ. 715-717=P. Gr. 116, στ. 1168-1172. Ἄνωνμος Α, P. Gr. 116, στ. 1173-1184. Συμεὼν Μεταφραστής, P. Gr. 116, στ. 1197 κ.ε.

2. M. Vickers, The Stadium at Thessaloniki, «Byzantion» 41 (1971) 339-348. Σ τ. Πελεκανίδου, Τὸ θέατρον τὸ καλούμενον στάδιον τῆς Θεσσαλονίκης. «Κέρνος», τιμητικὴ προσφορὰ στὸν καθηγητὴ Γεώργιο Μπακαλάκη, Θεσσαλονίκη 1972. Κατόπιν τῆς ἐργασίας ταύτης τοῦ Στ. Πελεκανίδου ὁ M. Vickers, Sirmium κ.λ., ἔ.ἀ., σ. 350, σημ. 69, ἀνεθεώρησε τὰς ἀπόψεις του.

3. Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, σ. 37 κ.ε. (Τὸ δημόσιον λουτρόν).

4. (P. Lemerle, M. Vickers), βλ. ἐνταῦθα σελ. 284 καὶ σημ. 2.

5. Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, σ. 58.

6. Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, σ. 59: «Ἡ ἀνεύρεσις τῆς ἀψίδος, ἐχοῦσης εἰς τὸ κέντρον αὐτῆς τὸ ὄρυγμα, καθιστᾷ λίαν πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι εὐρίσκόμεθα πρὸ τοῦ «οἰκίσκου» τῆς παραδόσεως καὶ τοῦ ἀρχικοῦ τάφου τοῦ ἁγίου».

7. Ἡ Μυριόβιβλος τοῦ Φωτίου, ἔ.ἀ., ἀναφέρει *χωρίον, ἐν ᾧ τὸ τοῦ μάρτυρος λείψα-*

πιστώνουν ότι οὗτος ἐκτίσθη κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα¹. Αἱ διαστάσεις ὁμως τῆς ἀψίδος, ἡ ὁποία ἔχει διάμετρον 9,60 μ.², δεικνύουν ὅτι αὕτη ἀνήκει εἰς οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον δὲν ἠμπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς μικρὸς «οἰκίσκος». Ἐξ ἄλλου δὲ ὁ «οἰκίσκος» εὐρίσκετο κατὰ τὰ Μαρτυρολόγια εἰς τὰς «τῶν καμίνων καμάρας», εἰς τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν σημερινὴν Κρύπτην, ἐνῶ ἡ ἀψὶς εὐρίσκεται εἰς τὸν ἄνω ναόν. Ὁρθῶς λοιπόν, νομίζομεν, ὁ Στ. Πελεκανίδης ὁμιλεῖ περὶ μιᾶς πρώτης τρικλίτου βασιλικῆς, παλαιότερας τῆς λεγομένης βασιλικῆς τοῦ 5ου αἰῶνος, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον ἐνσωματωθῆ τμήματα τοῦ ρωμαϊκοῦ λουτροῦ³.

νον ἀπέκειτο. Ὁ Ἄνωνμος τῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, ἐκδ. H. Delhaye, ἔ.ἀ., ἀναφέρει τὴν περιέχουσαν τὸ πανάγιον λείψανον οἰκίαν ἐπὶ μικροῦ πάντοῦ σχήματος ὑπάχουσαν καὶ φορητοῖς περιεχουμένην καὶ στενουμένην ὑπὸ τῶν περιβάλλον τοῦ δημοσίου λουτροῦ καὶ τοῦ σταδίου. Ὁ Ἀναστάσιος Βιβλιοθηκάριος, ἔ.ἀ., μεταφράζει *Domus, quae sanctissimum continebat martyris corpus*. Ὁ Ἄνωνμος Α, ἔ.ἀ., διηγείται ὅτι ὁ ἀσθενήσας Λεόντιος ἀνεκλίθη ἐν τῷ σεβασμίῳ σηκῷ ἔνθα ἦν ὑπὸ γῆν κείμενον τοῦ ἀγίου τοῦ λείψανον. Καὶ ὁ Συμεὼν Μεταφραστῆς, ἔ.ἀ., ἀναφέρει τὸν μικρὸν οἰκίσκον ὃς τὸ ἱερόν εἶχε τοῦ μάρτυρος σῶμα, ἐπὶ βραχέος κομίδῃ καὶ στενοῦ τοῦ σχήματος ὄντα, τοῖς περιβάλοις τε τοῦ λουτροῦ καὶ τῷ σταδίῳ ἀπειλημμένον.

1. Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, σ. 59: «Ἡ θέσις, τὸ μέγεθος καὶ ἡ στερεὰ αὐτῆς κατασκευὴ ὑποδεικνύουν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν, ἡ τεχνικὴ ὁμως τῆς πλινθοδομῆς καὶ ἡ ὁμοιότης τῶν πλίνθων πρὸς τὰς τοῦ ὄρυγματος συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς... καταλήγομεν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἀψὶς ὑπῆρχεν εἰς τὸ ρωμαϊκὸν λουτρόν, ἐπανεκτίσθη δὲ ἀπὸ τοῦ σημείου τοῦ παρενθῆτος παχέος κονιάματος καὶ ἄνω διὰ τὸν «οἰκίσκον» κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα. Ἐπομένως ὀλόκληρος ὁ «οἰκίσκος» διεσκευάσθη ἐκ τῶν ἐρειπωθέντων λειψάνων τοῦ λουτροῦ, στεγασθεὶς εἰς χαμηλὸν ὕψος, ὡς ἀναφέρουν αἱ πηγαί... Τὸ δάπεδον τῆς ἀψίδος τοῦ «οἰκίσκου», ὑπολογιζόμενον ἐκ τοῦ ἐπιπέδου τῆς ἀνωθεν τοῦ τάφου πλακῶς, εὐρίσκεται κατὰ 0,60 μ. ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου τοῦ λοιποῦ οἰκίσκου-Μαρτυρίου». Καὶ καταλήγουν, σ. 61: «Κατὰ ταῦτα τὸ ἀρχικὸν Μαρτύριον ἦτο ὀρθογώνιον κτίσμα μετὰ εὐρείας ἡμικυκλικῆς ἀψίδος, εἰς τὴν ὑψηλότερον δάπεδον τῆς ὁποιᾶς καὶ εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἡμικυκλικοῦ τοῖχου εὐρίσκετο τὸ σταυρικὸν ὄρυγμα τοῦ Τάφου».

2. Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, σ. 59.

3. Λέγει ὁ Στ. Πελεκανίδης, Γραπτὴ παράδοση κ.λ., σ. 14/5: «Ὁμως οἱ πρόσφατες ἐρευνες ἀπέδειξαν ὅτι καὶ πρὶν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς τοῦ 5ου αἰῶνα ὑπῆρχε λατρευτικὸς χώρος καὶ μάλιστα σὲ μορφὴ τρίκλιτης ἑλληνιστικῆς βασιλικῆς, τὴν ὁποία ὁ ἀείμνηστος Γ. Σωτηρίου ἐταῦτισε μὲ τὸν «οἰκίσκον» ἢ «σηκὸν» τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων. Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ ἔχω διαφορετικὴ γνῶμη. Ὁ Ἅγιος μοῦ παρεχώρησε νὰ ἀνακαλύψω ἐγὼ τὸν ἀρχαιότερο ἀπὸ τῆς βασιλικῆς τοῦ 5ου αἰῶνα ναὸ του, ὅταν διευθύναμε μαζὶ μὲ τὸν ἀκαδημαϊκὸ κ. Ἄ. Συγγόπουλο καθ' ὅλην τὴν τετραετία 1945-1949 τῆς ἀναστηλωτικῆς ἐργασίας στὸ μνημεῖο. Οἱ διαστάσεις τοῦ ἀρχαιότερου ναοῦ εἶναι τέτοιες ὥστε ἀδυνατῶ νὰ συμφωνήσω μὲ τὴν ἄποψη ὅτι μποροῦσε νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς σηκὸς ἢ οἰκίσκος. Θὰ πρέπει, πιστεύω, νὰ ἦταν μιὰ πρώτη ἐκκλησία περιορισμένης σχετικὰ ἐκτάσεως πού, κατὰ τὴν ἰδρυσή τῆς, ἐχρησιμοποιήθηκαν καὶ κτιστὰ τμήματα τοῦ ρωμαϊκοῦ λουτροῦ, πράγμα πού υποδηλώνεται ὅταν ὁ Ἄνωνμος λέγει οἰκία (ἀντὶ τοῦ οἴκος) φορητοῖς ἐπιεχωσμένη καὶ στενουμένη ὑπὸ τῶν περιβάλλον τοῦ δημοσίου λουτροῦ καὶ τοῦ σταδίου. Ὡς ἀρχαιότερο καὶ τὸ

Ἡ πρώτη αὐτῆ τρίκλιτος βασιλικὴ πρέπει νὰ εἶχεν ἀνεγερθῆ μετὰ τὸ 370, διότι ἄλλως ἢ ὑπαρξίς βασιλικῆς θὰ διέειδε, λίαν πιθανῶς, λατρείαν τοῦ Ἁγίου καὶ ἡ λατρεία αὐτῆ θὰ ἐγίνετο γνωστὴ καὶ θὰ περιελαμβάνετο εἰς τὸ ἀρειανὸν μαρτυρολόγιον τοῦ 370 καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὸ Ἱερωνυμιανόν. Τοῦτο ἄλλωστε συμφωνεῖ καὶ μετὰ τὴν ἀνάμνησιν τῶν Μαρτυρολογίων τοῦ Ἁγίου, ὅτι τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐνταφιασθὲν προχείρως εἰς τὸν τόπον τῆς ἐκτελέσεως παρημελήθη ἐπὶ πολλὰ ἔτη (καὶ χρόνον οὕτως ἔμεινεν ἐφ' ἱκανόν).

Μετὰ ὅμως τὸ 370 ὁ μόνος μαρτυρημένος ἐπαρχος τοῦ Ἰλλυρικοῦ Λεόντιος εἶναι ὁ Λεόντιος τοῦ 412/3 τοῦ Θεοδοσιανοῦ Κώδικος. Ὁ Λεόντιος οὗτος τοῦ 412/3 πρέπει νὰ ἦτο ἐπαρχος τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ, τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἔχοντος ἔδραν διοικήσεως τὴν Θεσσαλονίκη. Τὸ Σίρμιον αὐτὴν τὴν ἐποχὴν (412/3) δὲν ἦτο ἔδρα ἐπαρχότητος καὶ δὲν εἶχε ἐπαρχον ἐδρευόντα εἰς αὐτό. Ἡ Παννονία Β' μετὰ τοῦ Σιρμίου δηλονότι, παραμείνασα εἰς τὴν Δύσιν μετὰ τὴν ἴδρυσιν τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ διὰ τῆς συμφωνίας Στιλίου-Ἀρκαδίου τὸ 395/6, ἀπετέλεσεν «διοίκησιν» Παννονιῶν, ὑπαγομένην εἰς τὴν κεντρικὴν ἐπαρχότητα Ἰταλίας-Ἀφρικῆς¹, διοικητικὴ ἔδρα τῆς ὁποίας ἦτο τὸ Μιλᾶνον, καὶ ἡ κατάστασις αὐτῆ διήρκεσε μέχρι τοῦ 424 ἢ 437, ὁπότε ἡ Παννονία Β' μετὰ τὸ Σίρμιον προσηρτήθησαν διὰ τῶν ἀρραβῶνων ἢ διὰ τοῦ γάμου τοῦ Βαλεντινιανοῦ Γ' καὶ τῆς Εὐδοξίας εἰς τὸ Ἀνατολικὸν Ἰλλυρικόν². Ἐπομένως ὁ μαρτυρημένος οὗτος ἐπαρχος τοῦ Ἰλλυρικοῦ Λεόντιος τοῦ 412/3 εἶναι ἐπαρχος τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ ἔχει ἔδραν τὴν Θεσσαλονίκην.

Ἡ παράδοσις βεβαίως τῆς Θεσσαλονίκης ἀποστέλλει τὸν Λεόντιον αὐτὸν εἰς τὴν δῆθεν ἔδραν τοῦ Σιρμίου, διὰ νὰ κτίσῃ καὶ ἐκεῖ ναὸν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Δὲν λησμονεῖ ὅμως ἐντελῶς ὅτι ὁ Λεόντιος ἤδρευεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ πλάθει τὴν ἱστορίαν τῆς ἀσθενείας καὶ τῆς ἰάσεώς του εἰς αὐτὴν, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ἦτο ἡ ἀνέγερσις τοῦ πρώτου ναοῦ τοῦ Ἁγίου. Πλάθει τὴν ἱστορίαν τῆς θαυματουργοῦ διαβάσεως τοῦ παγωμένου Δουνά-

ναοῦ τούτου λατρευτικὸ τόπο, ὡς μαρτύριο, θεωρῶ τὸν «οἰκίσκον» ἢ τὸν «σηκόν» τῶν μαρτυρολογίων *ὅς τὸ ἱερὸν εἶχε τοῦ μάρτυρος σῶμα*. Ὁ οἰκίσκος αὐτὸς σύμφωνα μετὰ τὰ κείμενα βρισκόταν *κατὰ τὰς τῶν καμίνων καμάρας* οἱ ὁποῖες καὶ σήμερα εἶναι δυνατὸ νὰ ἐντοπιστοῦν στὴ λεγόμενη κρύπτη, κατὰ τὴ νότια στοὰ τῆς, ὅπου ἀνοίγονται οἱ ἀεριοῦλοι τῶν ὑποκαύσεων».

1. E. S t e i n, Untersuchungen zur spätrömischen Verwaltungsgeschichte I: Die Teilung von Illyricum in den Jahren 379 und 395, «Rheinisches Museum» 74 (1925) 347-354.

2. E. S t e i n, Untersuchungen zur spätrömischen Verwaltungsgeschichte II: zur Geschichte von Illyricum im V-VII. Jahrhundert, «Reinisches Museum» 74 (1925) 356. A. A l f ö l d i, Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien I, 1924 καὶ II, 1926, Ungarische Bibliothek, fasc. 10 καὶ 12, σ. 93-95 (τὸ 437). J. Z e i l l e r, Les origines chrétiennes κ.λ., σ. 6, σημ. 1 (τὸ 424 ἢ τὸ 437). J. R. P a l a n q u e, Essai sur la préfecture du prétoire du Bas Empire, Paris 1933, σ. 122 (τὸ 437).

βως, διὰ τὴν δικαιολογήσιν τὴν ὑπαρξίν ναοῦ τοῦ Ἁγίου καὶ εἰς τὸ Σίρμιον. Ἐκτὸς τούτου, ἡ παράδοσις διηγεῖται ταῦτα μὲ ἀγιολογικὰς διακοσμῆσεις εἰς τὸ δευτερον καὶ τρίτον προχωρημένον καὶ ἐπεξεργασμένον στάδιον τῆς καὶ φέρει τὸν Λεόντιον μεταβαίνοντα ἐσφαλμένως εἰς τὴν «χώραν τῶν Δακῶν», ἐνῶ τὸ Σίρμιον εὐρίσκεται εἰς τὴν Παννονίαν Β' καὶ οὐχὶ εἰς τὴν Δακίαν¹. Προφανῶς πρόκειται περὶ μεταγενεστέρων πλασμάτων περὶ ἓνα ἀρχικὸν ἱστορικὸν πυρῆνα, ὅτι δηλαδὴ ἐπαρχος τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ ὀνόματι Λεόντιος ἐδρεύων εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἀνήγειρε τὸν πρῶτον ναὸν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς αὐτήν, καὶ ἡ παράδοσις διετήρησε κατὰ κανόνα, ὡς ἐλέχθη, τὰ ὀνόματα τῶν ἱδρυτῶν ἐκκλησιῶν πιστῶς. Τὰ μεταγενέστερα πλάσματα ἀπηχοῦν ἀναμνήσεις ἐκ τοῦ παλαιοῦ ἀνταγωνισμοῦ Σιρμίου καὶ Θεσσαλονίκης, τὸν ὅποιον θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς ἐπομένοις, καὶ προσπαθοῦν νὰ δικαιολογήσουν τὴν ὑπαρξίν τοῦ παλαιότερου ναοῦ τοῦ Ἁγίου εἰς τὸ Σίρμιον. Φαίνεται λοιπὸν λίαν πιθανὸν ὅτι ὁ Λεόντιος τοῦ Θεοδοσιανοῦ Κώδικος, ἐπαρχος τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ τὸ 412/3, εἶναι ὁ ἱδρυτὴς τῆς ἀποκαλυφθείσης σήμερον πρώτης τρικλίτου ἑλληνιστικῆς βασιλικῆς, τῆς ὁποίας τὴν ποτὲ ὑπαρξίν πιστοποιεῖ ἡ ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ἱεροῦ Βήματος τοῦ σημερινοῦ ναοῦ ἀνασκαφεῖσα μεγάλη ἀψίς.

Ἡ πρώτη αὐτῆ βασιλικῆ τοῦ Λεοντίου ἐκάη κατὰ τὴν πυρκαϊάν τοῦ 635², τὴν μόνην μαρτυρουμένην ὑπὸ τῶν πηγῶν πυρκαϊῶν τοῦ ναοῦ³ καὶ δὲν ἐκάη ὀλοσχερῶς, ἀφοῦ διεσώθησαν εἰς τὸν σημερινὸν ναὸν ψηφιδωτὰ παλαιότερα τοῦ 7ου αἰῶνος, παλαιότερα δηλαδὴ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 635. Ἡ καεῖσα βασιλικὴ ἀνεκτίσθη ταχέως πεντάκλιτος «Ἐπὶ χρόνων Λεόντος» κατὰ τὴν διασωθεῖσαν γνωστὴν ἐπιγραφή⁴. Σήμερον ἔχομεν εἰς τὸν ναὸν δύο ὀμάδας

1. Ἀνόνημος Α, ASS Oct. 4, 90-95=P. Gr. 116, στ. 1173 κέ.: *Λεόντιος τις ἀνὴρ τοὺς ἐπαρχικοὺς τῶν Ἰλλυριῶν κατακοσμῶν θρόνους, ἀπερχόμενος ἐν τῇ Δακῶν χώρα, νόσφ' ἀνιάτω ληφθείς, λεκτιδίω ὑπὸ τῶν οἰκείων ἐν τῇ Θεσσαλονικῶν ἀπηνέχθη πόλει... Συμμεῶν Μεταφραστῆς, ASS Oct. 4, 96-103=P. Gr. 116, σ. 1185 κέ.: *Λεόντιος τις ἀνὴρ τὴν τε δόξαν λαμπρὸς, τὴν τε πρὸς Χριστὸν πίστιν μάλα θερμὸς, τοὺς μὲν ἐπαρχικοὺς τῶν Ἰλλυρικῶν κατακοσμῶν θρόνους, εἰς δὲ τὴν Δακῶν ἀπιὼν νόσφ' ἀπηνέχθη πόλει...**

2. Ο. F. Barišić, ἔ.ἀ., σ. 31-32 (τῆς ἑλλ. μεταφρ.), τοποθετεῖ τὴν πυρκαϊῶν τοῦ ναοῦ εἰς τὸ ἔτος 635 περίπου καὶ τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ ναοῦ τὸ βραδύτερον μετὰ δύο ἔτη, ἥτοι μεταξὺ 640-650 (·).

3. Migne, P. Gr. 116, στ. 1348: *...μετ' ὀλιγοστὸν οὖν τοῦτον ἡδὴ χρόνον ἐπὶθλε πάλιν τῇ πόλει ἐξ ἡμετέρων ἀμαρτημάτων ἄφατος θλίψις... (μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου καὶ τὸν σεισμόν ἢ πυρκαϊᾶ τοῦ ναοῦ) ...καὶ διὰ τῆς τοῦ ἀθλοφόρου σπουδῆς τε καὶ συνάγειας, ὡς ὄρατε καὶ νῦν, ὁ περικαλλῆς οὗτος... οἶκος ἀνιερώθη. Ὁμιλεῖ ὁ ἀνόνημος συγγραφεὺς τοῦ Β' Βιβλίου τῶν Θαυμάτων γράφων πρὸ τοῦ 685 ἐπὶ Κωνσταντίνου Δ' (668-685). Βλ. Ο. F. Barišić, ἔ.ἀ., σ. 45 (τῆς ἑλλ. μεταφρ.).*

4. Ἡ εὐρισκομένη ἄλλοτε ὑπὸ τὰ τρία Ἐγκόλπια τῶν καταπεσόντων ψηφιδωτῶν τῆς δευτέρας βορείου κιονοστοιχίας ἐπιγραφή: *Ἐπὶ χρόνων Λεόντος ἡβῶντα βλέπεισ/καν-*

ψηφιδωτῶν: Μίαν ομάδα τοῦ 5ου αἰῶνος, δηλαδή τῆς πρώτης τρικλίτου βασιλικῆς τοῦ Λεοντίου τοῦ 412/3, καὶ μίαν ομάδα τοῦ 7ου αἰῶνος, δηλαδή τῆς πεντακλίτου βασιλικῆς τοῦ Λέοντος μετὰ τὴν πυρκαϊᾶν τοῦ 635. Ἀξιοπαρατήρητον εἶναι, ὅτι ἡ ὁμάς τῶν παλαιότερων τοῦ 7ου αἰῶνος ψηφιδωτῶν τῆς βασιλικῆς εἶναι συγκεντρωμένη εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ κεντρικοῦ καὶ τῶν δύο πρώτων πλαγιῶν κλιτῶν αὐτῆς μόνον¹, ὡσάν αὕτη νὰ διεκόσμηι τὸν δυτικὸν τοῖχον τρικλίτου βασιλικῆς, ὅπως καὶ πράγματι πρέπει νὰ συνέβαινε πρὸ τῆς πυρκαϊᾶς. Τὰ κιονόκρανα, τέλος, τῆς πεντακλίτου βασιλικῆς, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ὁμάς τοῦ Kautsch θέτει, ὡς εἶδομεν, *terminum post quem* τὸ ἔτος 463 (ἢ 453), τὸ ἔτος τῆς περατώσεως τῆς βασιλικῆς τῆς Μονῆς Στουδίου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἶναι ὅλα εἰς δευτέραν χρῆσιν ἔχοντα τοὺς κίονας τῶν ἀνισοῦψεῖς ὡς ληφθέντας ἐκ διαφόρων μνημείων καὶ ἡ χρονολόγησις τῶν μετὰ τὸ 463 (ἢ 453) δὲν ἠμπορεῖ νὰ χρονολογήσῃ ἀκριβῶς τὴν βασιλικὴν οὐδὲ ἀντιφάσκει πρὸς τὴν χρονολογίαν ἀνεγέρσεως τῆς πεντακλίτου βασιλικῆς ἀμέσως μετὰ τὴν πυρκαϊᾶν τοῦ ἔτους 635.

Οὕτω διὰ μέσου τῆς ὀμίχλης τῶν αἰῶνων αὐτὰ μόνον ἠμποροῦμε, νομίζομεν, νὰ διακρίνωμεν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν βασιλικὴν καὶ τὸν ἰδρυτὴν τῆς, στηριζόμενοι εἰς τὰς ἀναμνήσεις τῆς παραδόσεως καὶ εἰς τὰς διαπιστώσεις τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρεῦνης. Εἶναι ὅμως ταῦτα, νομίζομεν, στερεώτερα ἀπὸ ἀπλᾶς εἰκασίας καὶ ἀστηρίκτους ὑποθέσεις περὶ μεταφορᾶς τῆς λατρείας τοῦ Ἁγίου ἐκ Σιρμίου, περὶ καταστροφῆς τῶν λειψάνων του εἰς Σίρμιον καὶ ἄλλων.

γ) Ἡ ἀνάμειξις τοῦ Σιρμίου. Τὸ Σίρμιον ἀνέμειξεν εἰς τὰς παραδόσεις περὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης ὁ ἀνταγωνισμὸς Σιρμίου καὶ Θεσσαλονίκης εἰς ὄρισμένην ἐποχὴν. Ὑπῆρξε πράγματι ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν δύο πόλεων πολιτικὸς κατὰ βάθος διὰ τὴν ἔδραν διοικήσεως τῆς

θέντα τὸ πρὶν τὸν ναὸν Δημητρίου (Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, σ. 189, εἰκ. 76) φυλάσσεται σήμερον εἰς τὴν Κρῦπτην.

1. Τὰ ψηφιδωτὰ τῆς πρὸ τοῦ 7ου αἰῶνος ὁμάδος καὶ τὰς θέσεις αὐτῶν βλ. εἰς Ἁ. Ξυγγόπουλον, Τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 12-18 (Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἀριθμ. 108). Τὰ καταπεσόντα ψηφιδωτὰ τῆς βορείου μικρᾶς κιονοστοιχίας (Ἁ. Ξυγγόπουλον, ε.ἀ., σ. 31-33) ἐγένοντο, ὡς δεικνύει ἡ ὑπὸ τὰ τρία Ἐγκόλπια ἀναφερθεῖσα ἐπιγραφὴ «Ἐπὶ χρόνων Λέοντος κ.λ.», προφανῶς μετὰ τὴν πυρκαϊᾶν τοῦ 7ου αἰῶνος καὶ δικαιούμεθα νὰ ἀμφιβάλομεν, ἐάν, μόνον βάσει παρατηρουμένων ὁμοιοτήτων ἠμποροῦν νὰ τοποθετηθοῦν ταῦτα πρὸ τῆς πυρκαϊᾶς εἰς τὸν 5ον ἢ 6ον αἰῶνα (βλ. Ἁ. Ξυγγόπουλον, ε.ἀ., σ. 32-33). Ἡ δευτέρα βόρειος κιονοστοιχία ἀνήκει εἰς τὴν πεντάκλιτον βασιλικὴν μετὰ τὴν πυρκαϊᾶν τοῦ 7ου αἰῶνος καὶ κατέχει τὴν θέσιν λιάν πιθανῶς τοῦ βορείου τοῖχου τῆς πρὸ τῆς πυρκαϊᾶς τρικλίτου βασιλικῆς. Δὲν ἠμπορεῖ συνεπῶς ἡ κιονοστοιχία τοῦ 7ου αἰῶνος νὰ διατηρῆ ψηφιδωτὰ ἐνὸς εὐρισκομένου ἄλλοτε εἰς τὴν θέσιν τῆς τοίχου τοῦ 5ου αἰῶνος.

ἐπαρχότητος τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ὁ ὁποῖος ἀντανακλᾶται καὶ εἰς θρησκευτικὴν ἔριδα περὶ κατοχῆς τῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ περὶ τῆς παλαιότερας λατρείας καὶ παλαιότερας βασιλικῆς αὐτοῦ εἰς τὰς δύο πόλεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἐκάστη λατρείαν ἰδικοῦ τῆς Ἁγίου Δημητρίου. Ἄλλως δὲν νοεῖται διεκδίκησις ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἁγίου ὑπὸ δύο πόλεων, ἐὰν δὲν προὔπηρχον στοιχεῖα τῆς λατρείας αὐτοῦ εἰς ἀμφοτέρας. Διαγράφεται εὐκρινῶς ὁ ἀνταγωνισμὸς αὐτὸς τόσον εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν δύο τούτων πόλεων, ὅσον καὶ εἰς τὴν περὶ τοῦ Ἁγίου παράδοσιν.

Ἄς ἴδωμεν τὰ πράγματα. Κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους ἡ Θεσσαλονίκη ὑπῆρξεν ἡ πρωτεύουσα μεγάλης ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας, τῆς ἐκτεινομένης ἀπὸ τῆς περιοχῆς τῶν Σκοπίων μέχρι τῆς Κρήτης καὶ ἀπὸ τῆς Ἀδριατικῆς μέχρι τοῦ Νέστου, τῆς Provincia Macedonia τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων. Εἶναι δὲ γνωστὸν, ὅτι τὸ 379 μ.Χ. ὁ Γρατιανὸς ἔδωκεν εἰς τὸν στεφθέντα συναυτοκράτορά του Θεοδόσιον Α' τὸ νοτιῶς τοῦ κάτω ροῦ τοῦ Δουνάβεως τμήμα τοῦ Ἰλλυρικοῦ, τὴν «διοίκησιν» τῶν Μοισιῶν, μεῖν δραν διοικήσεως τὴν Θεσσαλονικίην καὶ ὅτι, ὅταν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 395 ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 396 ἰδρῦθη κατόπιν τῆς συμφωνίας Στιλίχωνος-Ἀρκαδίου ἡ ἐπαρχότης τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ, αὕτη εἶχεν ἔδραν διοικήσεως τὴν Θεσσαλονικίην. Εἶχε λοιπὸν ἡ Θεσσαλονίκη πολιτικὴν παράδοσιν πρωτεύουσης μεγάλου τμήματος τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους τεσσάρων καὶ πλέον αἰῶνων.

Τὸ Σίρμιον ἐξ ἄλλου κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν ὑπῆρξεν αὐτοκρατορικὴ πόλις, εἰς τὴν ὁποίαν ἐγεννήθησαν ἢ ἀπέθανον παντοδύναμοι Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες. Εἰς τὸ Σίρμιον ἐγεννήθη π.χ. ὁ Αὐρηλιανὸς¹ καὶ ὁ Πρόβος². Εἰς τὸ Σίρμιον ἀπέθανεν ὁ Κλαύδιος Β'³ καὶ ὁ Πρόβος⁴. Τὸ Σίρμιον διετέλεσεν ἐπὶ τινα χρόνον ἔδρα διοικήσεως τῆς ἐπὶ Βαλεντινιανοῦ Β' τὸ 375 ἰδρυθείσης τετάρτης ἐπαρχότητος τοῦ Κράτους, τῆς ἐπαρχότητος τοῦ Ἰλλυρικοῦ, καὶ εἰς τὸ Σίρμιον ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ τὸ 379 ὁ Θεοδόσιος Α'⁵. Ὅταν δηλαδὴ τὸ 375 ὁ Γρατιανὸς παρεχώρησεν ὀλόκληρον τὸ Ἰλλυρικὸν εἰς τὸν Βαλεντινιανὸν Β', ἔδρα διοικήσεως αὐτοῦ ἐγένετο τὸ Σίρμιον, ἀλλὰ

1. Hist. Aug. Aurel. 3, 1: «...divus Aurelianus ortus, ut plures loquuntur, Sirmii familia obscurione, ut nonnulli, Dacia ripensis».

2. Hist. Aug. Probi 3, 1: «...probus oriundus e Pannonia, civitate Sirmiensi, nobiliore matre quam patre, patrimonio moderato, adfinitate non magna».

3. Oros. VII, 23, 1: «...apud Sirmium, priusquam biennium in imperio expleret, morbo correptus interit». Ὁ Κλαύδιος Β' ἀπέθανε τὸ 270 μ.Χ. ἀπὸ πανώλην εἰς Σίρμιον. Βλ. B. N i e s e - H o h l, Grundriss der römischen Geschichte, 5η ἐκδ., München 1923, σ. 376.

4. Hist. Aug. Probi 21, 3: «...hoc permoti milites confugientem eum in turrem ferratum... intererunt anno imperii sui quinto». Oros. VII, 24, 5: «...ipse autem apud Sirmium in turre ferrata militari tumultu interfectus est». Βλ. καὶ Vict. Ep. 37, 31.

5. Oros. VII, 34, 2: «...ipse Theodosium aequae hispanum virum...apud Sirmium purpurea induit, orientisque et Thraciae simul praefecit imperio».

μετὰ τὴν μάχην τῆς Ἀδριανουπόλεως τοῦ 378, ὅπου ἐφρονεῖθη ὁ θεῖος τοῦ Γρατιανοῦ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς Βάλης, ὁ Βαλεντινιανὸς Β' μετὰ τῆς μητρὸς του Ἰουστίνης ἐγκατέλειψαν τὸ Σίρμιον διὰ τὸ Μιλᾶνον καὶ δὲν ἐπανῆλθον ποτὲ πλέον εἰς αὐτό¹. Ὅταν πάλιν ὁ Θεοδόσιος ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ τὸ 379 εἰς τὸ Σίρμιον καὶ παρεχωρήθη εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Γρατιανοῦ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ἡ «διοίκησις» δηλαδὴ τῶν Μοισιῶν², τοῦτο εἶχε, ὡς εἶπομεν, ἔδραν διοικήσεως τὴν Θεσσαλονικὴν, τὸ Σίρμιον ὅμως ἐξακολούθησε νὰ παραμένῃ ἔδρα διοικήσεως τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ Ἰλλυρικοῦ, τῆς «διοικήσεως» δηλαδὴ τῶν Παννονιῶν, ἀφοῦ ἔχομεν διάταγμα αὐτοκρατορικόν, ἐκδοθὲν εἰς αὐτὸ τὸν Μάρτιον τοῦ 380³. Ἐνδεικτικὸν εἶναι, ὅτι τὴν 8ην Σεπτεμβρίου τοῦ 380 εἰς αὐτὸ γίνεται ἡ συμφωνία Γρατιανοῦ-Θεοδοσίου περὶ διοικητικῆς ἐνοποιήσεως τῶν τμημάτων τοῦ Ἰλλυρικοῦ, τὸν δὲ Μάϊον τοῦ 394 ὁ Θεοδόσιος, ἐκστρατεύων κατὰ Εὐγενίου καὶ Ἀρβηγάστου, σταθεμεῖ ἐπὶ μῆνας εἰς τὸ Σίρμιον. Εἶχε λοιπὸν καὶ τὸ Σίρμιον πολιτικὴν παράδοσιν αὐτοκρατορικῆς πόλεως καὶ πρωτεύουσης μεγάλου τμήματος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους τοῦλάχιστον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Βαλεντινιανοῦ Β'. Ἐγεννᾶτο λοιπὸν ἐκ τῶν πραγμάτων ἀντιζηλία καὶ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν δύο πόλεων, τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Σιρμίου καὶ τῆς μακεδονικῆς Θεσσαλονικῆς, ποία ἐκ τῶν δύο εἶχε τοὺς ἀρχαιότερους τίτλους καὶ ἐδικαιούτο νὰ εἶναι πρωτεύουσα ἐπαρχότητος.

Τὸ Σίρμιον ὅμως ἔπαθε καταστροφὰς κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Οὐννων τοῦ Ἀτίλα τοῦ 441⁴ καὶ ἡ ἔδρα τῆς διοικήσεως τοῦ (δυτικοῦ) Ἰλλυρικοῦ ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν. Ἡ ἀνάμνησις τῆς μεταφορᾶς τῆς ἔδρας διοικήσεως ἀπὸ Σιρμίου εἰς Θεσσαλονικὴν περὶ τὸ 441/2 διασώζεται εἰς τὰ Θαύματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου⁵ καὶ μαρτυρεῖται ἀπὸ μεταγενεστέραν Νεαράν τοῦ Ἰουστινιανοῦ⁶. Δὲν ἐπρόφθασεν ἄλλωστε τὸ Σίρμιον νὰ συνέλθῃ

1. Σωκράτους, Ἐκκλῆσ. Ἰστ., V, II (P. Gr. 67). Σωζομενοῦ, Ἐκκλῆσ. Ἰστ. VII, 13 (P. Gr. 67. Νέα ἐκδ. J. Bidez - G. C. Hansen, Sozomenus Kirchengeschichte, München 1960).

2. Βλ. ἐνταῦθα σελ. 302, σημ. 5.

3. Cod. Theod. IX, 35, 4 (27 Μαρτίου 380).

4. O. T a f r a l i εἰς Mélanges d'Archéologie et d'Epigraphie byzantines, Paris 1913, σ. 28/9.

5. Ὁ ἱαθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου οὐ πολλοῖς ὕστερον χρόνοις μετὰ τὸν Λεόντιον ἐπαρχος τοῦ Ἰλλυρικοῦ Μαρριανὸς φέρεται ὡς ἔχων τὴν ἔδραν του εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν καὶ οὐχὶ πλέον εἰς τὸ Σίρμιον, ὡς ὁ παλαιότερος Λεόντιος. Βλ. Α. Σ ι γ ᾶ λ α, Νικήτα ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονικῆς εἰς τὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, «Ἐπετ. Ἐτ. Βυζ. Σπ.» 12 (1936) 334: Ἀλλαξαμένης ἤδη τῆς αὐτῶν καθιδρύσεως τοῦ Σιρμίου, Θεσσαλονικῆς οὐτος (ὁ Μαρριανὸς) δικαιοσύνης, ταύτην καταλαβὼν, ἀντεποιεῖτο θερμῶς.

6. Justiniani, Novellae, XI (14 Ἀπριλίου 535). Ἐκδ. R. S c h o e l l - G. K r o l l, Bero-
lini 1954, σ. 94: ...*Attilanis temporibus ejusdem locis devastatis Apraemius praefectus prae-*
torio de Sirmitana civitate in Thessalonicam profugus venerat...

ἀπὸ τὰς καταστροφὰς τῆς οὐννικῆς ἐπιδρομῆς τοῦ 441 καὶ κατελήφθη, αὐτὸ καὶ ἡ περιοχή του (ἢ λεγομένη εἰς τὰς πηγὰς Σιρμιανῆ χώρα), τὸ 471 ὑπὸ τῶν διελθόντων τὸν Δούναβιν Γηπαίδων ἢ Γεπίδων. Τὸ 504 ὁμοῦ οἱ Ὀστρογότθοι ἐξεδίωξαν τοὺς Γήπαιδας ἐκ τῆς Σιρμιανῆς χώρας καὶ κατέλαβον τὸ Σίρμιον¹. Ὁ Ἰουστινιανὸς τὸ 535 ἀνακατέλαβε τὸ Σίρμιον ἐκδιώξας ἐξ αὐτοῦ τοὺς Ὀστρογότθους, ἀλλὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 536 οἱ πρῶτοι βάρβαροι κατακτηταὶ τοῦ Γήπαιδες κατέλαβον αὐτὸ καὶ πάλιν². Τὸ Σίρμιον λοιπὸν ἀπὸ τοῦ 471 ἦτο εἰς χεῖρας τῶν Βαρβάρων, πλὴν μιᾶς βραχείας ἀνακαταλήψεώς του ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ 535, καὶ παρέμεινε καθ' ὄλην τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς χεῖρας αὐτῶν³.

1. Βλ. L. H a u p t m a n n, Les rapports des Byzantines avec les Slaves et les Avars pendant la seconde moitié du VIe siècle, «Byzantion» 4 (1927-1928) 142. - B. N i e s e - H o h l, ἔ.α., σ. 427.

2. Προκοπ., Περὶ τοῦ Γοτθ. πολ. III, 33. Ἔκδ. H a u r y, σ. 443: *Γήπαιδες δὲ πόλιν τε Σίρμιον καὶ Δακίας ἐκ τοῦ ἐπὶ πλείστον ἀπάσας καταλαβόντες ἔσχον ἐπειδὴ τάχιστα βασιλεὺς αὐτὰς Ἰουστινιανὸς ἀφείλετο Γότθους. Καὶ οἱ Λογγοβάρδοι πρέσβεις ὁμιλοῦντες πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν λέγουσι (Προκοπ., ἔ.α. III, 34. Ἔκδ. H a u r y, σ. 447) *Γήπαιδες, ὃ βασιλεῦ, Σίρμιον ἔχουσι καὶ Ρωμαῖους ἀνδραποδίζουσι, ὄλην τε προσποιεῖσθαι Δακίαν ἀρχοῦσιν.* Ἐπίσης Προκοπ., Περὶ τοῦ Βανδάλ. πολ. I, 2. Ἔκδ. H a u r y, σ. 311: *Ἐπειτα Γήπαιδες μὲν τὰ ἀμυρὶ Συγγηδόνα τε καὶ Σίρμιον χωρία ἔσχον ἐντὸς τε καὶ ἐκτὸς ποταμοῦ Ἰστρον, ἔθθα δὴ ἐς ἐμὲ ἰδρύνται (550).**

3. Τὴν 14ην Ἀπριλίου τοῦ 535 ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξέδωκε τὴν Νεαράν XI (βλ. ἐνταῦθα σελ. 303, σμ. 6) πιστεύον ὅτι μὲ τὴν ἀνακατάληψιν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σιρμίου ἐξησφάλισε τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν εἰς τὸ σύνορον τοῦ Δουνάβεως καὶ θέλων νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀπὸ τοῦ 441 εἰς Θεσσαλονίκην ὑποχωρήσασαν ἔδραν τοῦ (ἄλλοτε δυτικοῦ) Ἰλλυρικοῦ ὡς ἔδραν ὀλοκλήρου τοῦ Ἰλλυρικοῦ πρὸς βορρᾶν, εἰς τὴν Πρώτην Ἰουστινιανῆν (Justiniana Prima), καὶ πλησίον τῆς γενετείρας του, ἐξασφαλίζων συγχρόνως καὶ τὰ προνόμια τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς. Τὴν μεταφορὰν ταύτην καὶ ἐπάνοδον πρὸς βορρᾶν τῆς ἔδρας τῆς ἐπαρχότητος τοῦ Ἰλλυρικοῦ ὁ P. L e m e r l e, *Invasions et migrations dans les Balkans depuis la fin de l'époque romaine jusqu'au VIIIe siècle*, «Revue Historique» 211 (1954) 268 καὶ σμ. 2 καὶ 3, θεωρεῖ ὡς λίαν βραχύβιον ἢ καὶ ὡς οὐδόπως πραγματοποιηθεῖσαν, ἀφοῦ μνημονοῦνται εἰς τὰς πηγὰς praefectus Thessalonicensis Dominicus τὸ 536 καὶ praefectus Thessalonicensis Elias τὸ 541, μετὰ τὴν XI λοιπὸν τοῦ 535 Νεαράν. Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι τὸ Σίρμιον κατελήφθη πάλιν πολὺ συντόμως ἀπὸ τοὺς Γήπαιδας, τὸ 536. Ἡ ἔδρα τῆς ἐπαρχότητος τοῦ Ἰλλυρικοῦ λοιπὸν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ εὐρίσκειτο εἰς Θεσσαλονίκην καὶ δὲν εὐρίσκειτο εἰς τὸ Σίρμιον, διότι ἀπὸ τοῦ 471 δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐλεύθερον ρωμαϊκὸν Σίρμιον. Ἡ πληροφορία λοιπὸν τοῦ κατὰ 180 ἔτη μεταγενεστέρου Βίου τοῦ Ὀσίου Δαβίδ Θεσσαλονίκης (ἔκδ. V. R o s e, *Leben des Heiligen David von Thessalonike*, Berlin 1887), ὅτι ὁ Ὀσιος ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου τοῦ Ἰλλυρικοῦ νὰ πείσῃ τὸν ἀνοκράτορα Ἰουστινιανόν, ἵνα μεταφέρῃ τὴν ἔδραν τῆς ἐπαρχότητος ἐκ τοῦ Σιρμίου, τὸ ὅποιον ἐκινδύνευεν ἀπὸ ἐπιθέσεις Βαρβάρων, εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὀρθῶς ἀπορρίπτεται ὑπὸ τοῦ P. Lemerle (ἔ.α., σ. 268 καὶ σμ. 3) ὡς συγγέουσα τὰς παραδόσεις, τὴν ἀνάμνησιν δηλονότι τῆς πρώτης μεταφορᾶς τῆς ἔδρας ἀπὸ Σιρμίου εἰς Θεσσαλονίκην κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Οὐννων τὸ 441. Περισσότερα περὶ Σιρμίου βλέπε εἰς V. P o r o n i c,

Ἐάνταγωνισμὸς συνεπῶς τῶν δύο πόλεων, Σιρμίου καὶ Θεσσαλονίκης, πρέπει νὰ ἀναφέρεται εἰς χρόνους ἀσφαλῶς μὲν πρὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ Σιρμίου τὸ 441, λίαν πιθανῶς δὲ καὶ πρὸ τῆς ὀριστικῆς διαίρεσεως τοῦ Ἰλλυρικοῦ εἰς Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικὸν τὸ 395 ἢ 396, διαίρεσεως, ἡ ὁποία μᾶλλον ἔθετε τέρμα εἰς πάντα ἀνταγωνισμὸν. Εἰς τοὺς χρόνους δηλαδὴ τοῦ Γρατιανοῦ καὶ τοῦ Μ. Θεοδοσίου, ὁπότε ἡ διοίκησις τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἄλλοτε ἦτο ἐνιαία μὲ ἔδραν τὸ Σίρμιον καὶ ἄλλοτε ἐμοιράζετο μεταξὺ Σιρμίου καὶ Θεσσαλονίκης, ὅπως κατὰ τὴν προσωρινὴν διχοτόμησιν τοῦ Ἰλλυρικοῦ τοῦ ἔτους 379. Ἀκριβῶς δὲ τὸ 381 εἰς τὴν Σύνοδον τῆς Ἀκυλίας ὁ ἐπίσκοπος Σιρμίου Ἀνέμιος (Anemius) καυχᾶται: «caput Illyrici nonnisi civitas est Sirmiensis; ego igitur episcopus illius civitatis sum»¹. Πόσῃ ἀντίστασιν εἰς διεκδικήσεις ὑποκρύπτει ἐκεῖνο τὸ nonnisi.

Ἐὸ πολιτικὸς αὐτὸς ἀνταγωνισμὸς ἀντανακλᾶται καὶ εἰς τὴν παράδοσιν περὶ τοῦ μαρτυρίου καὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Εἰς τὰ Θαύματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἡ ἱστορία τῆς ἐπὶ Γαλερίου μονομαχίας καὶ ἡττης τοῦ ἐκ Σιρμίου «πρωταθλητοῦ» Λυαίου ὑπὸ τοῦ Θεσσαλονικέως Νέστορος, τοῦ Ρωμαίου δηλαδὴ ὑπὸ τοῦ Χριστιανοῦ, εἰς τὸ Στάδιον τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ ἱστορία τῆς ἰάσεως τοῦ ἐπάρχου τοῦ Σιρμίου Λεοντίου καὶ βραδύτερον τοῦ ἐπίσης ἐπάρχου Μαριανοῦ ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης συμβολίζουν τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν δύο πόλεων καὶ πανηγυρίζουν τὴν ἐπικράτησιν τῆς Θεσσαλονίκης. Παρομοίως, ἡ παράδοσις περὶ ἀνεγέρσεως ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ὑπὸ τοῦ ἱαθέντος ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἁγίου ἐπάρχου Λεοντίου, περὶ μεταφορᾶς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ δακτυλίου καὶ μέρους τῆς χλαμύδος τοῦ Ἁγίου ἐκ Θεσσαλονίκης εἰς τὸ Σίρμιον καὶ περὶ τῆς ἐκεῖ κατόπιν ὑπὸ τοῦ ἰδίου Λεοντίου, εὐγνωμονούντος τὸν Ἁγιὸν διὰ τὴν ἀσφαλῆ διάβασιν τοῦ ἐπιπολαίως παγωμένου Δουνάβεως, ἀνεγέρσεως ναοῦ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου, πάντα ταῦτα πιστοποιοῦν τὴν ὑπαρξίν ἀνταγωνισμοῦ τῶν δύο πόλεων καὶ περὶ κατοχῆς τοῦ ἀρχαιοτέρου ναοῦ καὶ τῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου².

Οὕτως ἡ Θεσσαλονίκη εἰς τὴν παράδοσίν της περὶ τοῦ Ἁγίου ἰσχυρίζεται: α) Ὅτι ὑπερέχει ἔναντι τοῦ Σιρμίου, διότι ὁ Θεσσαλονικεὺς Νέστωρ νικᾷ καὶ φονεύει τὸν πρωταθλητὴν τοῦ Σιρμίου Λυαῖον καὶ διότι εἰς αὐτὴν θεραπεύονται οἱ ἄρχοντες τοῦ Σιρμίου, καὶ β) ὅτι αὐτὴ κατέχει τὰ λείψανα

Sirmium, ville imperial. Akten des VII. Internationalen Kongresses für christliche Archäologie, Trier 1965. Città del Vaticano/Berlin 1969, σ. 664 κ.έ. M. M a r c o ν i ć, Sirmium, its History from the first Century A.D. to 582. «Sirmium», Archeological Investigation in Syrmian Pannonia I (Archeoloska istrazivanja u stremu I), Beograd 1971, σ. 5-94.

1. M i g n e, P. La. XVI, στήλ. 916 κ.έ.

2. Τὰ κείμενα τῶν ἱστοριῶν τούτων βλέπε εἰς Α. Σ ι γ ἄ λ α, Νικήτα ἀρχιεπισκόπου κ.λ., σ. 330-336.

τοῦ Ἁγίου, διότι εἰς αὐτὴν καὶ ἐπὶ τοῦ ὑπάρχοντος τάφου τοῦ Ἁγίου ἐκτίσθη ὁ πρῶτος ναὸς τοῦ Ἁγίου καὶ ἐξ αὐτῆς μετεφέρθη μέρος τῶν λειψάνων αὐτοῦ εἰς τὸ Σίρμιον, διὰ τὸ κτισθῆ καὶ ἐκεῖ ναὸς τοῦ Ἁγίου.

Ἐκ τῆς ὑπαρχούσης ἀντιθέτου, λίαν πιθανῶς, παραδόσεως περὶ τοῦ Ἁγίου εἰς τὸ Σίρμιον, ἐκλιπόντος ἐνωρὶς τοῦ Σιρμίου, δὲν διεσώθη μέχρις ἡμῶν παρὰ μόνον ἡ μνεῖα, εἰς Συριακὸν Μαρτυρολόγιον καὶ εἰς τρία λατινικὰ χειρόγραφα ἀντιγράφων τοῦ Ἱερωνυμianoῦ, διακόνου Δημητρίου, μαρτυρήσαντος εἰς Σίρμιον τὴν 9ην Ἀπριλίου τοῦ 304, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξιν παλαιότερου ναοῦ καὶ λατρείας Ἁγίου Δημητρίου εἰς τὸ Σίρμιον, καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Zeiller ἐπισημανθεῖσα παράδοσις Μαρτυρολογίου ὅτι ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἐγεννήθη εἰς Σίρμιον, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἐπιβεβαίωσται¹. Δὲν πρόκειται ὁμοίως περὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, μαρτυρήσαντος τὴν 26ην Ὀκτωβρίου τοῦ 305 καὶ ὄχι τὴν 9ην Ἀπριλίου τοῦ 304, εἰς διάφορον δηλαδὴ καὶ ἔτος καὶ ἡμερομηνίαν, ἀλλὰ περὶ παλαιότερου Δημητρίου, διακόνου μαρτυρήσαντος εἰς Σίρμιον τὴν 9ην Ἀπριλίου τοῦ 304, περὶ παλαιότερου ναοῦ καὶ περὶ παλαιότερας λατρείας.

Δὲν ἐλύθησαν βεβαίως διὰ τῶν ἀνωτέρω ὅλα τὰ σκοτεινὰ προβλήματα τῶν ἀρχῶν τῆς λατρείας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς πρώτης βασιλικῆς αὐτοῦ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Πρέπει νὰ ἀφεθῆ εἰς ἄλλους ἰκανωτέρους νὰ διορθώσουν τὰ ἐσφαλμένα καὶ νὰ συμπληρώσουν τὰ ἐλλείποντα εἰς τὰς διαπιστώσεις τῆς παρουσίας ἐρευνητικῆς προσπαθείας. Ἐν ὁμοίᾳ ἡμπορεῖ, νομιζομεν, θὰ θεωρηθῆ ὡς βέβαιον, ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἤρχισε νὰ ἀναπτύσσεται ἤδη κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα καὶ δὲν μετεφέρθη εἰς αὐτὴν ἐκ τοῦ Σιρμίου.

Γ. Ι. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ

1. J. Zeiller, Les origines chrétiennes κ.λ., σ. 82 καὶ σημ. 3. ASS. Oct. 4, σ. 57/58.

SUMMARY

George J. Theocharides, Sirmium or Thessalonike?
A reexamination of a critical examination of the legend about St. Demetrius.

In a recent work (BZ, 67, 1974, 338-350) Michael Vickers of Oxford has taken up the old conjecture of E. Lucius (1904) and H. Delehaye (1909), that the worship of St. Demetrius of Thessalonike might have been transferred to Thessalonike from Sirmium, and has maintained: a) that the erection of St. Demetrius basilica at Thessalonike is connected with the withdrawal of the eparchy of Illyricum from the ruined Sirmium in the year 411 and that this erection, similarly as the erection of other palaeochristian monuments of the city, took place about the same time as the construction of the city walls by the (unwitnessed) eparch of Illyricum Hormisdas in the year 447/8 and not by the soldier Hormisdas of the known wall-inscription in the year 380, b) that the founder according to the legend of the St. Demetrius basilica at Thessalonike, the eparch of Illyricum Leontius, is not the known Leontius of the Codex Theodosianus of 412/3, but another (unwitnessed) Leontius, who is known as eparch of the Orient in the year 434-435 and who conjecturally had served previously as eparch of Illyricum, c) that the legend in the Martyrologies of St. Demetrius has to be rejected, not only because it seems to ignore the existence of St. Demetrius remains, but also because no mention of a martyr named Demetrius is to be found in the most ancient Martyrology, the Hieronymian, whereas a diacon Demetrius, who suffered a martyr's death in Sirmium a 9th April, is mentioned in it, and d) that the eparch of Illyricum Leontius, founder of a St. Demetrius basilica in Sirmium, having escaped to Thessalonike after the destruction of Sirmium in the year 411, brought along a «Enginion» and founded a St. Demetrius basilica in Thessalonike too. In this manner, he concludes, the worship of St. Demetrius has been transferred to Thessalonike after the decline of Sirmium and the very existence of a St. Demetrius of Thessalonike has been believed upon in the following centuries.

Nevertheless, it can be shown, that the maintenances of M. Vickers are founded, all of them, upon unproved assumptions, while on the contrary facts have been disregarded, which prove the existence of a St. Demetrius worship in Thessalonike long before the destruction of Sirmium in the year 411.

These facts are the following: 1) St. Demetrius, who suffered a martyr's death under Galerius as emperor and after the fourth edict of Diocletian for persecution of Christians the 26th October 305, is a different person from the diacon Demetrius, who suffered a martyr's death under Galerius as caesar and

after the third edict of Diocletian for persecution of Christians the 9th April 304. This, according to a fundamental rule of Hagiology, that the date and the place of martyrdom are the only safe criteria to discern one from the other two homonymous martyrs, and as a consequence of a St. Demetrius worship in both cities. 2) The absence of St. Demetrius of Thessalonike mentioned in the Hieronymian Martyrology proves nothing conclusively, considering that there are instances of saints, represented in mosaics, who are not mentioned in any known Martyrology, and considering too, that there is a logical explanation to the absence of mention of a St. Demetrius of Thessalonike in the Hieronymian Martyrology, which has been written in Italy. 3) The eparch of Illyricum, who retreated to Thessalonike after the destruction of Sirmium in the year 411, was not named Leontius but Apraemius, as it is proved by the Novella XI of Justinian of the year 535. 4) The excavations during the archeological research of the years 1945-1949 in the burned down by the city conflagration of 1917 St. Demetrius basilica of Thessalonike have revealed the traces of an hellenistic three-aisled basilica, older than the basilica of the 5th century, and have proved consequently the existence of a St. Demetrius worship, older than the destruction of Sirmium in the year 411. 5) The iconographical tradition of the Saint too, representing him in his ancient mosaics and frescoes in a praying position (deisis), which is based on the prototypes of the cemeterial art of the Christians in the catacombs, points to a worship of the Saint, older than the 5th century and older than the destruction of Sirmium in the year 411. 6) An ancient idololatric worship of a Cabire discernably pushed aside by the St. Demetrius worship leads us to a time of its expansion before Theodosius the Great (379-395). 7) The posterior hagiological fictions in the St. Demetrius Martyrologies can be explained by the political and religious antagonism between Sirmium and Thessalonike, which can be perceived in the history of Sirmium and in the existence of two traditions and two worships of a St. Demetrius, one in each city.

We may therefore discern, relying upon the more solid parts of the tradition and upon the unrefutable results of the archeological research, a) that the St. Demetrius worship has been transferred from nowhere, but has been grown up slowly in Thessalonike from the 4th century onwards, b) that the eparch of Illyricum Leontius of the Codex Theodosianus erected about 412/3 the first hellenistic three-aisled basilica upon the place of the primordial little Church-Martyrion of the Saint, c) that this first hellenistic three-aisled basilica of Leontius, burned down mostly during the only attested fire-brand of it in the year 635, has been rebuilt in short time as a five-aisled basilica «in the years of Leo», according to the known inscription, and has to-day a group of mosaics belonging to the three-aisled Leontius basilica of the 5th century and a group of mosaics belonging to the five-aisled Leo's basilica of the 7th century.